

Gebiedsagenda Broekheurne – Kernpunten

22 mei 2023

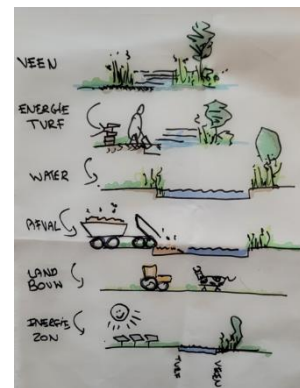
1 Het is goed in de Broekheurne en toch gaan we aan de slag

De Broekheurne is ons thuis. Veel gaat goed. Bewoners zijn gehecht aan het landschap en aan de manier van leven. De landbouw bestaat uit bedrijven met toekomstperspectief. Boeren en burgers hebben wederzijds begrip. Ieder is vrij én voelt zich vertrouwd met burens en buurtgenoten. De Broekheurne kent variatie: de stadsrand, historische landgoederen, de Bruninksbeek en meer open agrarische landschap. Het is een gebied waar de mensen trots op zijn en zorg voor willen dragen.

Verandering

Het lijkt er op of de Broekheurne er altijd zo heeft uitgezien. Dat is niet zo. De Broekheurne liep een eeuw terug door tot de huidige singel van de stad Enschede. Er liep een spoorlijn vanuit Duitsland om kolen aan te voeren. Wegen waren vaak onverhard. De stad is vooral na de Tweede Wereldoorlog enorm gegroeid en heeft een groot deel van de Broekheurne opgeslokt.

De Broekheurne was ooit 'woeste grond' met veen in de grond. Dat veen is tot in de vorige eeuw gestoken en als turf gebruikt als brandstof in de stad. Een laag nat gebied bleef achter en werd vervolgens gebruikt om stadsafval te dumpen. Met een laag teeltaarde bleek daarop toch landbouw mogelijk. In de huidige tijd wordt nogmaals een beroep op het gebied gedaan om energie aan de stad te leveren. In deze 21^e eeuw gaat dat door met zonnepanelen elektriciteit op te wekken.

Toch zijn er redenen om het gebied flink aan te pakken. In 2018 ontstond een initiatief voor een groot zonneveld. Dat past goed in het energiebeleid van de overheden. De landbouw staat voor enorme opgaven. Hoe die uitpakken is nog niet duidelijk, wel moet de landbouw meer in balans komen met natuur, klimaat en water. De natuur, ook in de landgoederen, staat onder druk. Het tekort aan water is voor natuur én landbouw een toenemend probleem. Er is nu nog geen concreet plan voor een stadsuitbreiding, wel komt er een recreatiepark vlak bij de Broekheurne. Het Rijk heeft al jaren een mogelijk tracé voor een buisleiding dwars door de Broekheurne aangegeven.

Toen deze vraagstukken in 2021 op tafel werden gelegd was de eerste reactie vanuit het gebied afhoudend. Maar ook: als er wat gaat gebeuren, dan kunnen we er beter zelf bij zijn. Want het is ons gebied en dit gaat over onze kwaliteit van werken, leven en wonen. Dat was het begin van het gebiedsproces Broekheurne. In dat gebiedsproces praten boeren, bewoners, grondeigenaren en overheden intensief met elkaar over de toekomst van het gebied. In opdracht van de buurtkring Broekheurne, Stawel en de gemeente Enschede is het gebied aan de slag gegaan onder leiding van een onafhankelijke gebiedsregisseur. Deze Gebiedsagenda is het resultaat. Een toekomstbeeld met maatregelen om daar te komen. Mogelijk nog belangrijker: een proces van samenwerking komt op gang, dat niet ophoudt bij deze Gebiedsagenda. De Gebiedsagenda geeft richting. Maar betrokkenen (gebied én overheden) moeten daar de komende jaren wel invulling aan geven. Het gebiedsproces levert een organisatie en werkwijze op om de uitdagingen op een goede manier op te pakken. Want we weten nog niet wat de toekomstige eisen voor de landbouw precies gaan worden. Wil de stad nog naar het zuiden uitbreiden? Welke instrumenten en geldstromen komen beschikbaar?

De koers van deze Gebiedsagenda heeft de instemming van veel mensen uit het gebied. Dat biedt houvast om de komende jaren de goede maatregelen uit te werken en door te voeren.

2 De toekomst van de Broekheurne

De Broekheurne als geheel

De Broekheurne ontwikkelt zich tot een gebied waar landbouw, natuur, landschap, wonen en recreëren met elkaar zijn verweven. Het grondgebruik past bij de kenmerken van bodem en water. Dat zorgt voor een toename van de natuurlijke variatie. De Broekheurne is landelijk gebied – maar wel met de stad dichtbij. Stad en land maken van elkaars sterke punten gebruik.

De Broekheurne is en blijft voor het grootste deel in gebruik bij de landbouw. De bedrijfsvoering voldoet aan de nieuwste normen en is daarmee gericht op de toekomst. Dat kan op verschillende manieren; elke ondernemer kiest zijn/haar eigen weg. Samenwerking maakt het makkelijker om te voldoen aan de norm voor groenblauwe dooradering, voor het op gebiedsniveau halen van de eisen voor stikstofemissie, voor het komen tot een goed businessmodel voor mestvergistings en bij het op orde krijgen van het watersysteem. Samenwerking lukt alleen als ook elke ondernemer voor zichzelf een voldoende verdienmodel kan ontwikkelen.

De Broekheurne is ook belangrijk als groen leefgebied. De ontstaansgeschiedenis klinkt in het landschap door. De natuur bestaat uit meer dan de algemene soorten, er is variatie en kwaliteit. De landgoederen zijn kerngebied van de natuur met veel waarden. Het zijn geen eilanden, ook de omgeving van de landgoederen kent waardevolle natuur zodat ecologische verbindingen ontstaan.

De Broekheurne biedt een veilige en schone omgeving, waar mensen graag verblijven. Het is gebied met een eigen groen karakter, waar bewoners zich thuis voelen, elkaar kennen en waar ook bezoekers welkom zijn om te genieten van het buitenleven.

Speerpunten in het gebied

De kwaliteiten van de Broekheurne worden versterkt door:

- De landbouw in het gebied te behouden en de agrarische bedrijven een toekomst te bieden met duurzame landbouw
- Vernieuwing van de landgoederen, zodat de cultuurhistorie kan voortleven in de huidige tijd
- De natuur te versterken met houtwallen en een landbouw die ruimte biedt voor biodiversiteit
- In te spelen op de klimaatverandering: meer water vasthouden, minder direct afvoeren
- De leefkwaliteit te versterken – door de trots en zorg van de bewoners van de Broekheurne waar mogelijk te ondersteunen

Figuur 1 Melkveehouderij in de Broekheurne

Broekheurne in groter verband

De Broekheurne heeft waarde op zichzelf én voor een grotere omgeving. Met die grotere omgeving wordt bedoeld:

- Energievoorziening met een zonneveld en mestvergisting draagt de Broekheurne op een duurzame wijze bij aan de energiebehoefte van de stad
- Ecologie, waarbij de verbinding tussen het Aamsveen en Witte Veen en de ecologische verbinding langs de Bruninksbeek voorop staan. Het landgoederengebied is in die verbinding een belangrijke 'stepping stone'.
- Leefkwaliteit door de stedelijke bewoners een uitloopgebied te geven van hoge kwaliteit en door gezonde voeding via korte ketens van boer naar burger te brengen

Figuur 2 Voedsel Lokaal!

De deelgebieden

De accenten zijn per deelgebied verschillend.

Stadsrandzone 'Brunink' en Bruninksbeek

Stadsrandzone heeft een wat onduidelijke inrichting. Dat maakt deze zone kwetsbaar tegen de oprukkende stad. Opgaven is om dit gebied een duidelijker eigen identiteit te geven. Hier liggen kansen om de landbouw en het landelijk gebied beter bij de stad te betrekken: vernieuwende vormen van landbouw met inbreng van stadsbewoners en met meer directe afzet aan de stedelijke consument. De stadsrandzone is een gebied waar mensen graag wandelen en fietsen vanuit de groene verbindingen met de stad. Gezond leven in de stad met dichtbij geproduceerd natuurlijk voedsel en met beweging en rust in het nabijgelegen landelijk gebied. Voor het landelijk gebied is dat een verder te ontwikkelen verdienmodel. En als het landelijk gebied een duidelijke en positieve rol vervult voor de stad, levert dat steun voor het in stand houden van de stadsrand als groene zone.

De Bruninksbeek vormt de natuurlijke zuidelijke begrenzing van de stadsrandzone. De kwaliteit van het water moet schoon. De beek vormt een continue ecologische verbinding.

Landgoederenzone

De hoge basiskwaliteit is een goed vertrekpunt om de landgoederen beter bestand te maken tegen de klimaatverandering (maatregelen tegen verdroging), om bij te dragen aan de opslag van koolstof in bomen en gewassen en om de kwaliteit van natuur en recreatie verder uit te bouwen. Daarbij is het nodig om naar de verbindingen in groter verband te kijken. Voor de ecologie naar de verbinding Aamsveen – Witte Veen en voor de recreatie naar de aansluiting met de zuidelijke woonwijken van

Enschede. De Bruninksbeek geeft op een natuurlijke manier de plek aan om de beide gebieden steviger met elkaar te verbinden. Naar het zuiden toe moet de inrichting van de smalle strook tussen de landbouwgebieden van het Usselerveen en het Broekheurnerveen / Duivengoor de ecologische verbinding naar het zuidelijk gelegen Witte Veer beter ondersteunen.

Figuur 3 Poort van Landschap Overijssel bij de standsrand

Usselerveen

Ambitie is om het Usselerveen om te vormen en uit te bouwen tot een modern landbouw- en energielandschap. Het zonneveld wordt benut om de grote structuur van het landschap zwaarder aan te zetten. Binnen die structuur krijgt de landbouw de ruimte om duurzaam te transformeren met onder meer een collectieve vergister voor mest. De verdroging wordt aangepakt: de afvoerfunctie van de Usselerstroom vervalt op termijn; het zonneveld wordt benut als opvanggebied en buffer voor water. Tussen de Eendenplas in de zuidwestpunt en Het Rutbeek is de ecologische verbinding onvoldoende stevig. Het zonneveld kan daarin ook een functie vervullen. Het veld moet dan ook geen barrière worden, maar ook voor klein wild (das, ree, haas) toegankelijk en doorkruisbaar zijn. Het energielandschap wordt uitgedragen en getoond aan ieder die dat wil – educatiecentrum etc. Het recreatiepark aan de westzijde van de Broekheurne krijgt via het Usselerveen betere fiets- en wandelverbindingen naar de landgoederenzone.

Figuur 4 De usselerstroom door het ontginningslandschap van het Usselerveen

Broekheurnerveen/Duivengoor:

In dit deelgebied is niet heel veel nodig. Met een aangepaste groenblauwe dooradering kan de overgang van het oude hoevenlandschap noordelijk naar de grotere maat en schaal zuidelijk beter verlopen. Binnen die structuur krijgt de landbouw ruimte om duurzaam te transformeren. Ook hier verdroging aanpakken en lokaal het routenetwerk voor wandelen en fietsen versterken.

3 Maatregelen per thema

De Gebiedsagenda gaat over de opgaven die het beleid stelt en de kansen die de mensen in het gebied zien. De gesprekken in het gebied hebben geleid tot clustering rond drie hoofdthema's. Voor elk thema zijn opgaven én maatregelen in de Gebiedsagenda opgenomen.

Leefkwaliteit & recreatie:

De buurtschap Broekheurne telt ongeveer 200 adressen, waar naar schatting zo'n 500 mensen wonen. De combinatie van een grote stad en een prachtig buitengebied is van grote waarde voor zowel de inwoners van de stad als van het landelijke gebied. Om het gewenste beeld voor de leefkwaliteit & recreatie te bereiken zijn de maatregelen:

- Realisatie van een multifunctioneel centrum (LR-1).
- Toezicht en handhaving versterken; bij alle maatregelen letten op sociale veiligheid (LR2-3).
- Aanpak van afvalproblematiek (LR-4).
- Verbetering van wegen (LR-5).
- Invoeren van een buurtbus (LR-6)
- Verbinding van bijzondere locaties ("parels") (LR-7).
- Versterking van het netwerk van recreatieve wegen (LR-8).

Landbouw, natuur en landschap

In de Broekheurne zijn ongeveer dertig grondeigenaren actief in de agrarische sector, samen met hun gezinnen. Ongeveer de helft van hen is volledig of grotendeels afhankelijk van de landbouw voor hun inkomen, terwijl de andere helft naast een ander beroep een kleinschalig landbouwbedrijf runt. De landbouwgrond in de Broekheurne beslaat 726 hectare en wordt voornamelijk gebruikt als grasland (80%) en bouwland (20%). Akkerbouw, waaronder maisteelt, speelt ook een belangrijke rol, voornamelijk ten behoeve van de melkveehouderij.

Maatregelen zoals de aanleg van een zonneveld, extensivering, versterking van groenblauwe structuren, mogelijke bedrijfsbeëindiging, nieuwe gewassen en mestvergisting hebben inmiddels draagvlak gekregen van de meeste inwoners van het gebied. De koers in deze Gebiedsagenda sluit goed aan bij de richting van het Provinciaal Programma Landelijk Gebied (PPLG) van Overijssel.

In de Broekheurne zijn landbouw, natuur en landschap onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het karakteristieke landschap moet behouden blijven, met meer ruimte voor de natuur en de mogelijkheid voor duurzaam agrarisch ondernemen. Om dit toekomstbeeld te realiseren, zijn de volgende maatregelen opgenomen:

- Bedrijfsbeëindiging (LNL-1)
- Stalaanpassing (LNL-2)
- Mestvergisting - uitgewerkt binnen het thema duurzame energie (D-2)
- Toekomstig bedrijfsmodel: management, innovatie en leren in netwerken (LNL-3&4)
- Groenblauwe structuur, ecologische verbindingen en biodiversiteit (LNL-5-8)

- Water: kwaliteit en kwantiteit (LNL 9-11)
- Structuurverbetering van de landbouw (LNL-12)

Deze maatregelen vormen een belangrijk onderdeel van de voorgestelde aanpak om een evenwicht te vinden tussen landbouwactiviteiten, natuurbehoud en landschapontwikkeling in de Broekheurne. Ze dragen bij aan het versterken van de biodiversiteit, het waarborgen van de waterkwaliteit en -kwantiteit, en het bevorderen van duurzame landbouwpraktijken.

2.3. Duurzame energieopwekking

De gemeente heeft in haar Energievisie een doelstelling opgenomen voor duurzame energieopwekking in Enschede. Voor de Broekheurne heeft de gemeente de taak gesteld om elektriciteit op te wekken met behulp van zonne-energie op land. Het streefgetal is 88 TJ, uiterlijk te behalen in 2030. Er is geen ruimte voor windenergie in de Broekheurne en er is geen opdracht gegeven voor het omzetten van mest in biogas.

Voor dit thema zijn twee maatregelen voorzien:

- Zonneveld van bruto 48,5 ha (D-1)
- Mestvergisting - uitgewerkt binnen het thema duurzame energie (D-2)

De Broekheurne levert daarmee meer en eerder energie met duurzame opwekking dan de gemeente aan het gebied heeft meegegeven. Daar wil het gebied iets voor terug: vrijwaring van een nieuwe taakstelling na 2030.

4 Uitwerking van de Gebiedsagenda en vervolg

De Gebiedsagenda is geen gedetailleerd plan of een vastomlijnd stappenplan voor de toekomst. Het geeft de richting aan en bevat maatregelen om daar te komen. Tijdens de uitvoering van de maatregelen kunnen onverwachte obstakels ontstaan, zoals hogere kosten dan verwacht, of onverwachte voordelen doordat kan worden aangesloten bij andere initiatieven. Bovendien zullen inzichten evolueren. Nieuwe technologieën kunnen opduiken of juist afvallen. Beleid kan worden aangepast en de wensen en belangen van inwoners en bedrijven kunnen anders uitpakken dan aanvankelijk gedacht.

Het realiseren van de Gebiedsagenda is geen kwestie van een simpele druk op de knop. Het blijft een proces van voortdurend zoeken en aanpassen. Daar is veel inspanning voor nodig. Het vraagt om veel energie en betrokkenheid om de gewenste doelen te bereiken. Daarom is het voortzetten van de gebiedsorganisatie noodzakelijk. Het zwaartepunt komt te liggen bij het voorbereiden en tot uitvoering brengen van maatregelen. Daarbij is het behoud van samenhang tussen de maatregelen én het contact binnen het gebied en tussen overheden en de gebiedspartijen essentieel.

Gebiedsagenda Broekheurne – TOELICHTING

Versie 22 mei 2023

Figuur 5 Visualisatie toekomstbeeld Broekheurne

Dit is de toelichting op de Gebiedsagenda Broekheurne met informatie over het gebied van de ontstaansgeschiedenis tot en met het huidige gebruik (H1); met de opbouw van het landschap en de indeling in deelgebieden (H2). Het beleid van de overheden en de waardering van bewoners en bedrijven in het gebied staat in H3. Daaruit komen ambities voort voor de toekomst (H4). Daarvoor zijn maatregelen nodig, die per thema zijn uitgewerkt (H5). Om de Gebiedsagenda uit te voeren is ook de komende jaren organisatie nodig. Er is een indicatie van kosten en een planning (H6). Het laatste hoofdstuk gaat over het gebiedsproces zelf. Eerst over de voorgeschiedenis en de opdracht, dan over de werkwijze en tot slot een beschrijving én verantwoording van het doorlopen gebiedsproces (H7).

Op **[datum]** vastgesteld door de Bestuurlijke Advies Commissie op advies van de Gebiedstafel

Vertegenwoordiger van:

Leden:

Bewoners
Boeren
Landschap Overijssel
Waterschap Vechtstromen
Recreatiesector
Energiecoöperatie

Adviserende leden:

Stawel
Buurtkring Broekheurne
Gemeente Enschede
Provincie Overijssel

Gebiedstafel

Martijn Boshuis
Stijn Bruggert
Robbert Blijleven
Els Boerrichter
Martin Hagting
Niels van Elk

Gerrit Meutstege
Marjan Berenbroek
Gerbrand Naeff
Pm

Bestuurlijke Advies Commissie

Pieter Boerman
Henk Kiewik
Michael Sijbom
Wim Stegeman / Els Boerrichter
Han van den Heuvel
Ruud Mulder

Gerrit Jan van der Veen
Koen Hobbelt
Rob Engbers
pm

Tekst voor binnenzijde kaft

Gebiedsproces en Gebiedsagenda Broekheurne: wat zijn dat?

De Broekheurne is een buurtschap in het landelijk gebied ten zuiden van de stad Enschede. De Gebiedsagenda Broekheurne is opgesteld in een gebiedsproces met de inwoners en (agrarische) bedrijven uit dit gebied en met maatschappelijke organisaties zoals Landschap Overijssel en Enschede Energie. In de Gebiedsagenda staat hoe zij vinden dat de Broekheurne zich de komende jaren moet ontwikkelen. Het is hun plan. Maar inwoners en bedrijven hebben het niet alleen voor het zeggen. Overheden drukken met beleid, wetten en regels een grote stempel op het gebied. Ook zijn de belangen van de verschillende bewoners en bedrijven niet altijd hetzelfde. De Gebiedsagenda houdt rekening met die verschillen. In overleg en door 'geven en nemen' is het best haalbare resultaat naar boven gekomen. Anders gezegd: zonder gebiedsgerichte aanpak was de Gebiedsagenda er niet gekomen en stond de Broekheurne er minder goed op.

Het gebiedsproces is in het voorjaar van 2021 gestart met een verkenning. Begin 2022 hebben de buurtkring Broekheurne, Stawel en de gemeente Enschede gezamenlijk opdracht gegeven om -met het gebied- een Gebiedsagenda Broekheurne op te stellen. Daarvoor hebben ze in april 2022 een onafhankelijke gebiedsregisseur aangesteld. Die heeft samen met de bewoners, bedrijven en andere betrokkenen in ruim een jaar tijd deze Gebiedsagenda uitgewerkt. De gebiedsregisseur heeft de Gebiedsagenda -met deze toelichting- begin juni 2023 ter goedkeuring aan de drie opdrachtgevers voorgelegd.

1. De Broekheurne

Het begint met het gebied. Waar ligt de Broekheurne en hoe is het gebied gevormd tot wat het nu is. Vanaf de bodem tot aan het huidige gebruik, de mensen die er wonen en de bedrijven die er werken.

1.1 Het gebied Broekheurne

De buurtschap Broekheurne ligt in het zuiden van de gemeente Enschede: een landelijk gebied van ruim 1.000 ha. De Broekheurne kent een afwisselend landschap met boerderijen, landgoederen en woonhuizen. De bodem bestaat vooral uit zandgronden. Het gebied loopt in hoogte af van oost naar west met daarin natuurlijke beken en een enkele gegraven waterloop. Driekwart van het gebied is in gebruik bij de landbouw (circa 80% grasland en 20% bouwland, wisselend per jaar), afgewisseld met bos, houtwallen en ander natuurlijk gebied. De Broekheurne grenst in het noorden aan de stad Enschede. Daar liggen ook de oudste boerderijen en enkele landgoederen uit het midden van de 19^e eeuw. Het zuidelijke deel van de Broekheurne bestaat uit veenontginningen uit de vorige eeuw.

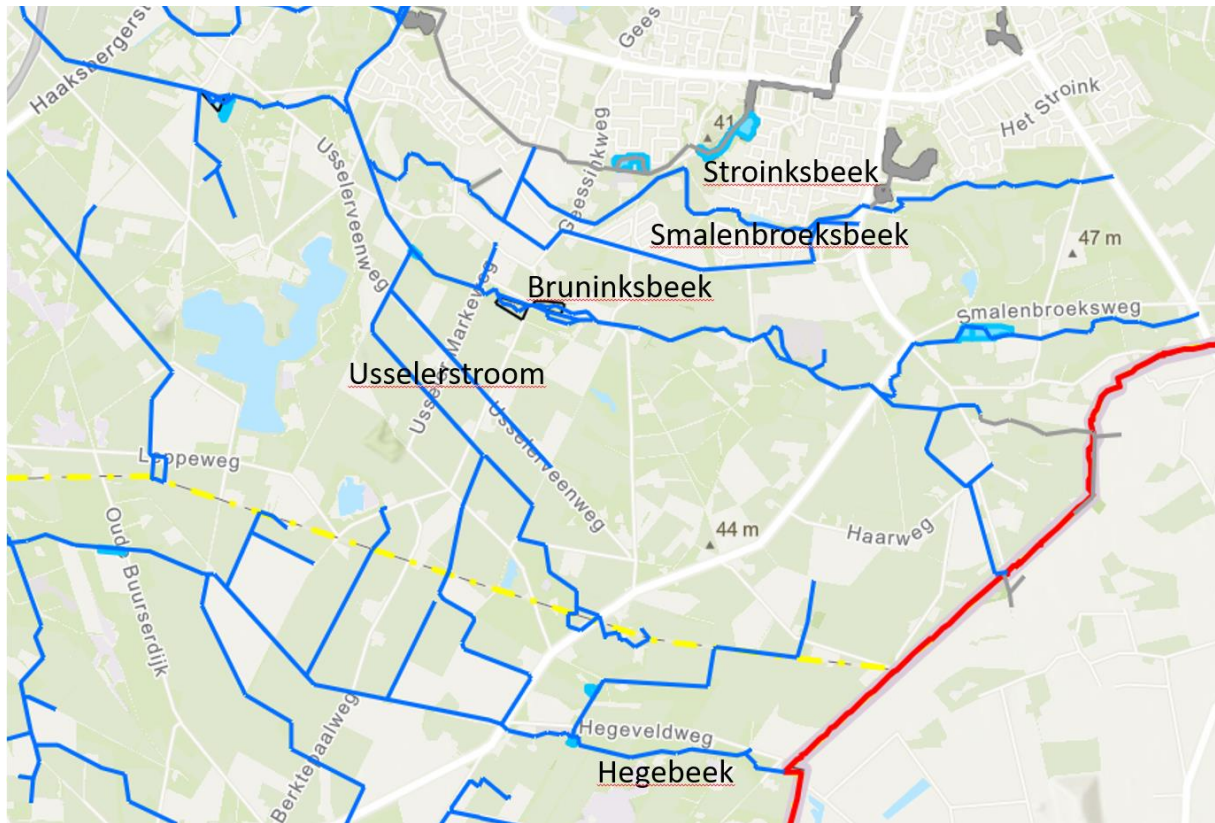

Figuur 6 Luchtfoto (Google Earth 2022) met begrenzing de Broekheurne

1.2 Bodem en water

De Broekheurne bestaat grotendeels uit zandgronden die in hoogte aflopen van hoog in het oosten tegen de grens met Duitsland, naar lager in het westen. Dat is dan ook de stroomrichting van de natuurlijke beken van de Stroinksbeek, Smalenbroeksbeek en de Bruninksbeek, die van oost naar west door de Broekheurne lopen. Ten zuiden van de Broekheurne loopt de Hegebeek, die via de Usselerstroom 'kortsluiting' maakt met de Bruninksbeek.

Beken

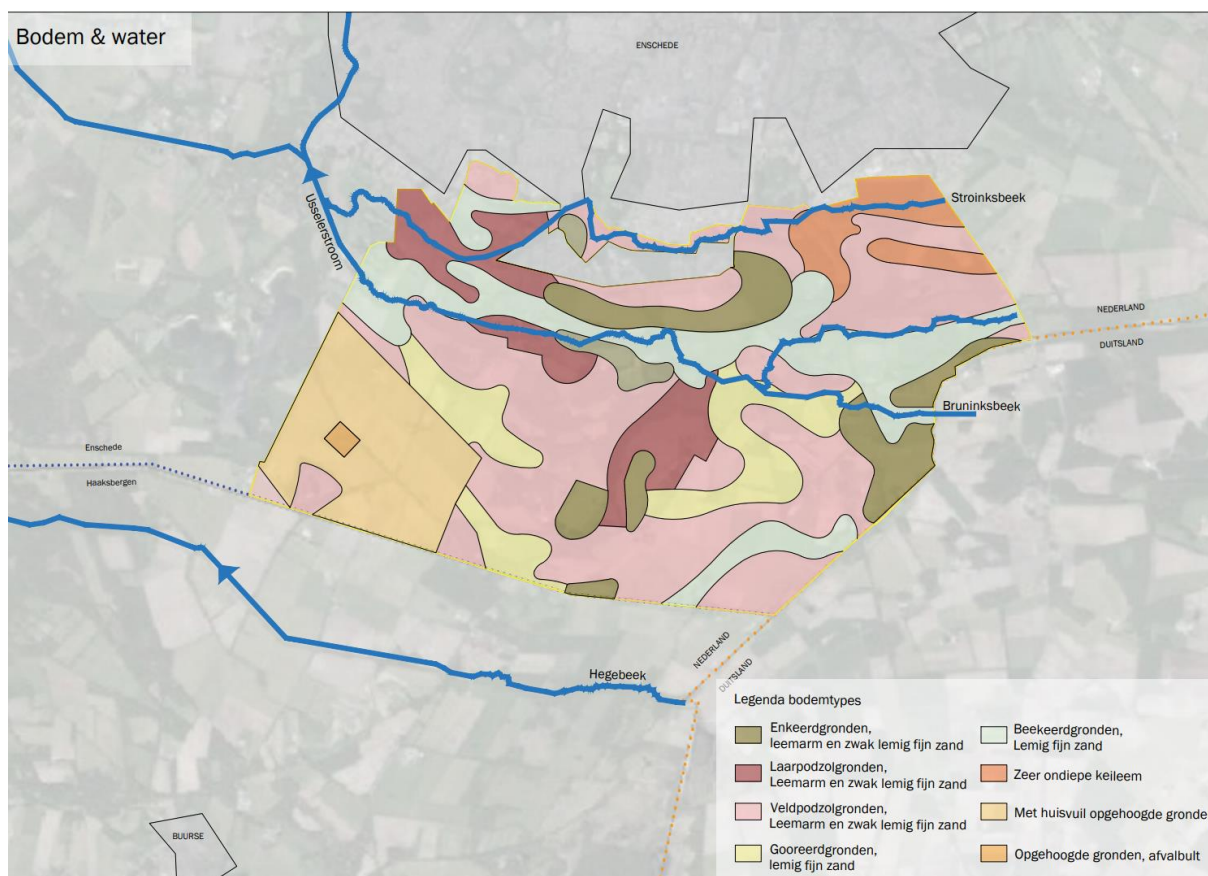
Figuur 7 Beken en waterlopen in de Broekheurne (blauw)

Het woorddeel 'broek' in de naam Broekheurne geeft in het Oudnederlands aan dat het gebied van oorsprong bestond uit 'vochtig land, moeras'. In de loop van de eeuwen is er van alles aan gedaan om het water af te voeren en de 'broek' droog te leggen. Vooral de laatste decennia zijn de grondwaterstanden in de Broekheurne sterk gedaald. De arme zandgronden houden zelf weinig water vast. In de telkens vaker voorkomende perioden met weinig neerslag wordt de verdroging in de Broekheurne steeds meer als een probleem ervaren in de landbouw en voor de natuur.

Usselerstroom

De rond 1965 gegraven Usselerstroom staat bijna haaks op de natuurlijke stroomrichting en snijdt diep in het landschap in. Zij is destijds gegraven om het water van de Hegebeek versneld af te kunnen voeren via het Twentekanaal richting IJssel. Zo wordt wateroverlast benedenstrooms voorkomen. Deze snelle afvoerfunctie wordt gemiddeld vijf keer per jaar benut. De Usselerstroom versterkt de verdroging in een groot gebied. Het is de vraag of de voordelen van de snelle afvoer nog wel opwegen tegen deze bijdrage aan de verdroging.

De zandgronden verschillen in kwaliteit en samenstelling. Door eeuwenlang mest en plaggen op te brengen zijn humushoudende 'zwarte' gronden ontstaan op de enkele oude essen. Op de jonge ontginningen is veen gewonnen en resteren schrale zandgronden. Ook de bosgronden zijn arm. De bodemopbouw is gevarieerd en kent ook plekken met veenhoudende en lemige grond.

Figuur 8 Bodem in de Broekheurne met natuurlijke beken

1.3 Ontginning: historie van het landschap

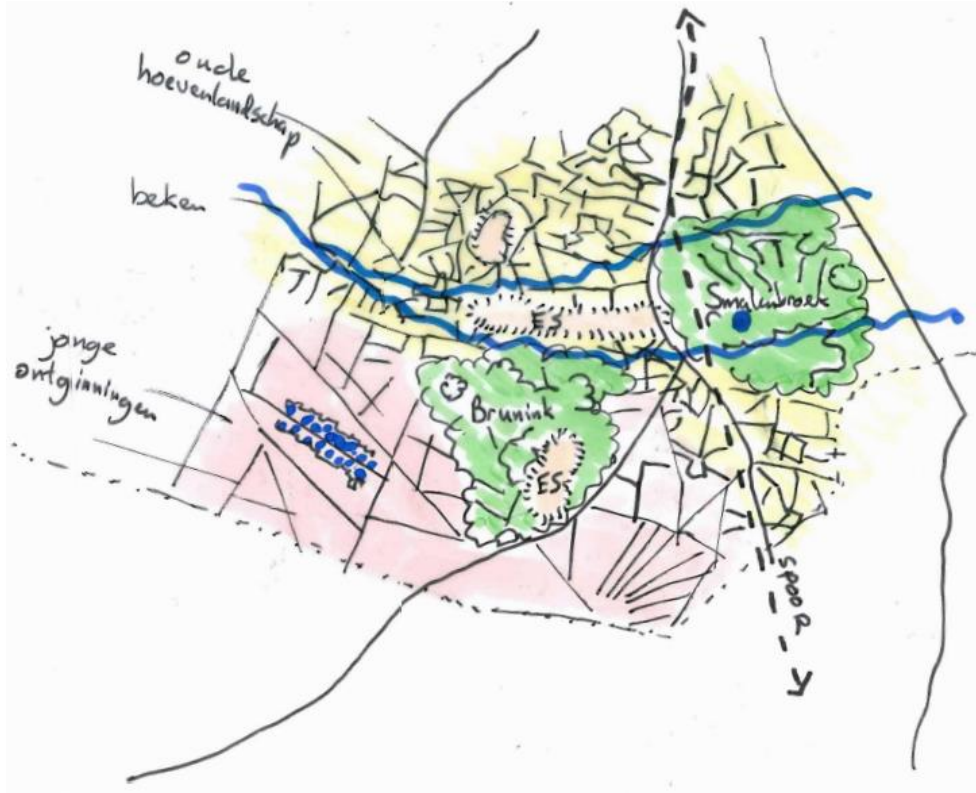
De oudste ontginningen in de Broekheurne noemen we nu 'oud hoevenlandschap'. Dit zijn gebieden die al eeuwenlang in agrarisch gebruik zijn, met oude hoeven (boerderijen), een kleinschalige mozaïekverkaveling, houtwallen en essen. Daar ligt de oorsprong van oude erven met namen als Berenbroek, Het Smalenbroek, Het Kwekkeboom en Stroink. De oude ontginningen liggen direct ten zuiden van de huidige bebouwingsrand van de stad Enschede. In het westen van de Broekheurne is de Bruninksbeek grofweg de begrenzing; oostelijk loopt het oude hoevenlandschap verder door tot aan de grens met Duitsland. In de loop van de 19^e eeuw hebben textielondernemers op een aantal oude erven in de stadsrand een landgoed gesticht met afwisselend landgebruik met weides en zones met bos (boslandschap). De landgoederen Smalenbroek, Stroink en Groot Brunink liggen vooral noordoostelijk en centraal in de Broekheurne. Het boslandschap in het centrale deel loopt door richting de zuidgrens van de Broekheurne.

Figuur 9 Restant van het Usselerveen

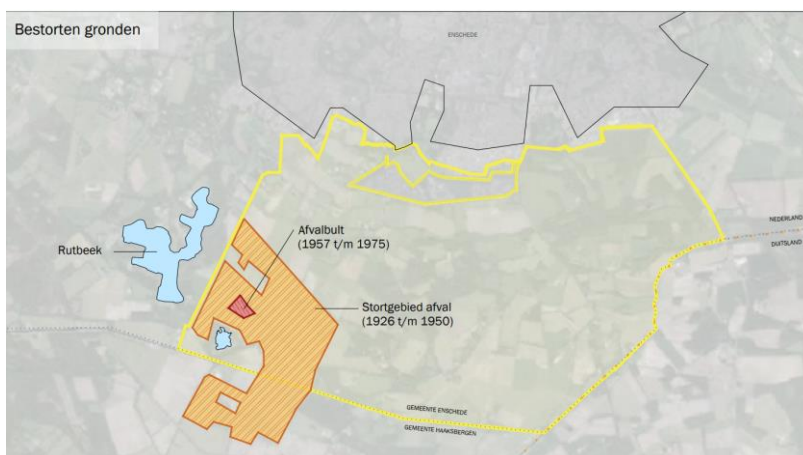
In het zuidelijk deel van de Broekheurne is in de 19^e eeuw veen gewonnen voor brandstof (turf). Het gebied is rond de jaren dertig van de vorige eeuw grotendeels ontgonnen voor de landbouw. In het westelijk deel is daarbij in een groot gebied ook huisvuil gestort (tot omstreeks WOII). Het jonge ontginningslandschap is grootschaliger dan de oude ontginningen, met relatief grote rechte kavels en weidser zicht, ook omdat in deze jonge ontginningen minder houtwallen en andere beplanting aanwezig is. In het westen is de overgang van oude hoevenlandschap naar de jonge ontginning vrij scherp ter hoogte van de Bruninksbeek. In het oostelijk deel van de Broekheurne is de overgang meer geleidelijk.

Het landschap in de Broekheurne

Figuur 10 Ontstaansgeschiedenis van het landschap

In de periode van 1926 tot en met 1950 is huisvuil in een gebied van ongeveer 170 hectare gestort¹, waarvan een groot deel binnen de Broekheurne ligt. Daarna is 1957 tot 1975 afval gestort in de bult. Na de stort is het gebied, met uitzondering van de bult, vanaf ongeveer 1950 agrarisch in gebruik genomen.

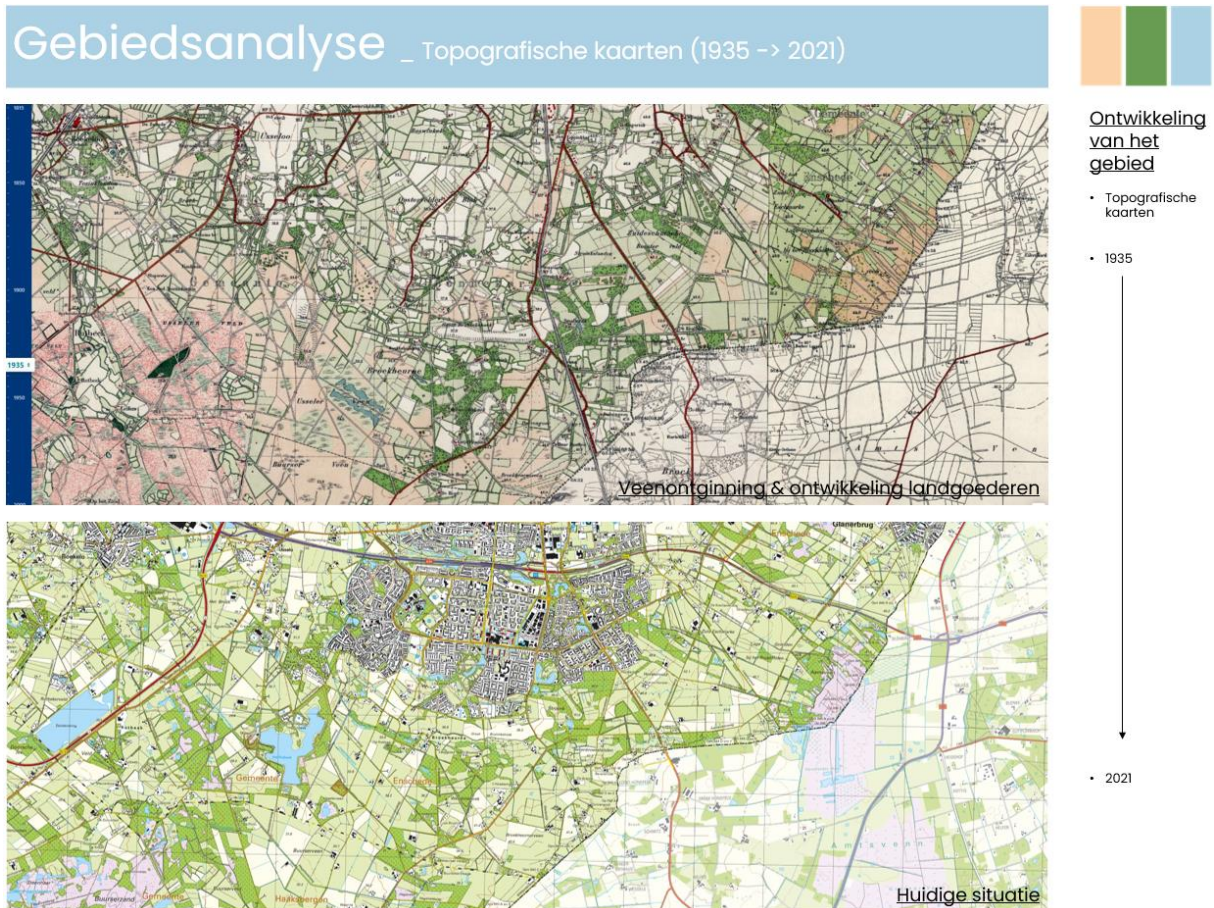
Figuur 11 De afvalbult en bestorte gronden in de Broekheurne en Haaksbergen

Bron: Raamsaneringsplan 'Huisvuilgronden' Buurserveen – Usselerveen in de gemeente Enschede en Haaksbergen, Bilfinger – Tebodin 17 juni 2015

¹ Het met huisvuil bestorte gebied is beschikt en valt onder de werking van de Wet bodembescherming. Bij herontwikkelingen moet met de vervuiling rekening worden gehouden.

1.4 Bebouwing en wegen

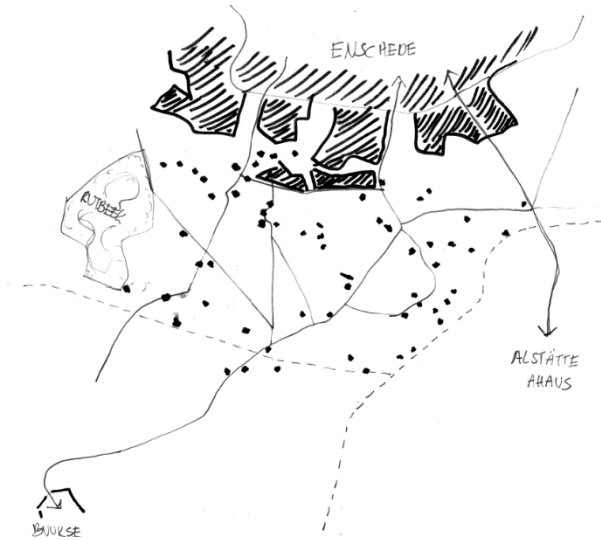
De buurtschap Broekheurne liep van oudsher door tot de singel van Enschede. In de vorige eeuw en vooral na de Tweede Wereldoorlog heeft de nieuwbouw van Enschede een fors deel van de Broekheurne opgeslokt. Ook in deze eeuw is de bebouwing uitgebreid met de woonwijk Het Brunink in de huidige noordrand van de Broekheurne. Deze wijk ligt als een enclave in het landelijk gebied.

Figuur 12 Topografische kaart 1935 en 2021

De buurtkring Broekheurne, opgericht in 1901, komt al meer dan een eeuw op voor de belangen van de bewoners in het telkens kleiner geworden buurtschap. De bebouwing / bewoning van het resterende deel van de Broekheurne weerspiegelt de ontstaansgeschiedenis. In de jonge ontginningen liggen boerderijen en verder vrij weinig burgerbewoning. In het oude hoevenlandschap komt van oudsher meer bewoning voor.

Bebouwd gebied met belangrijke verkeersaders

Figuur 13 Bebouwing en wegennetwerk.

Voor de aanvoer van kolen vanuit Duitsland naar Enschede liep vanaf circa 1900 een spoorlijn door de Broekheurne met in het zuidoosten een stationnetje. Rond WOII is de spoorlijn gesloten en daarna geruimd. Het stationsgebouw en enkele gebouwen vormt een klein, inmiddels bijna verlaten lint tegen de Duitse grens.

Figuur 14 Voormalige station Broekheurne

De grootste verbindingsweg dwars door de Broekheurne is de Buursestraat. De oostgrens van de Broekheurne valt samen met de Knalhutteweg, de doorgaande weg naar Duitsland. Aan de westzijde van het gebied loopt de onverharde Hegebeekweg, die bij de komst van het recreatiepark met 250 recreatiewoningen wordt verhard om het park goed bereikbaar te maken. Verder kent de Broekheurne een vrij fijnmazige infrastructuur met veelal kleine, smalle wegen, deels onverhard.

1.5 Huidige gebruik van de Broekheurne

De Broekheurne is een landelijk stuk van Enschede met aangrenzend aan de noordrand de woonwijken van Enschede-Zuid en direct aan de westzijde Het Rutbeek met de recreatieplas, het evenemententerrein en in de toekomst een park met recreatiewoningen. Het gebied zelf kent vooral agrarisch gebruik en landgoederen met een belangrijke natuurfunctie. Verspreid in het gebied komen woningen voor. De wegen en paden worden ook recreatief gebruikt. De kaart geeft de ruimtelijke verdeling in grote lijnen weer.

Grondgebruik in de Broekheurne

Gebruiksfunctie	Oppervlakte
Landbouwgrond	726 ha
Natuur	228 ha
Bebouwing en verkeer	28 ha
Verkeer	30 ha
Totaal	1027 ha

Figuur 15 Functies in de Broekheurne, landbouw (oranje), stad (blauw), landgoed en natuur (donkergroen), park en recreatie (lichtgroen)

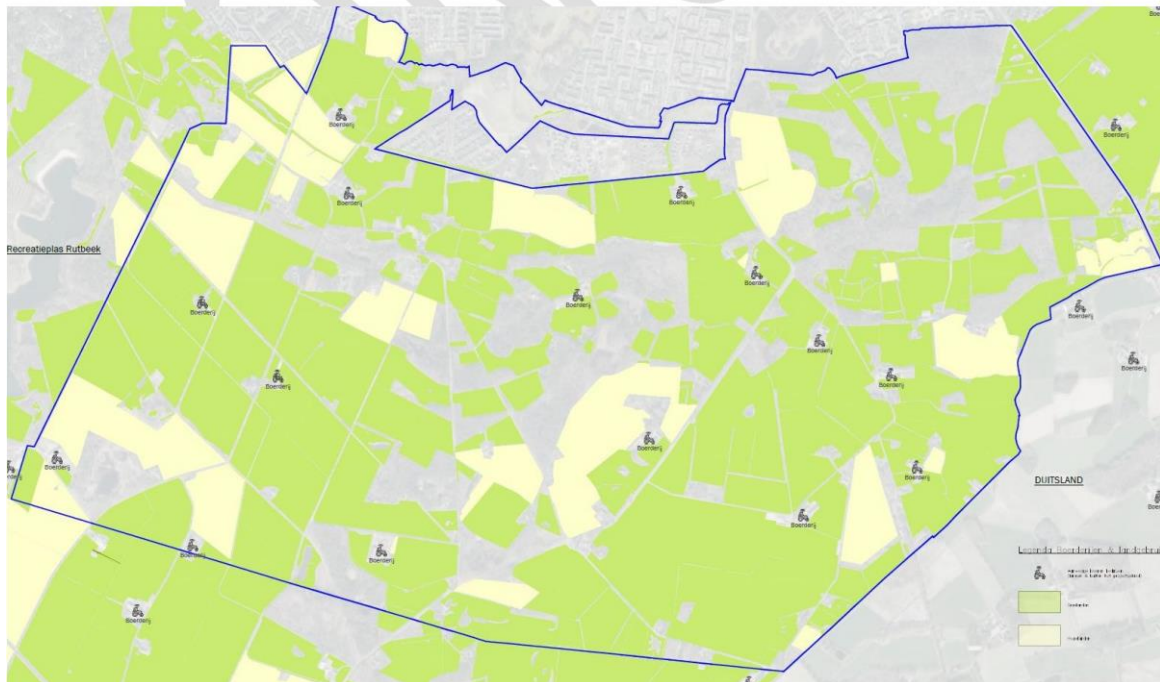
1.5.1 Landbouw

Een kleine dertig grondeigenaren (en hun gezinnen) voeren een agrarisch bedrijf. Ongeveer de helft van hen zijn voor hun inkomen volledig of grotendeels gericht op de landbouw. De andere helft drijft een kleinschalig landbouwbedrijf naast een ander beroep. Melkveehouderij is in het landelijk gebied van Enschede en ook in de Broekheurne de meest voorkomende bedrijfstak. Elf boeren zijn melkveehouder. Een van hen is pachtboer van Landschap Overijssel en boert biologisch (op Landgoed Brunink). De bedrijven van de melkveehouders variëren in grootte van 45 tot 150 melkkoeien. Zes bedrijven hebben verschillende soorten dieren: vleesvee, opfok van jongvee, schapen en aan de rand van de Broekheurne een pluimveehouder.

De landbouwgrond in de Broekheurne beslaat ongeveer 725 ha grond en is in gebruik als grasland (80%) en bouwland (20%). Ook de akkerbouw staat met onder meer maisteelt voor het grootste deel ten dienste van de melkveehouderij. Uit de landbouwstudie van 2017 (opgesteld bij de Visie landelijk gebied van Enschede) komt naar voren dat de verkaveling in de Broekheurne matig tot redelijk is ten opzichte van vergelijkbare gebieden in Oost Nederland. De geschiktheid van de gronden voor grasteelt en veevoergewassen maakt, samen met de kleinschalige verkaveling, dat de landbouw eenzijdig is gericht op de melkveehouderij. De jarenlange schaalvergroting heeft deze tendens verder versterkt. Deze ontwikkeling heeft zich vrijwel overal in Twente en de Achterhoek voorgedaan.

Aanwezige boerenbedrijven binnen het projectgebied.
Weergave van het landgebruik in Broekheurne; graslanden (groen) en bouwlanden (geel).

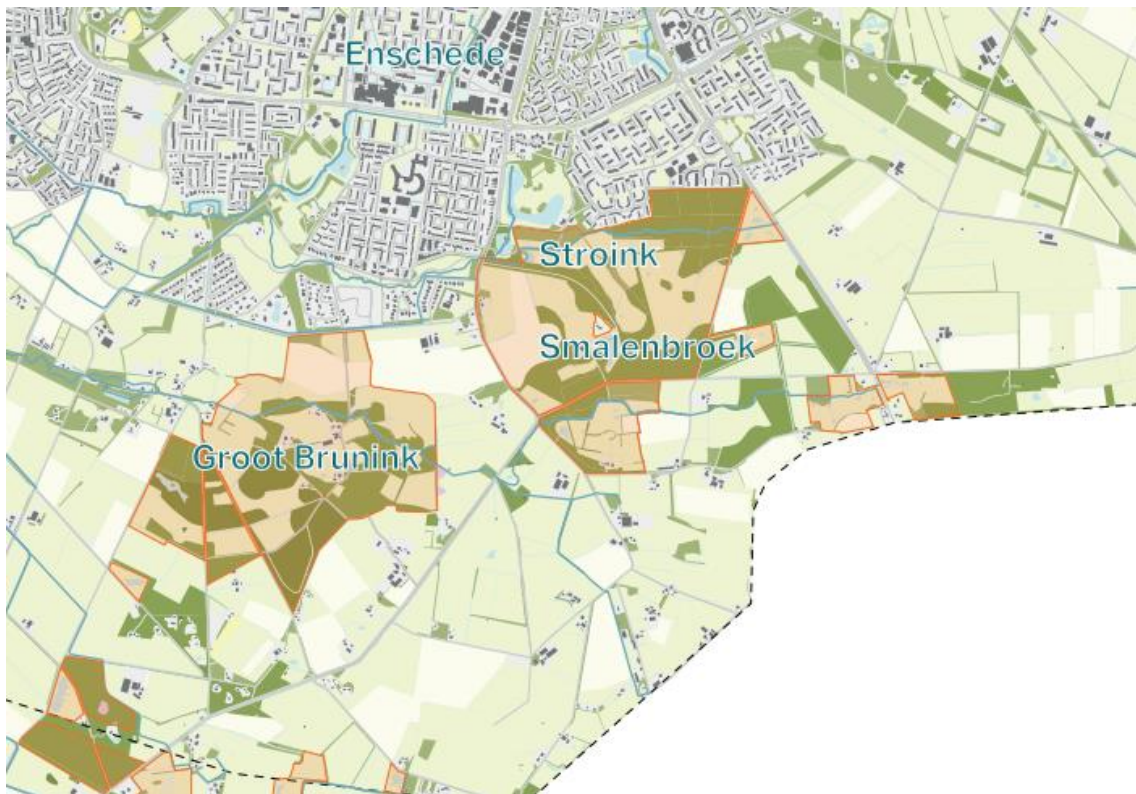
Figuur 16 cultuurgronden in de Broekheurne, gras (groen) en andere gewassen (lichtgeel). In de verkenning voorafgaand aan het gebiedsproces is benoemd dat er voor een groot deel van de agrarische bedrijven een opvolger klaarstaat. In het gebiedsproces is gebleken dat dit voor een aantal agrarische bedrijven niet meer het geval is.

Vanwege het over-en-weer gebruik met bedrijven in omliggende gebieden, vooral Haaksbergen, is het lastig om de veebezetting in de Broekheurne precies aan te geven. De onderstaande cijfers laten het over-en-weer gebruik van gronden buiten beschouwing. Het aantal aanwezige dieren op de agrarische bedrijven in de Broekheurne is gedeeld door het aantal hectare cultuurgrond (akkerland en weide) binnen de grenzen van de Broekheurne. Volgens dit uitgangspunt staan 1892 GVE (GrootVeeEenheid – 1 melkkoe staat voor 1 GVE) op 725 ha cultuurgrond. De veebezetting is 2,5 GVE per hectare.

	GVE totaal	GVE/ha
Alle dieren	1892,5	2,61
Alle runderen	1303,5	1,80
Overige dieren	589	

1.5.2 Landgoederen

Een ring van landgoederen ligt om de stad Enschede. Vrijwel alle landgoederen zijn rond tussen 1870 en 1930 gesticht door eigenaren van textielbedrijven. Ook aan de zuidzijde ligt een landgoederenzone met historische landgoederen. Na 1960 zijn nog enkele nieuwe landgoederen toegevoegd, die veelal niet zijn te onderscheiden van normaal agrarisch gebruik. Een historische parel in de Broekheurne is landgoed Smalenbroek met een parklandschap naar ontwerp van Pieter Watzel. De landgoederen hebben een hoge ecologische en cultuurhistorische kwaliteit. De grote landgoederen in de Broekheurne Stroink, Smalenbroek en Groot Brunink zijn in eigendom en beheer van Landschap Overijssel.

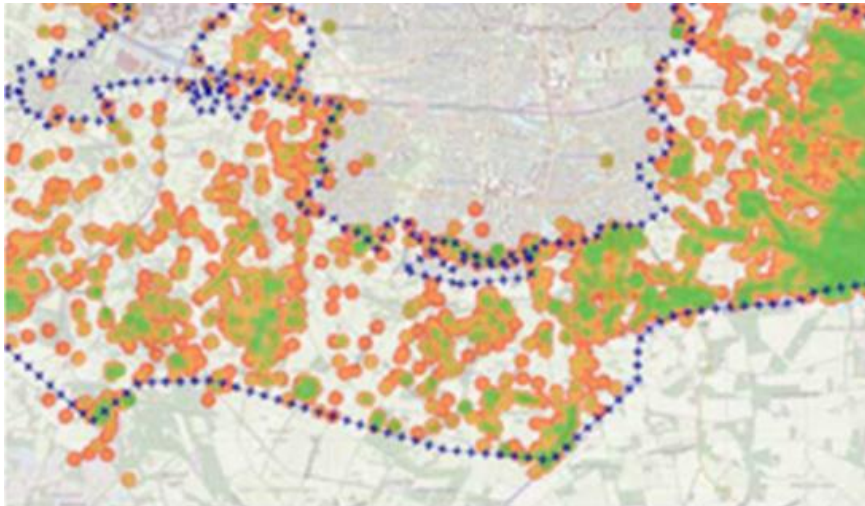
Figuur 17 Landgoederen van Landschap Overijssel in de Broekheurne (oranje).

1.5.3 Natuur

De Broekheurne kent in bossen gehulde landgoederen, met houtwallen omzoomde essen en daarnaast ook grootschalige open delen met landbouw op rechthoekige agrarische percelen en met rechte wegen en paden. De rijkdom van de natuur varieert mee: van bijzondere soorten zoals de boomkikker en kamsalamander in het kleinschalige landschap tot een beperkter aantal algemene soorten op de landbouwkavels.

De geschiedenis van de ontginning laat zich nog steeds gelden. De oude landschappen (het oude hoevelandschap, het boslandschap, de landgoederen) zijn door de jaren heen het minst veranderd. Kenmerkend zijn de vele landschapselementen en de verbindingen daartussen. Juist deze oude landschappen zijn voor de natuur het meest waardevol. De landgoederen vormen de drager van de ecologische kwaliteit van de Broekheurne. Dat is ook te zien op de heatmap van rode lijstsoorten (lijst met bedreigde soorten planten en dieren). Deze kwetsbare soorten komen vooral voor in de oudere landschappen. Direct naast de Broekheurne kent ook Het Rutbeek veel natuurlijke variatie.

Hittekaart rode lijst soorten

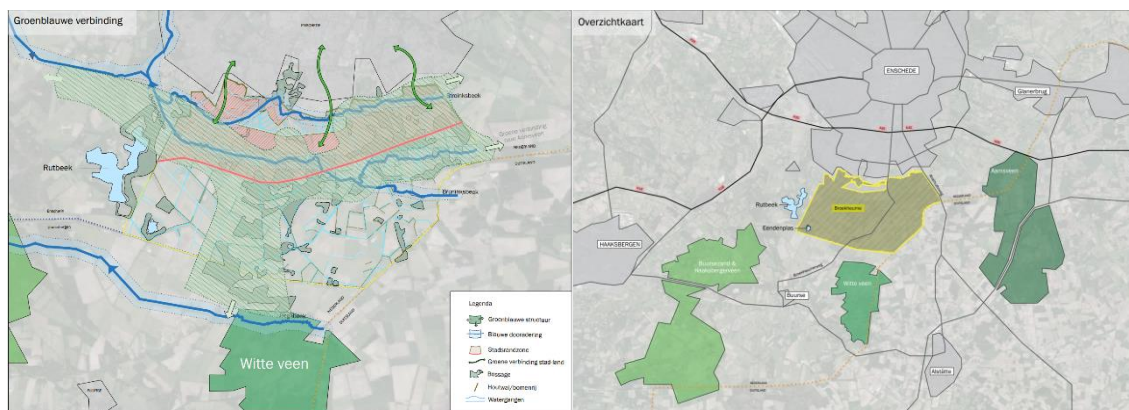
Heatmap rode lijst soorten

Figuur 18 Hittekaart van rode lijst soorten in Enschede zuid (groen is meer soorten).

De Broekheurne staat niet op zichzelf, maar maakt onderdeel uit van een groter netwerk van ecologische verbindingen, die veelal de waterstromen volgen. Een belangrijke ecologische verbinding loopt tussen het Natura2000 gebied Aamsveen (ten oosten van de Broekheurne), via de landgoederenzone en deels langs de Bruninksbeek naar het Natura2000 gebied Witte Veen aan de zuidgrens in de gemeente Haaksbergen. Naar het westen loopt de verbinding door langs de Bruninksbeek richting Het Rutbeek en Usselo. In Twents verband zijn deze verbindingen van groot ecologisch belang.

De groene verbindingen tussen stad en landelijk gebied dragen bij aan de leefkwaliteit in de stad zelf, aan de recreatieve mogelijkheden voor de stedeling en voor de biodiversiteit in stad én landelijk gebied. In de Visie landelijk gebied zijn de verbindingen in de stadsrandzone tussen stedelijk gebied en de Broekheurne globaal aangeduid.

Groen- en blauwstructuur

Figuur 19 Groenblauwstructuren en natura2000 gebieden in en in de omgeving van de Broekheurne.

Figuur 20 De Broekheurne en de omliggende natura2000 gebieden Op kleinere schaal draagt een fijnmazige groenblauwe structuur in het agrarische cultuurlandschap bij aan de biodiversiteit en de kwaliteit van het landschap. Deze structuur is vooral fijnmazig in het oude hoevenlandschap en beperkter aanwezig in de jonge ontginningen.

In het agrarische cultuurlandschap liggen bij elkaar 36,7 ha houtwallen, bosschages en bomen. Daarmee komt de groene dooradering van de landbouwgrond op ongeveer 5.5%.

1.5.4 Bewoning en recreatie

De Broekheurne kent ongeveer 200 adressen, die staan voor evenveel huishoudens al dan niet gecombineerd met (agrarische) bedrijven. Naar schatting wonen rond 500 mensen in de Broekheurne (0,3% van het aantal inwoners van Enschede). Een aantal families woont al lang (soms generaties) in de Broekheurne en is door werk of via familie en bekenden verbonden aan de agrarische sector. Het gebied kent ook bewoners die bewust hebben gekozen voor wonen in een landelijke omgeving, zonder zelf bij de landbouw betrokken te zijn. Zij halen hun inkomen van elders of hebben soms een eigen bedrijf aan huis.

Wat voor mensen wonen in de Broekheurne?

De achtergrond van de bewoners loopt uiteen: van wetenschapper tot landbouwer, van pensionado tot jongere. Vaak zijn de bewoners van de Broekheurne buitenmensen, natuurliefhebbers, gemoedelijk, op zichzelf en toch sociaal. Iedereen mag er zijn: boeren en burgers; families die al generaties in het gebied wonen en import; jong en oud. Bezoekers zijn welkom.

Ook voor mensen uit de stad Enschede is de Broekheurne een gebied voor een wandeling, fietstochtje, sportrondje etc. Bewoners van bijvoorbeeld Helmerhoek of het Brunink zien de Broekheurne als onderdeel van hun leefgebied.

Stadspeiling

Uit stadspeilingen (2019) valt op te maken dat bijna de helft van de bewoners van heel Enschede zegt elke week tenminste een keer het buitengebied te bezoeken. De ondervraagden beoordelen de kwaliteit van het buitengebied met een kleine acht en vinden de voorzieningen over het algemeen voldoende. Zeker voor wandelen en fietsen is de waardering hoog (bijna 100% vindt die voldoende) en dat percentage neemt wat af voor recreatie (90%), rustplaatsen (80%) en eenvoudige horeca (70%).

Aan de westzijde van de Broekheurne ligt recreatiegebied Het Rutbeek. Tussen Het Rutbeek en de Broekheurne ligt een plan voor de bouw van circa 250 recreatiewoningen. Het besluit voor dit recreatiepark valt buiten het gebiedsproces, maar voor de leefkwaliteit en de recreatie(druk) in de Broekheurne heeft het park wel gevolgen. Bewoners uit de omliggende gebieden van Enschede en Haaksbergen brengen -net als straks recreanten uit het park- een bezoek aan de Broekheurne. Ook zij voelen zich met het gebied verbonden en stellen prijs op recreatieve voorzieningen (horeca, aansluitingen op het netwerk voor wandelen en fietsen). Door over-en-weer-gebruik van landbouwgrond, sociale contacten of een rondje wandelen heeft de Broekheurne in de dagelijkse beleving geen harde gebiedsgrens.

Figuur 21 Zandwegen, door Broekheurners benoemd als kwaliteit van het gebied.

2. Opbouw van het landschap - samenhangende deelgebieden

Dit hoofdstuk beschrijft de Broekheurne vanuit het landschap. Bij het analyseren van het landschap en grondgebruik ontstaat zicht op samenhangende deelgebieden met een zelfde soort achtergrond, kenmerken en gebruik. Voor de Gebiedsagenda zijn dat gebieden waar maatregelen samenkomen.

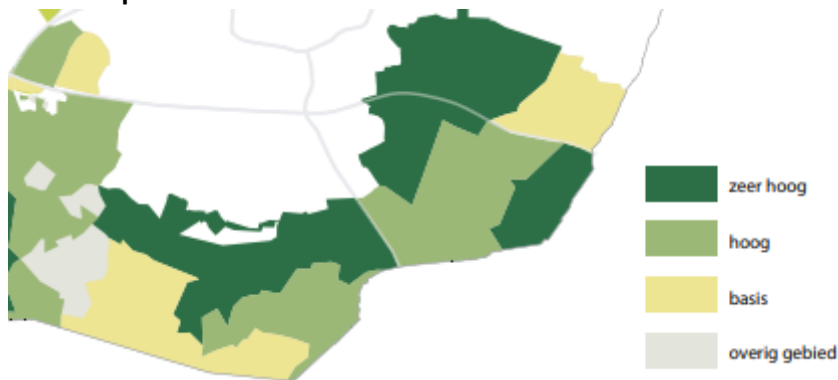
2.1 Uitgaan van het landschap

De Broekheurne heeft vanuit de natuurlijke en landschappelijke opbouw en het gebruik (zie ook H1) een aantal kwaliteiten, die het waard zijn om te beschermen en te ontwikkelen.

Kwaliteit van het landschap

Zoals de kaart met de landschapswaardering (Visie landelijk gebied) aangeeft hebben grote delen van de Broekheurne een zeer hoge en hoge kwaliteit van het landschap. Het gaat dan vooral om de delen die horen tot het oude hoevenlandschap en boslandschap, met op een enkele plek in het oosten van de Broekheurne ook een hoge waardering in de overgang naar de jonge ontginningen.

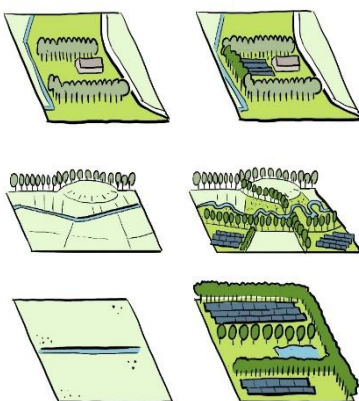
Landschapswaarderingkaart

Figuur 22 Landschapswaardering op basis van ecologisch, recreatief en landschappelijke kenmerken weergegeven met waardeoordeel per gebied. Bron Visie landelijk gebied Enschede

De gemeente wil de landschappelijke kwaliteiten in het gebied met een hoge en zeer hoge kwaliteit beschermen en versterken. Voor het gebied met basiskwaliteit is een transformatie van het landschap gewenst.

Strategie voor het landschap

Figuur 23 Strategie voor het landschap: Zeer hoge kwaliteit = inpassen / hoge kwaliteit = aanpassen / basiskwaliteit = transformeren

Opbouw van het landschap van noord naar zuid

Het kleinschalige karakter van het oude hoevenlandschap is goed herkenbaar in de zone tegen de stadsrand aan. Direct tegen de stadsrand aan is de stadsrandzone rond de Stroinksbeek en Smalenbroeksbeek opnieuw ingericht als onderdeel van de landinrichting van Enschede-Zuid begin deze eeuw. Iets meer zuidwaarts is een enkele es nadrukkelijk aanwezig en is de afwisseling van erven, beplantingen en weilandjes interessant. Nog verder naar het zuiden toe is het contrast waardevol tussen de meer besloten gebiedjes met bos en houtwallen en open ruimtes met voornamelijk weilanden. De jonge ontginningen nog verder zuidwaarts hebben een open en weids karakter. De afwisseling van open en gesloten landschap is een kwaliteit van de Broekheurne.

Open en gesloten landschap

Figuur 24 Openheid van het landschap met open ruimten (groen) en gesloten landschap (zwart)

2.2 Zones

Vanuit het gebruik en de historie zijn de volgende zones te onderscheiden

Landbouwzones

Landbouw komt in de hele Broekheurne voor met twee kerngebieden. Dat zijn de gebieden met de relatief grootschalige verkaveling. In het zuidwesten gaat het om de jonge veldontginning Usselerveen, waarvan een deel bestaat uit bestorte grond (huisvuil gestort in de eerste helft van de vorige eeuw). In het zuidoosten ligt het Broekheurnerveen / Duivengoer. Dit grootschalige jonge ontginningsgebied gaat richting de stad over in een kleinschaliger oud hoevenlandschap.

Landgoederenzone

In de landgoederenzone vormt het parklandschap naar ontwerp van Pieter Watzes van landgoed Smalenbroek een cultuurhistorische parel. De landgoederen hebben een hoge ecologische en

cultuurhistorische kwaliteit. De landgoederen Stroink, Smalenbroek en Groot Brunink zijn in eigendom en beheer van Landschap Overijssel. Een deel van het gebied is in pacht uitgegeven aan een biologische melkveehouder. Landschap Overijssel ziet kansen voor innovatieve landbouw, waterzuivering en het beter verbinden van de landgoederen in ecologisch en recreatief opzicht. De landschappelijk aantrekkelijke, bosrijke zone centraal in de Broekheurne brengt de bewoners in de zuidelijke woonwijken van Enschede via heel natuurlijke routes door dit mooie gebied naar het Witte Veen in de gemeente Haaksbergen.

Bruninksbeek

Door de landgoederenzone loop in oostwest-richting de Bruninksbeek, die deels een natuurlijke en meanderende loop volgt. Dit is de oost-west-verbinding voor ecologie van de Broekheurne, die deels samenvalt met de landgoederenzone.

Bebouwing en wegen

Verspreid in het gebied komt cultuurhistorisch waardevolle bebouwing voor. Denk aan de restanten van de voormalige spoorlijn naar Ahaus voor het vervoer van kolen naar de textielfabrieken. De oude stationsgebouwen resteren en zijn cultuurhistorisch interessant. De Broekheurne kent zowel oude hoeven als jonge ontginningsboerderijen. Samen met het landschap maakt deze bebouwing het gebied interessant voor bezoekers. Daarvoor is, naast het netwerk van deels onverharde wegen, ook kleinschalige verblijfsrecreatie zoals campings en B&B beschikbaar.

2.3 Deelgebieden, verbindingen en randen

De voorafgaande beschrijving van het landschap en het ruimtegebruik maakt het mogelijk de Broekheurne in te delen in deelgebieden. Deze deelgebieden hebben gelijksoortige kenmerken. De opgaven en ambities voor de toekomstige ontwikkeling komen in grote lijnen overeen. De indeling is gebruikt om in deze Gebiedsagenda tot maatregelen te komen. Het gaat om vier gebiedsdelen. Daarnaast zijn er twee belangrijke lijnen / verbindingen in het gebied en hebben de grenzen met de aanliggende gebieden een verschillend karakter.

2.3.1 Deelgebieden

Stadsrandzone 'Brunink'

Dit gebied kent een mix van nieuwbouw, boererven, parkachtige zones rondom de stad als uitloopgebied met kleinschalige landbouw. De kleinschaligheid en de grote langgerekte es zijn nog herkenbare elementen uit het voormalige oude hoevenlandschap.

Landgoederenzone

De landgoederenzone bestaat uit twee van elkaar gescheiden delen. Noordoostelijk tegen de stad aan liggen de landgoederen rondom Smalenbroek: gebied met verschillende landgoederen (Smalenbroek & 't Spik en Stroink) met overwegend bos, lanen en weides. De Bruninksbeek loopt door dit gebied. Centraal en doorlopend naar de zuidgrens van de Broekheurne ligt het landgoed Groot Brunink dat hoofdzakelijk bestaat uit boslandschap afgewisseld met kleine weides en boerenerven.

Usselerveen

Open, jong ontginningslandschap met lange lijnen en weinig bebouwing. Dit gebied is grotendeels in gebruik bij de landbouw. Door de Usselerstroom is de waterhuishouding onnatuurlijk. Een groot deel van het Usselerveen bestaat uit bestorte grond met huisvuil vrij dicht aan de oppervlakte.

Broekheurnerveen/Duivengoor:

Dit halfopen landschap kent de overgang van kleinschaliger hoevenlandschap in het noordelijk deel naar de open en grootschalige jonge ontginning in het zuidelijke deel. Tegen de grens met Duitsland zijn hier de restanten van het station te vinden van het spoor naar Alstatte.

2.3.2 Verbindingslijnen

Door het gebied lopen twee grote lijnen/verbindingen:

Bruninksbeek

De Bruninksbeek verbindt in groter verband Aamsveen en de gebieden westelijk van de Broekheurne. Binnen het gebied is de Bruninksbeek de grens tussen verschillende deelgebieden

De Bruninksbeek verbindt in groter verband Aamsveen en de gebieden westelijk van de Broekheurne. Binnen het gebied is de Bruninksbeek de grens tussen verschillende deelgebieden

Buursestraat

De Buursestraat is voor de auto en de fiets een belangrijke ontsluiting van het gebied van Enschede via Buurse, naar Haaksbergen.

2.3.3 Randen

De randen met de omliggende gebieden hebben een verschillend karakter.

Noord

In het noorden grenst de Broekheurne aan het stedelijk gebied van Enschede. De scheiding tussen stad en land is strak in het oostelijk deel en wat minder scherp in het midden en westelijk deel.

West

Aan de westzijde van de Broekheurne ligt het recreatiegebied Het Rutbeek. Hier komen het rustige landelijke gebied en het drukke recreatiegebied bij elkaar. De nieuwe ontsluitingsweg van het park met recreatiewoningen gaat als nieuwe grens fungeren.

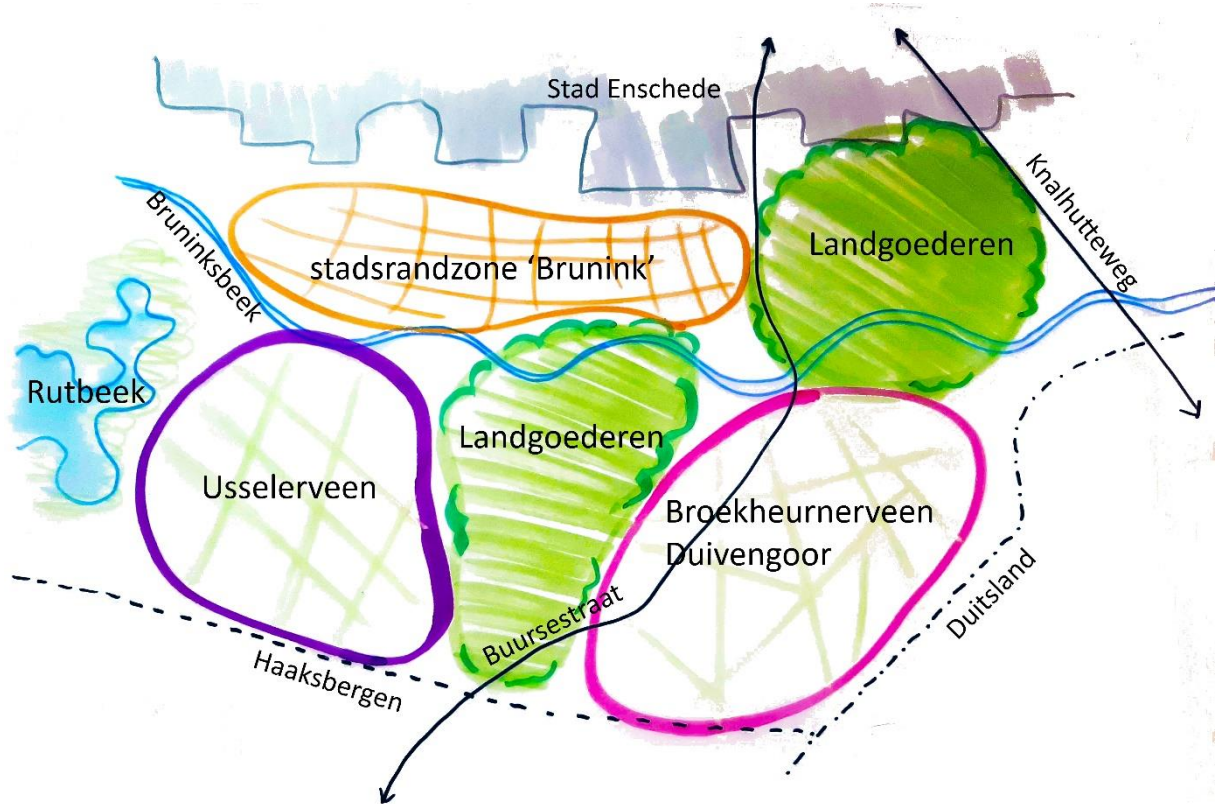
Zuid

De gemeentegrens met Haaksbergen is in het terrein niet te zien of te merken. In praktijk komt veel over en weer gebruik voor. In het gebiedsproces is direct contact en samenwerking.

Oost

Aan de oostzijde vormt de landsgrens met het buurland Duitsland en de Knalhutteweg de gebiedsbegrenzing. De grens met Duitsland is nauwelijks herkenbaar in het terrein, maar in het gebiedsproces is nauwelijks contact over de grens. De Knalhutteweg is een drukke doorgaande route, die als duidelijke barrière fungeert, zoals voor de ecologische verbinding naar het Aamsveen.

Deelgebieden in de Broekheurne

Figuur 25 De Broekheurne verdeeld in gebieden met vergelijkbare kenmerken per gebied.

3. Waardering en beleid

De gesprekken in het gebied gaan over drie thema's: leefkwaliteit & recreatie; landbouw, natuur & landschap; duurzame opwek van energie. In het begin van het gebiedsproces waren landbouw en natuur & landschap elk een thema apart. Deze onderwerpen blijken in het beleid van de overheden en in de gesprekken met het gebied onlosmakelijk met elkaar verbonden. Daarom zijn landbouw, natuur & landschap in de Gebiedsagenda in één thema samengenomen.

Dit hoofdstuk vat per thema het beleid van de overheden samen en geeft weer hoe de inwoners en bedrijven de Broekheurne waarderen. Wat zijn de kwaliteiten van het gebied en welke kansen en bedreigingen ervaren de mensen. Beleid en waardering zijn per thema samengevat. In korte zinnen zijn de opgaven vanuit het gebied en vanuit het beleid voor de Gebiedsagenda samengevat.

3.1 Thema leefkwaliteit en recreatie

Bij veel van de gesprekken in het gebiedsproces Broekheurne speelt op de achtergrond de vraag wat de kwaliteit van leven in de Broekheurne is en waarom de inwoners zich er thuis voelen. Het gaat om punten als: wonen en werken we in een sociaal veilige omgeving, hoe ervaren we het landschap en de openbare ruimte, welke voorzieningen zijn in het gebied zelf aanwezig en welke in de omgeving, hoe is het contact met burens en bezoekers, kunnen we makkelijk naar buiten toe? Daarbij is de stap naar recreatie klein: wandelen, fietsen, horecabezoek, cultuur, educatie en verblijfsrecreatie. Waar het gesprek zich in eerste instantie richt op een plan, locatie, beleidsregel of een voorgenomen activiteit gaat het in essentie vaak om het effect daarvan op de leefkwaliteit en het welbevinden.

3.1.1 Beleidsopgaven

In de Visie landelijk gebied staat dat de gemeente het landelijk gebied vitaal en leefbaar wil houden. Het gaat om verschillende aspecten: van behoud van het eigen groene karakter tot het handhaven van openbare gedragsregels. Van het ondersteunen van de zelfredzaamheid van de bewoners tot bevorderen van het contact stad-land. De provincie Overijssel zet in op een 'vitaal platteland met hechte gemeenschappen' als vierde spoor van het Provinciaal Programma Landelijk Gebied (PPLG). Initiatieven die hieraan bijdragen zijn gebiedsgericht, maken gebruik van sociale netwerken en sluiten aan bij de eigenheid van het gebied.

De gemeente Enschede vindt de combinatie van grote stad en fraai buitengebied van grote waarde voor zowel de bewoners van de stad als van het landelijk gebied (ruimtelijke ontwikkelingskoers - 2018 en Visie landelijk gebied - 2021). Voor de stedeling gaat het onder meer om wandelen en fietsen in de groene 'achtertuin'. De bewoners van het buitengebied hebben de stedelijke voorzieningen binnen handbereik. De gemeente ziet dat de verbinding tussen stad en landelijk gebied beter kan: sociaal, ruimtelijk, ecologisch. In ruimtelijk opzicht kiest de gemeente voor een duidelijke scheiding van bebouwing en buitengebied. Voor de ontmoeting tussen stad en buitengebied legt de gemeente de nadruk op de stadsrandzone.

De gemeente streeft voor recreatie en toerisme naar verhoging van de kwaliteit van de voorzieningen: 'niet meer, maar beter'.

Visie landelijk gebied Enschede over recreatie en toerisme

- Versterken van het routenetwerk voor wandelen en fietsen
- Toevoeging en revitalisering van (kleinschalige) verblijfsaccommodaties, met kwaliteit en bij voorkeur in de stadsrand.
- Nieuwe (kleinschalige) horeca en leisure-concepten bij voorkeur in de stadsrand in nabijheid van rondje Enschede en in bestaande en nieuwe gebouwen op historische landgoederen.

In haar nieuw te maken omgevingsvisie is de gemeente op zoek naar passende locaties voor wonen en werken van het toenemend aantal inwoners van Enschede: binnenstedelijk en ook op locaties in het landelijk gebied. Het is niet op voorhand uitgesloten dat in de omgevingsvisie nieuwe claims voor de Broekheurne komen te staan.

3.1.2 Ervaringen en voorzieningen rond leefkwaliteit in de huidige situatie

De ervaringen rond leefkwaliteit in de Broekheurne gaan over relaties (sociale cohesie), hinder en onveiligheid, wegen, landschap en recreatie. De ervaringen hangen ook samen met de aanwezige voorzieningen en kwaliteit van het landschap. Uit vertrouwelijke keukentafelgesprekken en publieke inbreng bij grotere gebiedsbijeenkomsten blijkt waar het gebiedsproces zich voor leefkwaliteit en recreatie op zou moeten richten. Kort samengevat zijn de ervaringen als volgt.

Relaties in het gebied

Uit de gesprekken aan de keukentafels, uit de sfeer bij de diverse gebiedsbijeenkomsten blijkt dat de relatie tussen de bewoners over het algemeen goed is. In bijeenkomsten van het gebiedsproces staan de deelnemers open om naar elkaar te luisteren. Verschillen in standpunten worden gerespecteerd. Een aantal bewoners merkt op dat de onderlinge betrokkenheid vroeger groter was.

Leven en laten leven

Mensen groeten, bewoners helpen elkaar. Je bent wel eens afhankelijk van de ander, zo in het buitengebied. Een buurman die je helpt met de trekker, dat is niet overal zo. De relaties met de burens zijn over het algemeen goed. Je wordt welkom geheten. Ook als 'import'. Als je in de buurt woont, hoor je erbij. Maar ook geldt: leven en laten leven.

Eén iemand zei: "Iedereen hier voelt voor mij als import. Dat is niets ten nadele hoor. Maar vroeger verhuisde een boer nooit. Dat is wel anders nu. Vroeger was er meer betrokkenheid. Toen waren mensen ook meer afhankelijk van elkaar". Sommige inwoners kennen de boeren goed, gaan op bezoek, maken een praatje, nemen producten af. Maar veel ook niet.

Bewoners van de Broekheurne waarderen de rust in het gebied en vinden het ook prettig dat de stedelijke voorzieningen dichtbij zijn. Boeren en burgers gaan vaak voldoende goed met elkaar om – er is wederzijds begrip. Toch vormen ze soms twee 'gescheiden' werelden. Door de discussie over duurzame energie vinden enkelen dat de verhoudingen achteruit zijn gegaan. Breed wordt gesignaleerd dat er geen ontmoetingsruimte is in de Broekheurne. Het stationnetje, de lagere school, het enkele café zijn in de loop van de jaren allemaal gesloten. Voor veel voorzieningen richten de bewoners zich op de nabijgelegen stad Enschede. Het lied van de toneelvereniging De Vriendschap uit 1964 geeft dit treffend weer: 'Broekheurne ik neem je in gedachten mee, al word je later ook een stuk van Enschede.' (bron: artikel in de Tubantia van 22 april 2023)

Figuur 26 Boerenachterbanavond in de Broekheurne

keukentafelgesprek

Hinder en onveiligheid

Bewoners ervaren hinder en hebben soms een onveilig gevoel. Die gevoelens komen door afvaldump, vuilnis bij bankjes, overlast van bezoekers (honden), drugshandel, naturisme en een ontmoetingsplek. Toezicht en handhaving zijn in de beleving van de bewoners vrijwel afwezig. Positief is dat de overheid snel reageert op meldingen van rommel/afval in het buitengebied.

Wegen

	Onderhoud weg	Onderhoud Berm	Afvaldumpingen	Recreatie+fiets voorzieningen	Handhaving/drugs	Verkeersveiligheid
Usselerveenweg	x					
Kwekeboomweg		x			x	
Riethermsteeg			x			x
Geessinkweg		x				
Bruninkslaam						x
Moorvenweg					x	
Loeksweg					x	
Buuserstraat		x			x	x
Smalebroeksweg		x				
Haarweg		x				
Usselermarkeweg	x	x			x	x
Leppeweg		x		x		x
Meddelerweg		x			x	
Voshaarweg		x				x
Hegebeekweg						x
Arendsweg		x	x			

De wegen zijn een belangrijk thema voor de bewoners in de Broekheurne. De aanwezigheid van zandwegen past bij de ontginningsgeschiedenis van het gebied en wordt gezien als een kwaliteit. Mensen maken graag gebruik van de (zand)paden en missen soms mogelijkheden om een leuk rondje te wandelen. Het beoogde park met recreatiewoningen tussen de Broekheurne en Het Rutbeek wordt genoemd als een bedreiging van de rust en de verkeersveiligheid.

Over diverse wegen zijn klachten over het rijcomfort en de veiligheid: drempels, hobbels, smalle verharding en ongelijke berm. Wegen geven ook gelegenheid voor ongewenst gedrag: van te snel rijden tot stort van afval en handel in drugs. De klachten zijn gevarieerd, naar inhoud en locatie. Tijdens keukentafelgesprekken komen bij een aantal wegen dezelfde opmerkingen terug. De tabel geeft een overzicht.

Tabel 1 Themas besproken per weg aan de keukentafel

Landschap en recreatie

Een deel van de bewoners is positief over het aantrekkelijke landschap met rust en ruimte. Anderen stellen dat het landschap niet overal evengoed in balans is: de huidige agrarische bedrijfsvoering laat in hun ogen te weinig ruimte voor variatie, biodiversiteit, ruigten etc. Er is behoefte aan rondjes om te lopen, fietsen en mountainbiken. Ook bestaan zorgen over de komst van de recreatiewoningen bij Het Rutbeek (drukke, verkeer) en over verstoring van de natuur door mountainbikers. De mogelijkheden van de landgoederen als natuurlijk en cultuurhistorisch waardevol uitloopgebied kunnen beter worden benut. Goed voorbeeld is het rondje langs de Bruninksbeek.

Parels

De Broekheurne is uitgestrekt, dun bevolkt. Het is een gebied met een duidelijk landelijk karakter, met rust en ruimte. Het is een voorrecht om hier te wonen vanwege het uitzicht, het weidse karakter, de onverharde wegen, veel natuur. Dat maakt blij en houdt gezond. Reeën, hazen, roofvogels, het is zo vanzelfsprekend hier. Durf te investeren in 'beleven' van de groene omgeving, de gevarieerde flora, de ongereptheid, de rust, het natuurgevoel, het vergezicht, en de groene weilanden. Zorg voor voldoende wandelpaden en zandwegen. Versterk de coulissestructuur en pas het zonnepark goed in.

Een voedselbos kan leiden tot meer gezamenlijkheid. Neem mensen mee in duurzaamheid met bijvoorbeeld een informatiegebouw. Meer verbinding in het gebied is mooi: verbinding tussen mensen én verbinding met het landschap. Het Groot Brunink is echt fantastisch. Jammer dat het wandelpad opeens stopt. Graag willen we een rondje maken vanuit Helmerhoek, langs het Rutbeek. Verbind de parels!. De mensen die in de buurt van het voormalige station wonen, hechten waarde aan het verhaal dat hier beter verteld kan worden.

3.1.3 De opgaven samengevat

De opgaven voor recreatie & leefbaarheid zijn samengevat:

- Geef aandacht aan het eigen karakter van de Broekheurne en de verbondenheid van de bewoners met het gebied en met elkaar.
- Behoud ruimtelijk verschil tussen bebouwd stedelijk gebied en groen landelijk gebied; in sociaal, economisch en ecologisch opzicht is meer verbinding, ontmoeting en samenwerking gewenst.
- Versterk het recreatieve netwerk voor vooral wandelen en fietsen (rondjes, aansluitende routes); maak plekken voor ontmoeting en recreatie (vormen van horeca, sociale activiteiten).
- Vergroot het gevoel van veiligheid (door vermindering afvaldump, drugshandel etc)
- Verbeter de kwaliteit van de openbare wegen
- Benut het aantrekkelijke landschap voor versterking van natuur en recreatie en voor het behoud van cultuurhistorische kenmerken, zeker op de landgoederen

3.2 Thema landbouw, natuur en landschap

3.2.1 Beleidsopgaven

Nationaal en provinciaal beleid: Nationaal en Provinciaal Programma Landelijk Gebied.

Het zorgen voor een toekomstbestendig, leefbaar en gezond landelijk gebied is een topprioriteit voor provincie Overijssel. Met het Provinciaal Programma Landelijk Gebied Overijssel (PPLG) investeert de provincie in het landelijk gebied. Het doel is een beter sociaaleconomisch perspectief, herstel van het watersysteem en verbetering van de biodiversiteit en een toekomstbestendige landbouwsector. De provincie Overijssel doet dit samen met haar gebiedspartners (zoals waterschappen en gemeenten, de agrarische sector, natuurbeheerders en andere belangenorganisaties) en door de kracht van de gemeenschap te gebruiken om de veranderingen die op het landelijk gebied afkomen samen vorm te geven. En door de opgaven in samenhang aan te pakken. Alleen dan ontstaat ruimte voor economische en maatschappelijke ontwikkeling.

Met het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) kiest het Rijk voor een integrale aanpak van natuur, water en klimaat. Het is aan de provincies om voor taakstellende opgaven een Provinciaal Programma Landelijk Gebied (PPLG) op te stellen. Voor heel Nederland is een Transitiefonds van ruim € 24 miljard beschikbaar. Overijssel zet met in het PPLG de leefbaarheid van het landelijk gebied voorop. De gezamenlijke realisatie met NPLG-doelen en de hiervoor te benutten middelen van het Transitiefonds zijn een unieke en niet eerder vertoonde impuls voor ons landelijk gebied.

Het PPLG Overijssel geeft aan hoe de provincie invulling wil geven aan een leefbaar landelijk gebied, aan de realisatie van de NPLG-doelen en wat de provincie daarvoor nodig heeft. Het PPLG Overijssel en de nieuwe Omgevingsvisie vormen samen het kader voor plannen van onderop. Op basis van het PPLG Overijssel kent het Rijk middelen uit het Transitiefonds toe aan de provincie. De provincie wil het PPLG voor 1 juli 2023 inleveren bij het Rijk. De provincie verwacht het PPLG Overijssel in het najaar van 2023 definitief vast te kunnen stellen en, na het toekennen van de financiële middelen, in 2024 te kunnen starten met de realisatie van het PPLG.

De provincie Overijssel kiest voor een gebiedsgerichte aanpak. Door de opgaven per gebied te bekijken ontstaat een aanpak die past bij de eigenheid van het gebied en de eigen kenmerken voor ondernemerschap, cultuurhistorie en sociale en ruimtelijke kwaliteit. De gebieden worden uitgedaagd om met een eigen aanpak te komen. Voorwaarden zijn dat met de eigen aanpak de doelen in het gebied op een toekomstbestendige manier gerealiseerd gaan worden en dat de aanpak kostenefficiënt is.

Aanname in deze Gebiedsagenda Broekheurne over het provinciaal beleid (PPLG)

Natuur

- Vermindering stikstofemissie met 51% (10% basis en 41% extra opgave)
- 10% groenblauwe dooradering als droge en natte verbinding tussen natuurgebieden
- EU-biodiversiteitsbeleid met basiskwaliteit natuur in landelijk gebied en op landbouwgrond

Water

- KRW-doelen in 2027 gehaald, waaronder 'waardevolle kleine wateren' (Bruninksbeek).

Klimaat

- Uitbreiding areaal bos met 3500-4000 hectare (nader te verdelen over de provincie)
- Methaan: emissiereductie van 30% tot 40% in met name de melkveehouderij

Elke gebiedsgerichte aanpak bestaat uit een gecombineerde aanpak met vier sporen:

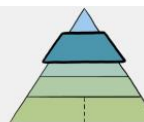
- Spoor 1: het geleidelijk realiseren van een grondgebonden melkveehouderij (inzet op 2-2,2 GVE/ha op gebiedsniveau)
- Spoor 2: het gebiedsgericht realiseren van de opgaven voor KRW, overgangsgebieden rond Natura 200-gebieden en groenblauwe dooradering, in combinatie met een toekomstbestendige landbouw in deze gebieden.
- Spoor 3: het bedrijfsgericht uitvoeren van maatregelen voor een toekomstbestendige landbouw
- Spoor 4: inzet op een vitaal platteland met hechte gemeenschappen

Gemeentelijk beleid

In haar Visie landelijk gebied ziet de gemeente Enschede een belangrijke rol voor de grondgebonden landbouw in het buitengebied van Enschede. Het is een landbouw met een duurzame bedrijfsvoering met kringlooplandbouw als uitgangspunt. Het is een landbouw met een verbrede bedrijfsvoering: naast agrarische productie ook bijvoorbeeld waterbeheer, ecologie, landschapsbeheer, recreatie etc. En de landbouw is meer betrokken op de stad, met directe afzet aan de stedelijke bevolking. Voor de versterking van natuur en landschap (in de Visie landelijk gebied heet dat de Groene Pijler) zijn de vier ontwikkelingsprincipes van toepassing: versterken van de groenblauwe structuur, vanuit het landschap ontwikkelen, verbinding stad-land en tenslotte niet terug willen gaan naar het verleden, maar aanpassen en vernieuwen.

Ontwikkelingsprincipes: de vier V's

Een ontwikkeling draagt bij aan de Enschedese ambitie als die past bij:

Versterken groenblauwe structuur

Verbinden stad - land

Vanuit het landschap ontwikkelen

Vernieuwen: ruimtelijk, economisch, sociaal en bestuurlijk

Figuur 27 de 4 ontwikkelprincipes vanuit de Visie landelijk gebied Enschede.

3.2.2 Ervaringen en voorzieningen rond landbouw, natuur & landschap

Landbouw

Uit een verkenning die in 2021 en 2022 is uitgevoerd, komt naar voren dat de Broekheurne een sterke agrarische sector heeft, met goed toekomstperspectief voor de landbouw. Daarbij staan de bedrijven wel voor tal van uitdagingen, die deels voortkomen uit de (landelijke) regelgeving voor onder meer stikstof, methaan en de kwaliteit van water en bodem. Ook meer lokale omstandigheden vragen om aanpassingen in de landbouw. De klimaatverandering brengt verdroging mee, de ligging tegen de stad aan levert extra gronddruk op, met daarnaast ook kansen voor afzet van producten en andere diensten. Het kleinschalige kwetsbare landschap staat, net als elders in het oostelijke zandgebied, schaalvergroting in de weg.

Het algemene beeld is dat de boeren zich constructief opstellen in het gebiedsproces. Ze dragen bij met kennis van het gebied, leveren input, en maken hun belangen en die van de sector als geheel duidelijk. Veel boeren staan open voor nieuwe ontwikkelingen en willen bijdragen aan een toekomstbestendige agrarische sector met behoud van het kenmerkende landschap. Bij opgaven voor verdroging en natuur komen zij snel met concrete en passende oplossingen voor de Usselerstroom, de Bruninksbeek en houtwallen.

Bij het inzetten op verandering heeft iedere agrarische ondernemer wel een levensgrote vraag. Wat wordt het beleid van de overheid? Aan welke eisen moeten hun bedrijven voldoen? Op welk termijn? Welke hulp krijgen ze daarbij? Zonder duidelijkheid over normen en instrumenten kunnen de agrariërs geen conclusies trekken over de toekomst van hun bedrijf en niet tot actie overgaan. De onzekerheid over het PPLG en andere kaders hangt boven het gebiedsproces.

Het gebiedsproces brengt de agrariërs bij elkaar. Spanningen uit het verleden worden opzij gezet. Tijdens informatie- of boerenachterbanavonden luistert men naar elkaar. Na afloop drinkt iedereen met liefde een pilsje en wordt gepraat over de dagelijkse gang van zaken, met oog op de toekomst. Onderwerpen als omvormen, stoppen of blijven zijn gedurende het hele gebiedsproces bespreekbaar. Uit alle gesprekken blijkt hoe de agrarische ondernemers in grote lijn tegen de uitdagingen in het gebied aankijken. Hieronder een impressie.

Kleinschaligheid, omschakelen en lokale afzet

Schaalvergroting op hun bedrijf zien veel boeren in de Broekheurne als een noodzakelijk kwaad. Ze zien dat ze moeten groeien in productie om internationaal te kunnen concurreren. De kleinschalige verkaveling beperkt de mogelijkheden voor schaalvergroting en voor omschakelen op akkerbouw.

De gedachten over het omvormen van de bedrijfsvoering naar een toekomstgerichte, meer op sluiten van de kringloop gerichte bedrijfsvoering zijn wisselend. De overgang naar meer diverse teelt van gewassen sluit niet goed aan op de huidige bedrijfsvoering en bij de investeringen die zijn gedaan voor de bedrijfsontwikkeling van de melkveehouderij.

Lokale afzet vormt op dit moment een beperkte markt. Enkele ondernemers zetten een klein deel van hun productie via korte ketens af aan bewoners in de nabij gelegen stad. Het gaat om pompoenen, kippenvlees, eieren, melk (via een tappunt) en rundvlees via verkoop aan huis en via websites. Gezien de ligging bij de stadsrand (van een grote groeiende stad) biedt de afzet via de korte keten kansen. Deze wijze van verkoop is wel behoorlijk arbeidsintensief. Het past ook niet bij elke agrarisch ondernemer en vaak ontbreekt kennis over de aanpak met marketing en klantbinding.

Figuur 28 Lokaal vlees uit de Broekheurne

Verdroging

De hele Broekheurne heeft te maken met verdroging. Het watertekort veroorzaakt schade aan landbouw en natuur. Vanuit dit gemeenschappelijk belang ontstaan ideeën voor aanpassing van het watersysteem, zoals het dempen van onnatuurlijke en sterk verdrogende waterlopen als de Usselerstroom. De boeren willen graag meer zelf kunnen doen aan het waterbeheer op eigen land. Met kleinschalige ingrepen, zoals een duiker tijdelijk dichtmaken, het water langer vasthouden.

Stikstof

De stikstofdepositie op veel natuurgebieden is te hoog. Om de depositie te verlagen moet de uitstoot van stikstof in heel Nederland omlaag, vooral van bronnen dicht bij Natura2000 gebieden. Het beleid werkt ook door naar de Broekheurne. De Natura2000 gebieden Witte Veen, Buurserzand en Aamsveen grenzen bijna aan de Broekheurne. Twee melkveehouders liggen zelfs binnen een kilometer van het Witte Veen. Extensivering (minder vee per hectare) verlaagt de uitstoot van stikstof. Deze maatregel heeft echter vaak forse gevolgen voor de bedrijfsopbrengsten. Andere maatregelen, zoals mestvergistings, worden daarom met beide handen aangepakt.

Groenblauwe dooradering

Een deel van de agrariërs ziet mogelijkheden om hun bestaande bedrijfsvoering aan te vullen met het beheer van kruidenrijke graslanden, bloemrijke akkerranden, heggen of houtwallen. De financiering kan plaatsvinden via ecosysteemdiensten of daarvoor beschikbare gelden uit het Europese GLB. Belangrijk is dat de mestruimte en de agrarische bestemming behouden blijven.

Stadsrand en gronddruk

De landbouwbedrijven kijken, net als veel bewoners, met zorg naar de al tientallen jaren doorgaande uitbreiding van de stad. Dat voelt als een bedreiging. Uitbreiding kost landbouwgrond en groen. Dat draagt niet bij aan de leefkwaliteit in de Broekheurne.

Natuur & landschap

De kwaliteit van natuur en landschap staat onder druk. Door het intensieve landgebruik, de depositie van stikstof en de verdroging, verdwijnen soorten en nemen aantallen bijzondere planten en dieren af. De leefgebieden van bijzondere soorten worden steeds kleiner en ook de verbindingen tussen die gebieden is een punt van zorg. Binnen de Broekheurne zijn verschillen aanwezig voor natuur en landschap. De ambitie en aanpak is verschillend voor gebieden met een hoge en zeer hoge kwaliteit van het landschap en gebieden met basiskwaliteit.

Oude hoevenlandschap en boslandschap

De oude landschappen hebben de hoogste waarde: boslandschap en oude hoevelandschap, inclusief de historische landgoederen. In deze landschappen is de eeuwenoude opbouw en structuur het best bewaard. De natuur in deze gebieden heeft de hoogste kwaliteit. De nadruk voor deze gebieden ligt op het behoud en herstel van de aanwezige structuren en landschapselementen én op het tegengaan van verdroging. Dat biedt ook de beste waarborg voor de natuur. Succesvolle aanleg, herstel en behoud van de groenstructuren heeft alleen kans van slagen als de verdroging en de druk van vermessing worden ingeperkt. Voor de landgoederen Stroink, Smalenbroek en Groot Brunink is al een analyse gemaakt om deze meer robuust en klimaatbestendig te maken. Bij alle ontwikkelingen in het gebied is het van belang om rekening te houden met de toegankelijkheid van het gebied voor de fauna.

Jonge veldontginningen

De jonge veldontginningen in de Broekheurne hebben een groene uitstraling, maar de kwaliteit van de natuur en van de landschapselementen is beperkt (basiskwaliteit). Ook de verbindingen tussen leefgebieden ontbreekt. In deze gebieden zijn veel minder kwetsbare soorten (rode lijst soorten) te vinden. Voor veel dieren is dit jonge landschap weinig interessant. Dat komt onder andere door een gebrek aan variatie, de nadruk ligt hier vooral op (grootschalige) landbouw. De kwaliteit van natuur en landschap vragen om aanleg van nieuwe landschapselementen. Daarbij staat het realiseren van ecologische verbindingen tussen de waardevolle gebieden voorop. De Bruninksbeek kan versterkt

worden als verbinding tussen Het Rutbeek en de landgoederenzone in de Broekheurne. In het landbouwgebied kunnen de bestaande rechte lijnen van paden en wegen worden versterkt met lijnelementen (bomenlanen, houtsingels struweel), om ecologische verbindingen tot stand te brengen. Daarmee zijn verbindingen in alle windrichtingen aan te leggen, ook met de groene wiggen in stedelijk gebied. Ook bij de vormgeving van het zonneveld moeten ecologische verbindingen worden aangebracht voor water, flora en fauna.

Verdroging

Overall in het gebied heeft de natuur te lijden van verdroging. Beukenbomen kunnen de verslechterende omstandigheden niet bijhouden en sterven af. De eik is op veel plekken slecht aan toe. Sommige experts verwachten dat zonder maatregelen ook deze boom op termijn verdwijnt. Om het tij te keren is aanpak verdroging voor de landgoederen topprioriteit.

Verdroging is ook een belangrijke factor bij het herstel van ecologische verbindingen. De boomkikker is een doelsoort voor de verbinding tussen Natura 2000 gebied Aamsveen en Witte Veer. De verdroging maakt de realisatie van deze verbinding moeilijk. De boomkikker leeft in poelen maar door de verdroging moeten de poelen steeds dieper gegraven worden, tot meer dan 2 meter om bij het grondwater te komen. Een hogere grondwaterstand draagt bij aan herstel van het leefgebied.

Doelsoorten

Voor het versterken van de natuur zijn in de Natuurkansenkaart Enschede negen doelsoorten aangewezen, waaronder de boomkikker. De negen doelsoorten zijn kenmerkend voor de natuur in het buitengebied van Enschede. Al deze soorten zijn kwetsbaar of zelfs bijna verdwenen. Investeren in het leefgebied van deze doelsoorten is investeren in hun overleving en ook in het leefgebied van heel veel andere soorten en dus in de natuur in het algemeen.

Figuur 29 Doel soorten in Enschede

Natuurkansenkaart

Figuur 30 Natuurkansenkaart Enschede geeft weer voor welke soorten er kansen zijn geïnventariseerd.

De Broekheurne is voor alle negen doelsoorten van belang en voor al die doelsoorten zijn maatregelen mogelijk om de leefgebieden te versterken en te verbinden. Alle maatregelen uit de Natuurkansenkaart zijn dan ook van toepassing in de Broekheurne. Redenerend vanuit de inrichting van het gebied liggen er vooral kansen voor het aanleggen van struweel, van akkerranden, van hagen en heggen, van houtsingels, van

beekbegeleidende beplanting, van bosaanplant, en voor het verminderen van ontwatering en duurzaam bermbeheer. Alle maatregelen zijn terug te vinden via [Natuurkansenkaart Enschede \(arcgis.com\)](http://Natuurkansenkaart Enschede (arcgis.com)).

3.2.3 Samengevat

De situatie in de Broekheurne komt in grote lijn overeen met de opgaven die het hele oostelijke zandgebied van Nederland kenmerkt. De opgaven voor landbouw, natuur & landschap zijn samengevat:

- Sluit de kringlopen van nutriënten op de melkveebedrijven zoveel als kan. Kom tot een forse vermindering van de emissies van ammoniak en methaan.
- Neem de onzekerheid weg over de eisen die overheid stelt aan de landbouw en de instrumenten die gaan gelden. Help vervolgens de landbouwers om de instrumenten in te zetten om aan de vereisten te voldoen
- Kom tot een versterking van de biodiversiteit. Het versterken van verbindingen heeft prioriteit. Ga uit van het landschap (en de landschappelijke verschillen) en benut de Natuurkansenkaart.
- Maak een plan om de verdroging te verminderen: wel ontwatering, geen afwatering. Maak een plan om het gehele watersysteem robuust te maken tegen verdroging. En geef de eigenaren ,eer invloed op het dagelijkse beheer.

3.3 Thema duurzame energie

3.3.1 Beleidsopgaven

De gemeente heeft in haar Energievisie een doelstelling opgenomen voor duurzame opwek van energie voor heel Enschede. Tot 2030 wil de gemeente de hoeveelheid duurzame opwek verhogen met minimaal 8% van het verbruik. Dat komt neer op ruim 800 TJ extra duurzame opwek in 2030 in heel Enschede. De opgave is verdeeld over verschillende bronnen, waaronder zon op land in het landelijk gebied. Bij de verdeling van deze opgave over de verschillende delen van Enschede is rekening gehouden met de landschappelijke kwaliteit van het landelijk gebied. Grootchalige zonnevelden passen in gebieden met een landschappelijke basiskwaliteit. Op basis van de oppervlakte gebied met basiskwaliteit is een eerlijk en evenredig aandeel voor de Broekheurne ongeveer 88 TJ. Daarnaast wil de gemeente overal waar dat kan zonnepanelen op daken leggen. De gemeente kent geen zoekgebied in de Broekheurne voor grote windturbines. De provincie Overijssel heeft wel twee zoeklocaties aangegeven. De gemeente heeft in haar Energievisie geen opgave opgenomen voor mestvergisting.

3.3.2 Ervaringen rond duurzame opwek

Voorstellen voor duurzame opwek van energie roepen veelal emotie op. Hoewel in brede kring de noodzaak van de energietransitie wordt onderkend, ontstaat bij het invullen met maatregelen veel discussie over de keuze tussen zon op dak, zon op land, windenergie en andere mogelijke bronnen en over de locatie, de ruimtelijke inpassing en de verdeling van de opbrengsten. Dat was ook het geval bij het initiatief van ontwikkelaar TPSolar met drie grondeigenaren voor een groot zonneveld in de Broekheurne. In het gebied verschenen spandoeken, die zich uitspraken tegen het zonneveld.

Figuur 31 Protestbord bij de Usselerstroom

Het initiatief voor het zonneveld is de directe aanleiding geweest voor het op gang brengen van het gebiedsproces in de Broekheurne. De gemeente heeft in haar beleid namelijk opgenomen dat een zonneveld groter dan 2 ha altijd met via een integrale gebiedsgerichte aanpak tot ontwikkeling moet komen.

Tijdens de fase 1 en 2 van het gebiedsproces zijn vervolgens drie vormen van duurzame opwek onderwerp van gesprek geweest. Dat zijn (1) zon op land, (2) mestvergisting en (3) grote windturbines.

3.3.3 Samengevat

De opgaven voor landbouw, natuur & landschap zijn samengevat:

- De gemeente heeft de Broekheurne een opgave meegegeven voor duurzame opwek van elektriciteit met zon op land. Richtgetal is 88 TJ uiterlijk in 2030.
- De gemeente ziet in de Broekheurne geen ruimte voor duurzame opwek met windenergie.
- De gemeente heeft geen opgave meegegeven voor het omzetten van mest in biogas.
- Combineer de energieopgave waar mogelijk met andere doelen op gebied van natuur, beleving van landschap, water vast houden.

4. De toekomst van de Broekheurne

Wat is de gewenste toekomst van de Broekheurne? Daarover gaat dit hoofdstuk. In hoofdstuk 3 zijn per thema de opgaven vanuit het gebied en vanuit het beleid beschreven: (1) wat willen de bewoners en bedrijven en (2) wat is mogelijk binnen beleid en regelgeving? Daar bouwt dit hoofdstuk op verder.

We maken geen 'eindplan' waarin alles precies is ingevuld; dit toekomstbeeld is geen blauwdruk. De Gebiedsagenda bestaat uit gezamenlijke vertrekpunten en wensbeelden voor de ontwikkeling van de Broekheurne. Die vertrekpunten en wensbeelden staan in dit hoofdstuk 4. De maatregelen om de wensbeelden te realiseren staan in hoofdstuk 5.

4.1 Vertrekpunten

4.1.1 De tijd staat niet stil

Veel gaat goed in de Broekheurne. De bewoners voelen zich thuis in het gebied, ze zijn gehecht aan het landschap, de manier van leven en ze voelen zich vertrouwd met burens en buurtgenoten. Toch zijn er redenen om de gebiedsinrichting aan te passen. Dat is al eeuwen het geval. De Broekheurne was ooit 'woeste grond' met veen in de grond. Dat veen is tot in de vorige eeuw gestoken en als turf gebruikt als brandstof in de stad. Een laag nat gebied bleef achter en werd vervolgens gebruikt om stadsafval te dumpen. Met een laag teeltaarde bleek daarop toch landbouw mogelijk. In de huidige tijd wordt nogmaals een beroep op het gebied gedaan om energie aan de stad te leveren. In deze 21^e eeuw gaat dat door met zonnepanelen elektriciteit op te wekken.

Gebruik van het landschap

Het Usselerveen doorloopt in zijn geschiedenis een aantal fasen, waarbij de stad een beroep doet op het gebied: met afvalstort en twee verschillende vormen van energiewinning.

Figuur 32 Ontwikkelingen van het jonge ontginningslandschap

In de loop van de tijd is veel veranderd in de Broekheurne. Het gebied kent op een lange tijdschaal een grote dynamiek. Van een heel fijnmazige verkaveling in de eerste ontginningen naar een wat grootschaliger verkaveling. Van woeste grond naar cultuurgrond met beheersing van het watersysteem: eerst nat - nu droog. De onverharde wegen zijn voor een groot deel verhard, oude erven werden omgevormd tot landgoederen, in de agrarische samenleving is telkens meer burgerbewoning gekomen, de komst en de opheffing van een spoorlijn, de oprukkende stad. Er is geen reden om aan te nemen dat de ontwikkelingen stoppen. De tijd gaat immers voort.

4.1.2 Beschermen en benutten in balans

Nieuwe ontwikkelingen vragen wel om een zorgvuldig(er) inpassing. Bij de introductie van nieuwe functies en gebruiksvormen nagaan hoe waardevolle elementen behouden kunnen blijven. Bewoners vragen immers om het historische landschap en de biodiversiteit in takt te laten en liefst te versterken. Mensen hebben meer vrije tijd en willen die in een mooie omgeving doorbrengen. Het gaat er niet om dat de Broekheurne er slecht aan toe is. Het gebiedsproces is vooral nodig om nieuwe ontwikkelingen goed in te passen. Een nieuw evenwicht waarbij het gebruik van het gebied past bij de historische kwaliteiten én de eisen van de huidige tijd en samenleving. De nieuwe Omgevingswet gebruikt daarvoor de begrippen 'beschermen' en 'benutten'. Het streven is een levendig en welvarend Broekheurne met een hoge kwaliteit van de fysieke leefomgeving.

Beschermen en benutten

Landbouw en natuur zijn van oudsher nauw met elkaar verbonden. In de loop van de tijd is de balans tussen landbouw en natuur verstoord. De landbouw heeft een ontwikkeling doorgemaakt met mechanisatie, schaalvergroting, import van voedingsstoffen en chemische middelen. De natuur is achteruit gegaan. Om natuur, klimaat en water te beschermen stelt de overheid randvoorwaarden aan de agrarische bedrijfsvoering. De neerslag van stikstof op natuurgebieden heeft geleid tot eisen aan de uitstoot van ammoniak uit dierlijke mest. Klimaateisen werken door naar de uitstoot van methaan die vrijkomt in de melkveehouderij. De bescherming van de waterkwaliteit stelt grenzen aan het gebruik van meststoffen (nutriënten) en gewasbeschermingsmiddelen. De eisen die worden gesteld vanuit natuur, klimaat en water werken direct door naar de agrarische bedrijfsvoering én leggen beslag op schaarse grond. Dit raakt de koers en het voortbestaan van de agrarische bedrijven. De landbouw zoekt naar nieuw perspectief. Maar de agrarische bedrijfsvoering is ook een pijler onder een vitaal platteland. Het is zoeken naar een nieuw evenwicht tussen benutten (landbouw) en beschermen (natuur en landschap)

Met verdroging van de gronden ondervinden zowel de natuur als de landbouw grote hinder. Waar in het verleden de wensen vaak uiteenliepen (landbouw eerder en meer drooglegging; natuur langer nat en hoger peil), vallen die nu meer samen. Dat biedt mogelijkheden om de situatie voor landbouw én natuur te verbeteren. Als de waterhuishouding van een natuurgebied op orde is, heeft de natuurlijke vegetatie bijvoorbeeld minder last van stikstof vanuit de landbouw.

Eén plus één is meer dan twee

De gebiedsgerichte aanpak maakt het mogelijk om tot combinaties van maatregelen te komen die tegelijk meer doelen dienen. Of om maatregelen zo in te richten dat tegelijk aan verschillende doelen wordt bijgedragen. Dat zijn soms opbrengsten die vooraf zo zijn bedacht, maar het kan ook gaan om min of meer spontane bijvangst. Hierna staan een paar voorbeelden van combinaties met meerwaarde. Of die ook echt tot stand komen zit vaak in de uitwerking. Dan moeten de kansen worden verzilverd. Door verschillende partijen te betrekken, het gebied in wat groter verband te plaatsen, soms wat extra middelen in te zetten kan de som één plus één hoger uitkomen dan de wiskundige uitkomst twee.

Water als bindmiddel

Het is al een paar keer in deze Agenda genoemd. Elke grondgebruiker heeft nadeel van de lage grondwaterstanden. De natuur gaat dood, de landbouwer heeft lagere opbrengsten. Waar in vroeger tijden water de natuurbeschermer en de boer uit elkaar speelde, is water nu veel meer een bindmiddel. Water vasthouden is het gemeenschappelijk devies. Daarbij hoort dat de eigenaren zelf meer kunnen doen aan het instellen van stuwen. Zo kunnen ze direct inspelen op de situatie.

Mestvergisting: méér dan gas

Mestvergisting wordt natuurlijk als eerste ingezet om gas te produceren en duurzamer met de energievoorziening om te gaan. Voor de natuur is een direct voordeel dat ook de stikstofuitstoot afneemt. Daarmee wordt de taakstelling voor de landbouw deels ingevuld. Dat geldt ook voor de

methaanuitstoot die afneemt. En het digestaat is ook weer een goede meststof. Met als extra voordeel dat het later moet worden toegediend dan de gebruikelijke kunstmest. Zo kan het water ook wat langer in het voorjaar worden vastgehouden. Al die voordelen leveren ook nog eens geld op. De terugverdiensijd van de mestvergister is vooral gunstig als die voor meer bedrijven werkt. Zo zorgt de vergister ook nog eens voor meer samenwerking tussen de bedrijven. Van het een kan het ander komen.

Gemeenschappelijk Landbouwbeleid als aanjager van de groenblauwe structuur

De Europese Unie ondersteunt de landbouw met 'Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB)'. Het GLB bestaat sinds 1962. In het begin waren de voornaamste doelen de landbouw te stimuleren, de levensstandaard van de boeren te verbeteren en de voedselvoorziening veilig te stellen. In het huidige GLB zijn doelen over het duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen en het beperken van de klimaatverandering opgenomen. Daar helpt het GLB bij het versterken van natuur en landschap. De bijdrage uit het GLB aan de boeren gaat omhoog als bijvoorbeeld landschapselementen worden aangelegd en onderhouden of meer natuurlijk met water wordt omgegaan. Zo helpt het GLB om de groenblauwe structuur te financieren en het belang van de landbouw en van natuur en landschap aan elkaar te knopen.

Het surplus van het zonneveld

De komst van een zonneveld in de Broekheurne betekent dat minder grond beschikbaar is voor het vee. Maar de grond telt wel als landbouwgrond mee voor de veebezetting. Zo helpt het zonneveld om te voldoen aan het PPLG, waar op gebiedsniveau de veebezetting omlaag moet. Het zonneveld is ook de aanleiding om het landschap in het Usselerveen opnieuw in te richten, passend bij de oorspronkelijke grootschalige jonge veldontginning. Daarmee kan de landschappelijke kwaliteit toenemen. Ook de natuur en het water krijgen een plusje. Op het zonneveld kan water van de Usselerstroom worden vastgehouden. Bij de inrichting zijn er kansen om de biodiversiteit te verhogen. Een heel andere kans ligt er bij de eerste ontginningsboerderij, die met de aanleg van het zonneveld vrij komt. Kan daar een multifunctioneel centrum ontstaan, waar ook uitleg kan worden gegeven over het zonneveld?

Humus als bindmiddel van landbouw, natuur, water en klimaat

Op bedrijfsniveau zijn er mogelijkheden om de arme gronden rijker te maken met humus. Met gewaskeuze en teeltmethoden kan de agrarische ondernemer het gehalte aan humus in de grond verhogen. Dat zorgt voor meer bodemvruchtbaarheid en dat is goed voor de agrarische productie. Ook het bodemleven zal toenemen. Dat draagt bij aan de biodiversiteit. Door humus (koolstof) in de grond op te slaan wordt ook de direct uitstoot van kooldioxide omlaag gebracht. Dat past in het klimaatbeleid. Een vierde plus is het waterbeheer. Grond met meer humus werkt als een spons. Het water wordt beter vastgehouden. Zo is humus een bindmiddel voor veel doeleinden.

4.2 Toekomstbeeld Broekheurne

Welke kant willen we op

In de Broekheurne is alles aanwezig voor het multifunctionele buitengebied van de toekomst. Dat is gebied waar landbouw, natuur, landschap, wonen en recreëren met elkaar zijn verweven.

De Broekheurne is en blijft voor het grootste deel in gebruik bij de landbouw. De bedrijfsvoering ontwikkelt zich, voldoet aan de nieuwste normen en is daarmee gericht op de toekomst. Dat kan op

verschillende manieren; elke ondernemer kiest zijn/haar eigen weg. Samenwerking levert meerwaarde op. Bijvoorbeeld bij het voldoen aan de norm voor groenblauwe dooradering, voor het op gebiedsniveau halen van de eisen voor stikstofemissie, voor het komen tot een goed businessmodel voor mestvergistings en bij het op orde krijgen van het watersysteem. Samenwerking lukt alleen als ook elke ondernemer voor zichzelf een voldoende verdienmodel kan ontwikkelen.

De Broekheurne is ook belangrijk als groen leefgebied. De ontstaansgeschiedenis klinkt in het landschap door. De natuur bestaat uit meer dan de algemene soorten, er is variatie en kwaliteit. De landgoederen zijn kerngebied van de natuur met veel waarden. Het zijn geen eilanden, ook de omgeving van de landgoederen kent waardevolle natuur zodat ecologische verbindingen ontstaan.

Bij het grondgebruik wordt niet geprobeerd overal dezelfde omstandigheden tot stand te brengen, bijvoorbeeld met beregenen en drainage. De kenmerken van bodem en water bepalen meer dan nu de mogelijkheden van het gebruik van gronden. Dat zorgt ook voor een toename van de natuurlijke variatie.

De Broekheurne biedt een veilige en schone omgeving, waar mensen graag verblijven. Het is gebied met een eigen groen karakter, waar bewoners zich thuis voelen, elkaar kennen en waar ook bezoekers welkom zijn om te genieten van het buitenleven.

Toekomstbeeld

Figuur 33 Impressie van de Broekheurne in 2030

Speerpunten

De kwaliteiten van de Broekheurne worden versterkt door:

- De landbouw in het gebied te behouden en de agrarische bedrijven een toekomst te bieden met duurzame landbouw
- Vernieuwing van de landgoederen, zodat de cultuurhistorie kan voortleven in de huidige tijd
- De natuur te versterken met houtwallen en een landbouw die ruimte biedt voor biodiversiteit
- In te spelen op de klimaatverandering: meer water vasthouden, minder direct afvoeren

Verdroging

De Broekheurne heeft op grote schaal te maken met verdroging. De naam 'broek = nat' geeft aan dat het gebied lange tijd heel nat was. Dat is inmiddels niet meer het geval. Integendeel, het gebied heeft te maken met telkens lager liggende grondwaterstanden. Dat leidt tot sterfte van onder meer beuken, eiken en andere vegetatie op de landgoederen. Waar drooglegging lange tijd een voorwaarde was voor de hoogproductieve landbouw, beperken droge zomers telkens meer de opbrengsten in de landbouw. In de structuur van ontwatering is de Usselerstroom een ongewenste afsnijding van de meer natuurlijke waterstromen. De afvoer wordt versneld met verdroging tot gevolg. Water vasthouden is de opgave voor de komende jaren. Daarnaast bestaat vanuit de Kaderrichtlijn Water een opgave voor de hydrologische en ecologische versterking van de Bruninksbeek (waardevol klein water)

- De leefkwaliteit te versterken – door de trots en zorg van de bewoners van de Broekheurne waar mogelijk te ondersteunen

Broekheurne in groter verband

De Broekheurne heeft waarde op zichzelf én voor een grotere omgeving. Met die grotere omgeving wordt bedoeld:

- Energievoorziening met een zonneveld en mestvergisting draagt de Broekheurne op een duurzame wijze bij aan de energiebehoefte van de stad
- Ecologie, waarbij de verbinding tussen het Aamsveen en Witte Veen en de ecologische verbinding langs de Bruninksbeek voorop staan. Het landgoederengebied is in die verbinding een belangrijke 'stepping stone'.
- Leefkwaliteit door de stedelijke bewoners een uitloopegebied te geven van hoge kwaliteit en door gezonde voeding via korte ketens van boer naar burger te brengen
- ....

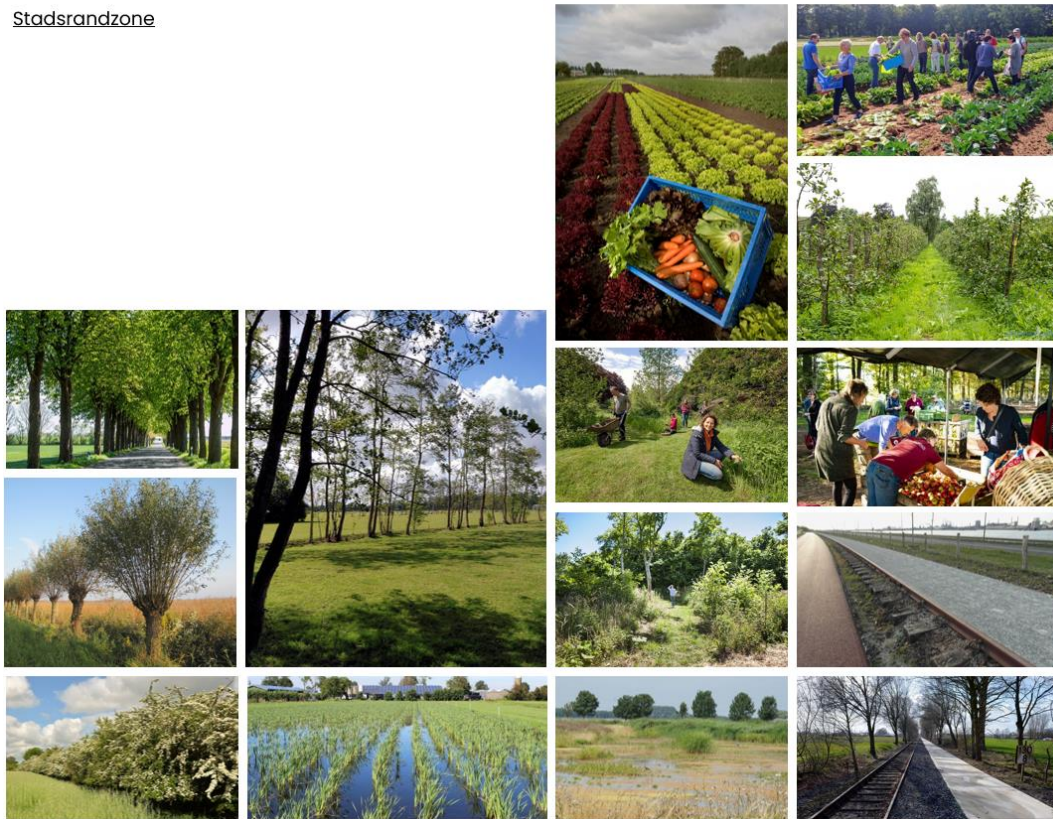
4.3 Inzoomen op de deelgebieden

Voor de deelgebieden (paragraaf 2.3) is de volgende ontwikkeling gewenst.

Stadsrandzone 'Brunink'

Toekomstbeeld _ Hoe kan dit er uit komen te zien

Stadsrandzone

Figuur 34 Referentiebeelden van de stadsrand

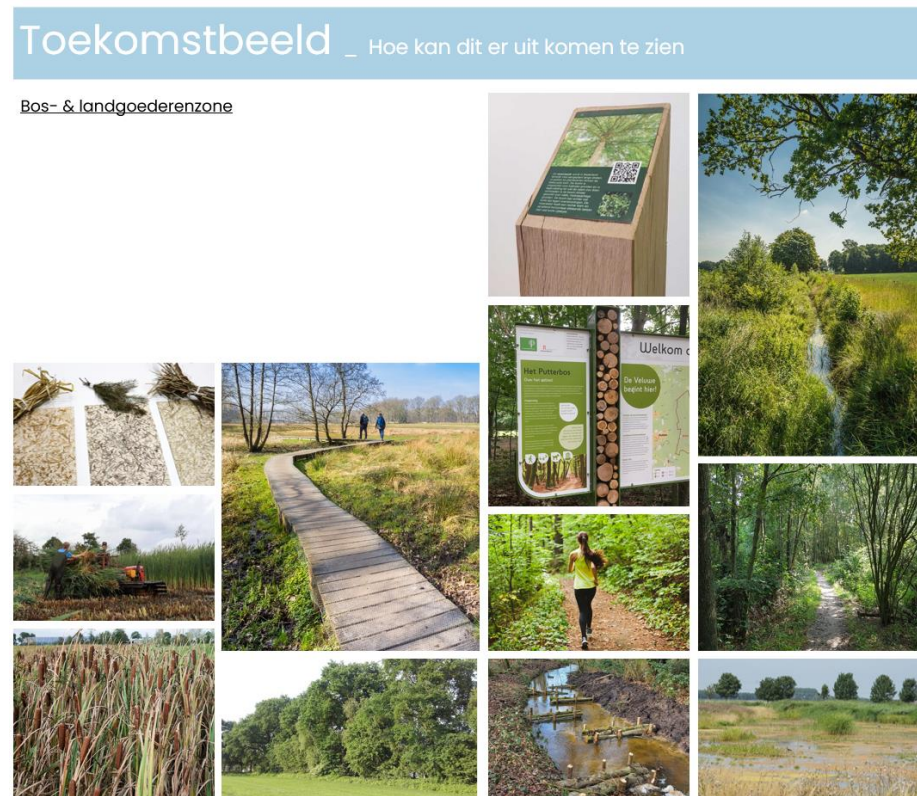
Stadsrandzone heeft een wat onduidelijke inrichting. Dat maakt deze zone kwetsbaar tegen de oprukkende stad. Opgaven is om dit gebied een duidelijker eigen identiteit te geven. Hier liggen kansen om de landbouw en het landelijk gebied beter bij de stad te betrekken: vernieuwende vormen van landbouw met inbreng van stadsbewoners en met meer directe afzet aan de stedelijke consument. De stadsrandzone is een gebied waar mensen graag wandelen en fietsen vanuit de groene verbindingen met de stad. Gezond leven in de stad met dichtbij geproduceerd natuurlijk voedsel en met beweging en rust in het nabijgelegen landelijk gebied. Voor het landelijk gebied is dat een verder te ontwikkelen verdienmodel. En als het landelijk gebied een duidelijke en positieve rol vervult voor de stad, levert dat steun voor het in stand houden van de stadsrand als groene zone.

Op zoek naar een 'drager' voor de stadsrandzone

De stadsrandzone in het westelijke deel van de Broekheurne heeft een wat onduidelijke identiteit. Door de ligging, omvang en verkaveling heeft dit gebied geen uitgesproken agrarisch karakter. Ook ontbreekt een duidelijke andere drager van het landschap, zoals een landgoed of aantrekkelijke recreatieve voorzieningen. Een voedselbos of stadslandbouw kan stad en land verenigen. De nieuwbouw van het Brunink ligt als een stedelijke enclave in het gebied. De groene wiggen als groene verbinding met het stedelijke gebied zijn onvoldoende ingevuld. Niet alleen in de stadsrandzone, maar ook elders in het gebied zijn de overgangen van de verschillende landschapstypen niet altijd herkenbaar.

De Bruninksbeek vormt de natuurlijke begrenzing van deze stadsrandzone. De kwaliteit van het water en de natuurlijke inrichting van het beekprofiel vragen aandacht. Deels is de natuurlijke inrichting al verzekerd, op sommige plekken is versterking nodig om tot een continue ecologische verbinding te komen. Vooral nog gaan we ervan uit dat een zone van circa 10 tot 15 meter aan weerszijden van de beek voldoende oplevert voor ecologie en waterkwaliteit. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen welke maatregelen werkelijk nodig zijn om de kwaliteit van het beekwater en het ecologische lint op voldoende niveau te krijgen.

Landgoederenzone

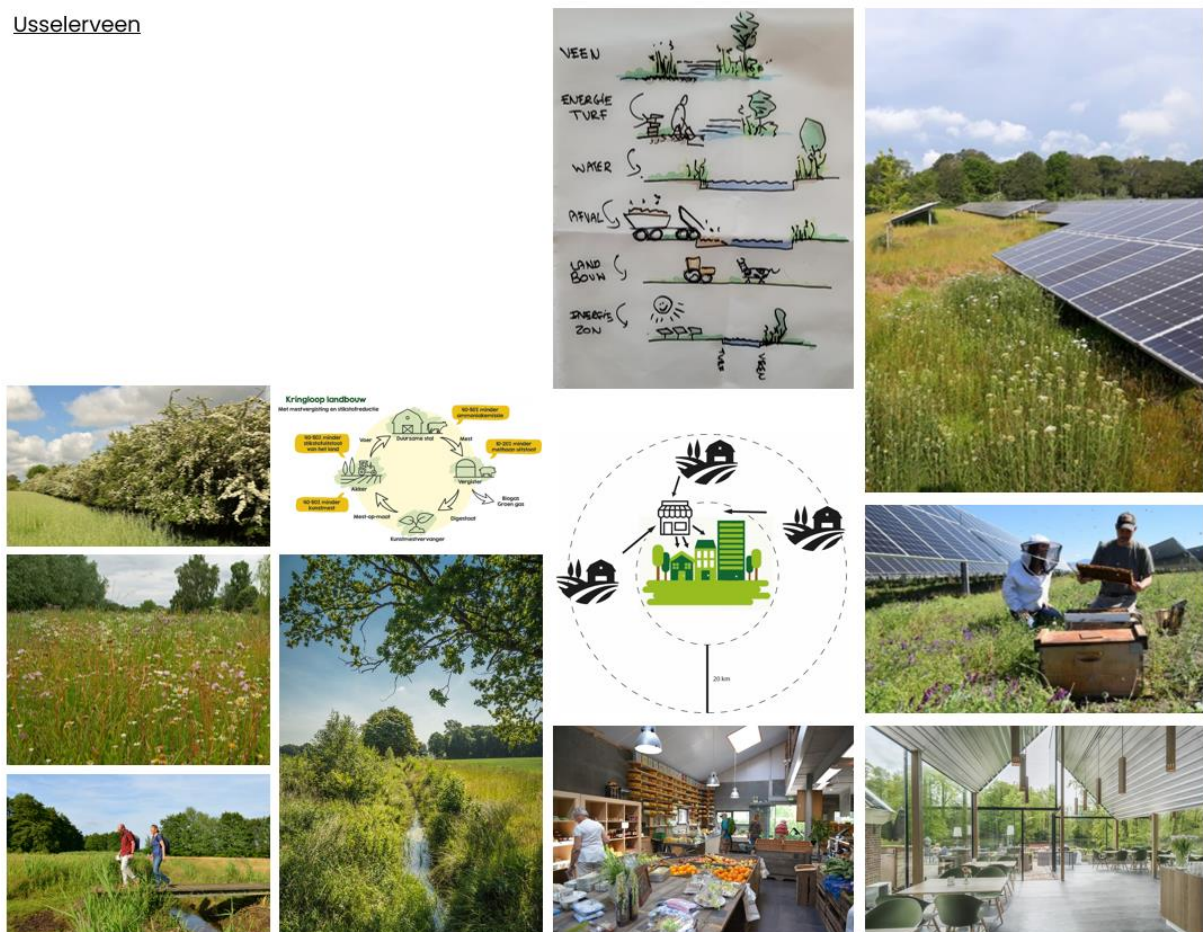

Figuur 35 Referentiebeelden van de landgoederenzone

De landgoederenzone heeft hoge kwaliteit. Die hoge basiskwaliteit is een goed vertrekpunt om het gebied beter bestand te maken tegen de klimaatverandering (maatregelen tegen verdroging), om bij te dragen aan de opslag van koolstof in bomen en gewassen en om de kwaliteit van natuur en recreatie verder uit te bouwen. Daarbij is het nodig om naar de verbindingen in groter verband te kijken. Voor de ecologie naar de verbinding Aamsveen – Witte Veen en voor de recreatie naar de aansluiting met de zuidelijke woonwijken van Enschede. Er zijn kansen om de recreatieve waarde van de landgoederenzone te vergroten. Smalenbroek en Groot Brunink lopen via een smalle strook met ook nog eens wegen in elkaar over. De Bruninksbeek geeft op een natuurlijke manier de plek aan om de beide gebieden steviger met elkaar te verbinden. Naar het zuiden toe moet de inrichting van de smalle strook tussen de landbouwgebieden van het Usselerveen en het Broekheurnerveen / Duivengoor de ecologische verbinding naar het zuidelijk gelegen Witte Veen beter ondersteunen.

Toekomstbeeld _ Hoe kan dit er uit komen te zien

Usselerveen

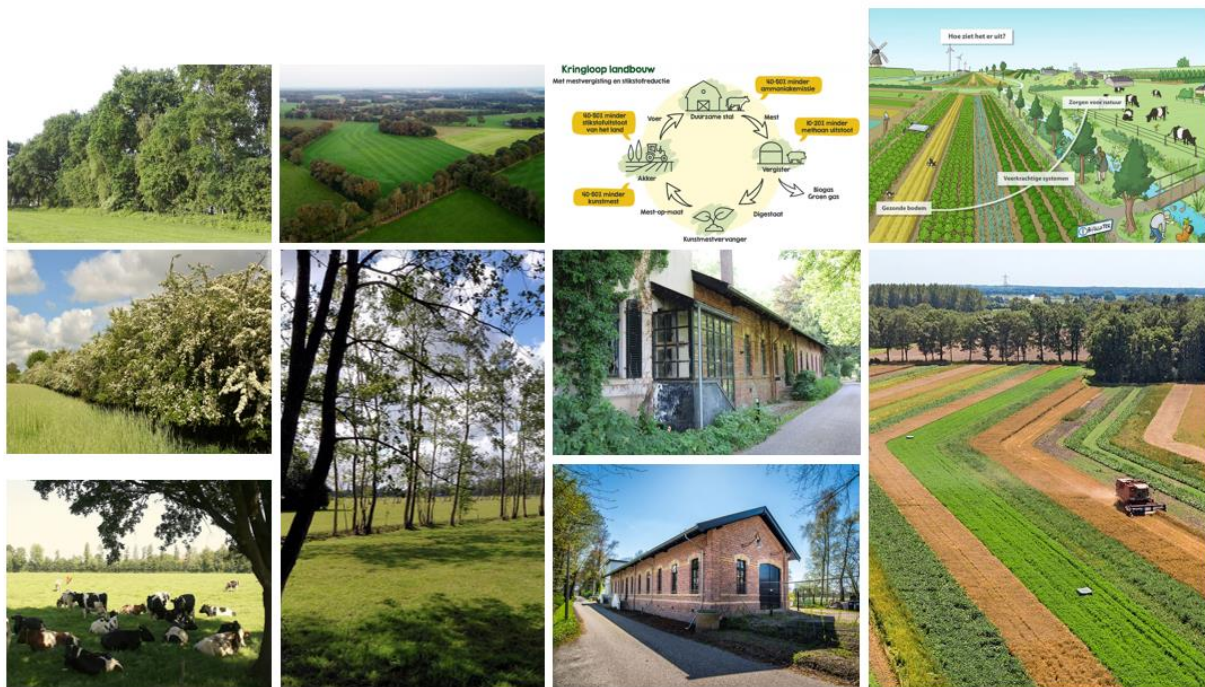
Figuur 36 referentiebeelden voor het Usselerveen

Ambitie is om het Usselerveen om te vormen en uit te bouwen tot een modern landbouw- en energielandschap. Ambitie is om de grootschalige verkaveling duidelijker te maken en het zonnenveld te benutten om die grote structuur nog zwaarder aan te zetten. Binnen die structuur krijgt de landbouw de ruimte om duurzaam te transformeren met onder meer een collectieve vergister voor mest. De verdroging wordt aangepakt: de afvoerfunctie van de Usselersroom vervalt op termijn; het zonnenveld wordt benut als opvanggebied en buffer voor water. Tussen de Eendenplas in de zuidwestpunt en Het Rutbeek is de ecologische verbinding onvoldoende stevig. Het zonnenveld kan daarin ook een functie vervullen. Het veld moet dan ook geen barrière worden, maar ook voor klein wild (das, ree, haas) toegankelijk en doorkruisbaar zijn. Het energielandschap wordt uitgedragen en getoond aan ieder die dat wil – educatiecentrum etc. Het recreatiepark aan de westzijde van de Broekheurne krijgt via het Usselerveen betere fiets- en wandelverbindingen naar de landgoederenzone.

Groenblauwe dooradering in Usselerveen, Broekheurnerveen / Duivengoor
 Grote delen van de jonge veldontginningen hebben een basiskwaliteit van het landschap. Dit betekent dat de herkenbaarheid van de grootschalige structuur is afgenomen. De groenblauwe dooradering en de herkenbare grootschalige structuur kan worden versterkt worden. Daarin kunnen ook de bermen van wegen en de slootkanten een rol vervullen. Die hebben nu een beperkte ecologische kwaliteit. Met maatregelen is daar winst te behalen.

Toekomstbeeld _ Hoe kan dit er uit komen te zien

Broekheurnerveen & Duivengoor

Figuur 37 Referentiebeelden voor het Broekheurnerveen en Duivengoor

In dit deelgebied is niet heel veel nodig. Met een aangepaste groenblauwe dooradering kan de overgang van het oude hoevenlandschap noordelijk naar de grotere maat en schaal zuidelijk beter verlopen. Binnen die structuur krijgt de landbouw ruimte om duurzaam te transformeren. Ook hier verdroging aanpakken en lokaal het routenetwerk voor wandelen en fietsen versterken.

5. Ontwikkeling per thema

Dit hoofdstuk werkt de ambities per thema uit. Centraal staat de vraag welke maatregelen nodig zijn om het gewenste toekomstbeeld te bereiken.

Merk daarbij op dat de Gebiedsagenda geen uitgewerkt plan is, geen blauwdruk voor de toekomst. De Gebiedsagenda geeft de richting aan en bevat maatregelen om daar te komen. Maar onderweg naar de realisatie zal nog van alles gebeuren. Bij de uitwerking van de maatregelen komen tegenvallers naar voren (zoals hogere kosten dan voorzien) of meevallers (doordat kan worden aangehaakt aan andere initiatieven). Verder zullen de inzichten veranderen. Nieuwe technieken komen in beeld of vallen juist af. Beleid wordt aangepast of de wensen en belangen van inwoners of bedrijven pakken anders uit dan nu is voorzien. De Gebiedsagenda is niet met een druk op de knop gerealiseerd. Het blijft een zoekproces waar veel energie in gestoken moet worden.

Voor elk thema's wordt hierna beschreven wat het toekomstbeeld is en welke maatregelen nodig zijn om het toekomstbeeld te realiseren. Als verschillende mogelijkheden in discussie zijn geweest, dan is aangegeven welke keuze is gemaakt en waarom die keuze zo is uitgevallen. De maatregelen zijn in dit hoofdstuk van de Gebiedsagenda in grote lijnen beschreven. In de Maatregelenbundel is elke maatregel systematisch uitgeschreven als projectopdracht voor het vervolg. In hoofdstuk 5 staat hoe de trekkers (en andere betrokkenen) aan de slag kunnen, hoe de uitvoering van het totale maatregelenpakket op voortgang wordt gevolgd en hoe kan worden bijgestuurd als dat nodig is.

4.1 Leefkwaliteit & recreatie

5.1.2 Toekomstbeeld

De leefkwaliteit wordt voor een groot deel bepaald door de manier waarop de bewoners met elkaar omgaan. Dat lijkt een sociaal- maatschappelijk vraagstuk: een kwestie van menselijk gedrag. De fysieke inrichting van het gebied heeft invloed op het welbevinden en de wijze van samenleven.

Windturbine of goede buur

Tijdens het gebiedsproces brachten een aantal bewoners en boeren de voordelen van windturbines naar voren: op weinig grond kan je daarmee veel energie opwekken en geld verdienen. De omwonenden zagen ook grote nadelen voor het landschap en de leefkwaliteit. In het gesprek over voor en tegen was uiteindelijk de conclusie van de voorstanders dat zij afzagen van die 'paar rotcenten' omdat de goede verhoudingen met de burens hen meer waard zijn.

In stedelijk gebied gaat het vaak om 'schoon, heel en veilig'. In het landelijk gebied is dat niet anders. Wel worden bij de invulling wat andere accenten gelegd met toevoeging van groen en recreatie.

De Broekheurne heeft een landelijk karakter, dat duidelijk afwijkt van de stad die in het noorden aan het gebied grenst en het recreatiegebied dat ten westen van de Broekheurne ligt. In fysieke zin is het van groot belang dat verschil in stand te houden en dat de grens tussen stad en land blijft liggen waar deze nu ligt. De bebouwing mag niet verder opschuiven. Wel is het wenselijk dat de gelegenheid voor contact en interactie tussen stadsbewoners en de inwoners van de Broekheurne beter wordt benut. Dat kan door de volgende voorzieningen te versterken:

- Routenetwerk van recreatieve wegen versterken. Het gaat niet in de eerste plaats om uitbreiding, maar om een netwerk dat verbindingen aanbrengt. Dan gaat het om aantrekkelijke rondjes, de aansluiting met de woongebieden en om routes die langs interessante plekken komen (denk aan het zonneveld, de landgoederen, horecavoorzieningen).

- Het inrichten van interessante plekken. Dat kunnen diverse bestemmingen zijn, zoals educatief (zonneveld, mestvergister, natuur), gericht op zorg (dagbesteding voor diverse doelgroepen van heel jong tot heel oud), aantrekkelijke landschapspunten (landgoederen) of horeca (van theetuin tot groepssaccommodatie).

Vanuit het idee van ‘schoon, heel en veilig’ is behoefte aan:

- Verbetering van de kwaliteit van de wegen
- Opruimen of nog beter voorkomen van afvalstort en zwerfafval
- Vermindering van overlast door drugshandel etc.

5.1.3 Maatregelen

Om het wensbeeld te bereiken zijn maatregelen voorzien. Die zijn in de Maatregelenbundel als projectvoorstel uitgeschreven voor het vervolg (zie nummering LR – Leefkwaliteit & Recreatie).

Multifunctioneel centrum (LR-1)

De Broekheurne kent geen gebouw voor buurtactiviteiten. Een buurtgebouw kan de saamhorigheid versterken. Vanuit het gebied is gesteld dat het concept Kulturhus (dat draait op vrijwilligheid) niet haalbaar is, omdat het gebied de exploitatie niet zelf kan/wil opbrengen. Een andere mogelijkheid is een combinatie van functies in een multifunctioneel centrum geschoeid op commerciële leest. Dat biedt meer zekerheid over het beheer van de locatie en voor continuïteit. Liefst heeft de beheerder wel affiniteit met het gebied om de aansluiting met de bewoners te verkrijgen. Een multifunctioneel centrum is te gebruiken voor allerlei activiteiten – juist de combinatie van verschillend gebruik zorgt voor draagvlak en haalbaarheid. Denk aan buurtkringbijeenkomsten, een kinderboerderij, verkoop van streekproducten, educatie over het zonnepark en over natuur & landschap, een plek voor sport en bewegen, atelier, cultuur, horeca, feesten etc. Dit lijstje aan opties is verder uit te breiden.

Een mogelijke locatie is de ontginningsboerderij aan de Usselerveenweg, die naar verwachting vrijkomt bij de realisatie van het zonneveld.

Toezicht en handhaving en inrichtingsmaatregelen (LR-2; LR-3)

Vanuit het gebied wordt hinder en onveiligheid ervaren. Dat is een serieus probleem, dat overigens niet uniek is voor de Broekheurne. In grote delen van het landelijk gebied in Enschede en elders wordt melding gedaan van ongewenst gedrag door bezoekers. De rust in het gebied heeft als keerzijde dat mensen zich blijkbaar vrij voelen om ongezien afval te dumpen, honden los te laten lopen, drugs te dealen etc. Het gaat om een maatschappelijk verschijnsel, waarvan de oorzaak lastig valt weg te nemen. Met intensivering van toezicht en handhaving treedt het bekende waterbedeffect op. De overlast verplaatst zich naar een ander gebied, omdat de oorzaak in stand blijft. Ook lopen toezicht en handhaving snel tegen vragen over capaciteit en betaalbaarheid op. Wat kan wel:

- De bewoners kunnen zelf alert zijn en bijvoorbeeld via whatsapp-groepen elkaar informeren en helpen. Ook kunnen de bewoners direct melding maken van ongewenste situaties.
- De gemeente kan toezicht en handhaving versterken. Vanuit het gebied wordt hierom uitdrukkelijk gevraagd. Meer zichtbaar zijn in het gebied, snel reageren op meldingen.
- Bij de (her)inrichting van het gebied kan uitdrukkelijk aandacht worden besteed aan de (on)zichtbaarheid/ sociale veiligheid. Per situatie kan met deskundigen op dit gebied naar de beste inrichtingsoplossing worden gezocht. Wat dat is valt niet op voorhand te zeggen. Een goede zichtbaarheid werkt naar twee kanten. Iemand die kwaad wil is sneller zichtbaar, maar omgekeerd ziet die ook mensen al van ver aankomen, zodat ze kunnen ‘vluchten’.

Afval (LR-4)

Het gebied Broekheurne is bekend met afval. In de periode van 1926 tot en met 1950 is huisvuil in een gebied van ongeveer 170 hectare gestort. Daarna is 1957 tot 1975 afval gestort in de bult. Na de stort is het gebied, met uitzondering van de stortbult, vanaf ongeveer 1950 agrarisch in gebruik genomen. Het afval waar in het gebied nu over wordt gesproken heeft een ander karakter: zwerfafval en illegale dump. Deze vormen van afval laten zien dat mensen geen zorg voelen voor hun omgeving en dat werkt negatief door naar de beleving van het gebied. De manier om dit aan te pakken is ook hier niet eenvoudig. De ervaring is bijvoorbeeld dat het plaatsen van prullenmanden bij zitbankjes leidt tot meer afval en wordt gezien als uitnodiging om afval rond de prullenmand achter te laten. De oorzaak wegnemen vraagt een gedragsverandering en dat is lastig. De gemeente heeft voor het opruimen van zwerfafval en illegale dump een werkwijze die door diverse mensen uit het gebied als effectief wordt ervaren.

Wegen (LR-5)

Vanuit het gebied komen veel reacties op de kwaliteit van het wegennet. Deels zijn die reacties tegengesteld. Een klacht over smalle verharding, slechte berm, hobbelig wegdek enerzijds en anders de waarschuwing over te hard rijden en onveiligheid. De wegen zijn veelal niet bedoeld voor doorgaand autoverkeer, maar voor ontsluiting van het gebied met beperkte snelheden. De gemeente heeft een meerjarig onderhouds- en verbeterplan voor de wegen in de hele gemeente, dus ook voor de Broekheurne. Niet voorzien zijn grote veranderingen in het wegennet in de zin van afsluiting, aanleg van een nieuw tracé, het verharderen van paden of omgekeerd het afwaarderen van een verharde weg tot onverhard pad.

Buurtbus (LR-6)

De Broekheurne ligt dicht bij de stad, maar kent geen verbinding met openbaar vervoer. Voor een reguliere buslijn is het aanbod ook de dun. Maar een buurtbus vult dit ontbrekende punt in. De buurtbus brengt stad en land dicht bij elkaar.

Parels verbinden (LR-7)

De landgoederenzone is een heel aantrekkelijk deel van de Broekheurne vanuit het oogpunt van natuur, cultuurhistorie en landschap en daarmee ook voor recreatie en bezoek. In het gebiedsproces is nog niet de tijd gevonden om aan de potenties van de landgoederenzone – voor recreatie en bezoek - uitwerking te geven. Wel heeft Landschap Overijssel de versterking van de natuur, de ecologische verbindingfunctie en klimaatadaptatie opgenomen in een ontwikkelingsbeeld voor zijn landgoederen (zie LNL-11)

Netwerk van recreatieve wegen (LR-8)

Om het gebied beter te benutten voor wandelen, fietsen, mountainbiken en paardrijden moet het netwerk van recreatieve wegen worden bekeken op ontbrekende verbindingen en andere tekorten. Uitgangspunt is dat er gelegenheid ontstaat om 'rondjes' te lopen, fietsen of rijden; dan wel om routes te volgen die door een groter gebied dan alleen de Broekheurne lopen, zoals het Rondje Enschede. Bij het analyseren van het netwerk gaat het om de plek waar mensen starten, zoals de woongebieden van Enschede-Zuid en het recreatieve knooppunt van Het Rutbeek. Ook zijn van belang dat rondjes en routes de recreatieve aantrekkingspunten aandoen, zoals een nog tot stand te brengen multifunctioneel centrum bij het te bouwen zonneveld of rustpunten en horeca dan wel langs mooie gebiedsdelen komen, zoals de landgoederenzone en de Bruninksbeek. Het netwerk is ook een middel voor zonering: rustige gebieden mijden waar de natuur het meest kwetsbaar is.

Uitgangspunt is niet om het netwerk in lengte sterk uit te breiden, maar vooral om de kwaliteit en aantrekkelijkheid te verhogen. Reden om terughoudend te zijn met uitbreiding is dat beheer en onderhoud op termijn niet betaalbaar zijn. De gemeente heeft voor haar volledige buitengebied een opdracht tot inventarisatie en verbetering van het routenetwerk gegeven aan een hiertoe deskundig bureau. Het gedeelte dat valt in de Broekheurne wordt in de Gebiedsagenda ingepast.

5.2 Landbouw, natuur en landschap

5.2.1 Toekomstbeeld

Veranderen vanuit een sterke basis

De Broekheurne heeft toekomst met een sterke landbouw én een rijke natuur én een fraai landschap. De basis ligt er. De Broekheurne heeft immers al een stevige agrarische sector; de landgoederenzone is al een kerngebied voor natuur en landschap. Wat beter kan is de verbinding tussen landbouw, natuur en landschap. Jarenlang was de trend om functies te scheiden. Optimaal ingericht voor de landbouw of voor de natuur. Zoals ook in de Broekheurne blijkt: landbouw, water en natuur hebben zoveel met elkaar te maken dat het nodig is om verbindingen te leggen. Water en bodem zijn sturend voor het gebruik van het landelijk gebied en werken dus door naar landbouw én natuur. De integrale aanpak in het NPLG voor natuur, water en klimaat heeft grote invloed op de ontwikkelingsrichting en toekomstmogelijkheden van de landbouw. Dat geldt ook voor de Broekheurne. De inwoners en bedrijven in de Broekheurne zien dat maatregelen voor natuur en landschap direct invloed hebben op de agrarische bedrijfsvoering. En dat de landbouw onderdeel is van de beleving van het landschap en het leven in de Broekheurne. Maatregelen kunnen dan diep ingrijpen en op korte en lange termijn positieve en negatieve effecten voor de ondernemers. Daar zijn ook de inwoners zich van bewust. Toch zien inwoners en ondernemers in dat maatregelen nodig zijn om in de toekomst de kwaliteit van leven, de natuur en het landschap veilig te stellen.

De aanleg van een zogeheten zonneveld, extensivering, versterken van de groenblauwe dooradering, mogelijke bedrijfsbeëindiging, nieuwe teelten, mestvergistings zijn voorbeelden van maatregelen die ondertussen draagvlak hebben bij alle inwoners van het gebied.

Aansluiten bij de sporen uit het PPLG Overijssel

De koers in deze Gebiedsagenda bestaat uit de volgende elementen. Doe sluiten goed aan bij de sporen uit het (ontwerp van het) PPLG van Overijssel.

- De agrarische bedrijven in de Broekheurne zijn grondgebonden – zoveel als mogelijk wordt het eigen voer geproduceerd en komt de mest weer terug op de grond. Op gebiedsniveau gaat de veebezetting omlaag. (spoor 1 PPLG)
- De natuurlijke kwaliteiten van de Broekheurne worden versterkt, waar dat kan niet apart van de landbouw, maar als onderdeel daarvan. De verdroging beperkt de landbouwproductie en leidt tot afsterven van bomen en andere natuur. Daar ligt een gemeenschappelijk belang. De waterkwaliteit en de natuur rond de Bruninksbeek en de groenblauwe dooradering van het landschap vragen om verschuivingen in het landgebruik. Minder verdiensten uit agrarische productie, meer opbrengsten uit ecosysteemdiensten. (spoor 2 PPLG)
- Agrarische ondernemers staan voor tal van opgaven op hun bedrijf om te voldoen aan de randvoorwaarden vanuit natuur en milieu. Om dat in te vullen én tot een goed verdienmodel te

komen is steun nodig. Bedrijven kunnen elkaar helpen met kennis en kennis van buiten moet makkelijk beschikbaar komen. (spoor 3 PPLG)

Het vierde spoor uit het PPLG (vitaal platteland met hechte gemeenschappen) is in de Gebiedsagenda vooral terug te vinden in het thema Leefkwaliteit & Recreatie.

5.2.2 Toekomstbeeld per deelgebied

Voor de verschillende deelgebieden is het toekomstbeeld voor landbouw, natuur en landschap in grote lijn als volgt

Usselerveen: energie, landbouw, water vasthouden en grove ecologische verbindingen

In dit gebied krijgt het landschap een nieuwe inrichting met als grote nieuwe ingreep het zonneveld. Dat wordt aangelegd in de structuur van de grootschalige blokverkaveling, die deze jonge veldontginning kenmerkt. De landschappelijke inpassing moet passen in de grove structuur van het landschap met stevige houtwallen die doorlopen in het landschap. Die stevige houtwallen vormen ook de grofmazige ecologische verbinding door dit gebied. Op kleine schaal: versterk de ecologische verbinding tussen de Eendenplas en Het Rutbeek. De landbouw kan goed uit de voeten op de relatief grote kavels. Wel is aanpak van de nodig. De Usselerstroom staat (letterlijk en figuurlijk) haaks op de bekenstructuur en versterkt de verdroging. Voor de toekomst geldt niet langer snel afvoeren, moet vasthouden van water als belangrijkste opgave. In dit gebied past ook heel goed een nieuwe centrale mestvergisting.

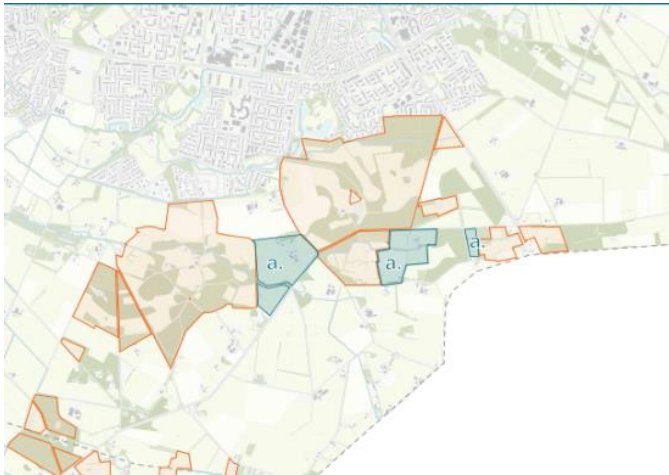
Broekheurnerveen / Duivengoor: geen ingrijpende aanpassingen – wel maatregelen tegen verdroging

Kenmerkend is de overgang vanuit de landgoederenzone in het noorden met een kleinschalig landschap naar de jonge veldontginning in het zuidelijk deel met -voor de Broekheurne- de meest grootschalige verkaveling. In de gebiedsgerichte aanpak zijn in deze zone geen ingrijpende maatregelen voorzien. De landbouw past in dit landschap. Voor natuur en landschap gaat het om herstel en versterking van ecologische verbindingen met houtwallen en poelen. Ook hier geldt dat maatregelen nodig zijn tegen de verdroging – voor landbouw én natuur.

Landgoederenzone: Groot Brunink, Stroink en Smalenbroek : natuur, landschap en water

De landgoederenzone heeft cultuurhistorische, landschappelijke en natuurlijke waarden en is heel aantrekkelijk door het afwisselende grondgebruik. De Bruninksbeek bepaalt mede de structuur van deze zone en legt ook ecologische verbinding oost-west in het gebied. De waarden van de landgoederenzone staan onder druk van vooral verdroging. Vanuit de kracht van de landgoederen wordt aan herstel gewerkt: beekherstel, vernatting, versterking van de natuurlijke waarden. De landbouw staat in deze zone ten dienste van de kwaliteit van de landgoederen.

Haarvaten op peil

Figuur 38 Haarvaten op peil (HOP) plan van Landschap Overijssel om verdroging tegen te gaan op de landgoederen. Gronden landschap Overijssel (oranje) en gronden die beïnvloed gaan worden (natter worden) door werkzaamheden van Landschap Overijssel (blauw)

Vanuit de landgoederenzone loopt een ecologische verbinding naar het oosten en het zuiden. Daarin wordt migratie mogelijk tussen het Aamsveen in het oosten en het Witte Veen in het zuiden. De boomkikker is daarbij een gidssoort. Voor de verbinding naar het oosten heet Landgoed Overijssel een paar zwakke schakels aangeduid. De verbinding naar het zuiden ligt tussen de beide landbouwkerngebieden en vraagt om versterking. De inrichtingsmaatregelen moeten de juiste balans aanbrengen tussen landbouw en natuur.

Randzone en Bruninksbeek: gemengd gebied met verbinding naar de stad

Deze zone levert een wat gemengd en daarmee onduidelijk beeld op. In deze zone speelt de verbinding met de stad; maar ook de scheiding tussen stad en landelijk gebied. De toekomstplannen van de stad zorgen voor onzekerheid voor de landbouw en de bewoners van dit gebied. Het gebied is geen uitgesproken landbouwzone. Het deel tegen de stad aan kent recreatief (mede)gebruik. Aan de zuidzijde loopt de Bruninksbeek, belangrijk voor natuur en landschap en als verbinding tussen de landgoederen en Het Rutbeek / Usselo. Een goede waterkwaliteit staat voorop, maar wat nodig is om die te bereiken is minder duidelijk. Een helder toekomstbeeld voor dit deelgebied ontbreekt nog. In deze zone speelt de verbinding met de stad; maar ook de scheiding tussen stad en landelijk gebied.

5.2.3 Maatregelen

Landbouw, natuur en landschap zijn in de Broekheurne onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het kenmerkende landschap moet stand houden met meer ruimte voor de natuur en met mogelijkheid om toekomstbestendig agrarisch te ondernemen. Om dit toekomstbeeld te bereiken zijn maatregelen voorzien. Die zijn in de Maatregelenbundel als projectvoorstel uitgeschreven voor het vervolg (zie nummering LNL – Landbouw, Natuur & Landschap).

De maatregelen zijn geclusterd in de volgende groepen:

- Bedrijfsbeëindiging (LNL-1)
- Mestvergistings – uitgewerkt onder het thema duurzame energie (D-2)
- Stalaanpassing (LNL-2)
- Toekomstig bedrijfsmodel: management, innovatie en leren in netwerken (LNL-3&4)
- Groenblauwe structuur, ecologische verbindingen en biodiversiteit (LNL-5-8)
- Water: kwaliteit en kwantiteit (LNL 9-11)
- Structuurverbetering landbouw (LNL-12)

Bedrijfsbeëindiging (LNL-1)

In de buurtschap Broekheurne zijn 13 veehouderijbedrijven. Met alle boeren is afzonderlijk en in keukentafelgesprekken en tijdens gebiedsbijeenkomsten gesproken. Al dan niet gekoppeld aan het zonneveld overweegt een drietal agrarische ondernemers bedrijfsbeëindiging. Of het daadwerkelijk komt tot een bedrijfsbeëindiging is onder meer afhankelijk van de voortgang van het zonneveld en de inhoud van landelijke opkoopregelingen onder meer in het kader van stikstof. Het gaat om maatwerk per bedrijf en per situatie. Ook dan pas ontstaat een precies beeld van de effecten voor de overgebleven agrarisch ondernemers.

Mestvergisting (D-2)

De potentie van mestvergisting in het gebied vertegenwoordigt een energiewaarde van ongeveer 50TJ. Op basis van een eerst inventarisatie hebben bijna alle agrarisch ondernemers zich geïnteresseerd getoond voor mestvergisting. Op basis van deze informatie is een eerste ruwe analyse gemaakt van het potentieel binnen het gebied. Mestvergisting werkt niet alleen gunstig uit voor de energietransitie, maar gaat ook bijdragen aan de reductie van methaanemissie en stikstofemissie. Daarmee draagt mestvergisting bij aan de collectieve doelen van het gebied inzake stikstof- en methaanreductie. Mestvergisting levert ook een bijdrage aan het verdienvermogen in de landbouw. Een neveneffect kan zijn dat het digestaat (voedselrijke restproduct te gebruiken als meststof) enkele weken later moet worden toegediend dan reguliere drijfmest. Dat biedt mogelijkheden om de gronden in het voorjaar wat later droog te leggen (zie onder verdroging), waardoor in de zomerperiode meer water beschikbaar kan blijven voor de gewassen en de natuur. Deze maatregel is verder uitgewerkt onder het thema duurzame energie.

Stalaanpassing (LNL-3)

De effectiviteit van mestvergisting (zie hiervoor) neemt enorm toe met verse mest. Niet alleen de vergisting levert meer gas op per kuub mest, ook ontsnapt minder ammoniak naar de lucht. Dat betekent minder emissie van stikstof en dus een grotere bijdrage aan de daarvoor geldende reductiedoelstelling. In praktijk is de reductie van ammoniak als de mest binnen een uur de stal verlaat tussen de 60 en 80%. Bij het berekenen van het doelbereik is de meest 'veilige' reductie aangehouden en is gerekend met 60%. Ook voor boeren die geen mest vergisten is het interessant om de mest zo snel mogelijk uit de stal te krijgen, want ook daarmee kunnen ze een stikstofreductie realiseren. Echter de koppeling met mestvergisting geeft boeren te allen tijde een financiële prikkel om daadwerkelijk de mest zo snel mogelijk uit de stal te verwijderen. Immers hoe verser de mest des te meer gasopbrengst en financiële opbrengsten.

Toekomstig bedrijfsmodel: management, innovatie en leren in netwerken (LNL-4-5)

De agrarisch ondernemers staan voor de uitdaging hun bedrijven dusdanig te vernieuwen dat deze aansluiten bij het landelijke en Europese landbouwbeleid (nu en toekomstig). De Nederlandse landbouw staat wereldwijd bekend als een innovatie gedreven en kennisintensieve sector. Toekomstbestendigheid vraagt om een focus op innovatie en duurzaamheid. Er is geen standaardoplossing voor alle boeren; het is een kwestie van maatwerk. Het bedrijf, de randvoorwaarden en de kennis en vaardigheden van de ondernemer zijn bepalend voor wat er individueel mogelijk is. De innovatie kan zijn gericht op stikstof en methaan, op nieuwe teelten, andere markten, verbreding naar ecosysteemdiensten (onderhoud landschapselementen etc).

Innovatie gericht op stikstof en methaan

Boeren kunnen met aanpassingen in hun bedrijfsvoering een substantiële stikstofreductie realiseren. Zo kan bijvoorbeeld door het ruw_eiwitpercentage in de rantsoenen van het melkvee te verlagen naar schatting 20% stikstof gereduceerd worden. Concreet betekent dit dat elk percentage (1%) minder ruw-eiwit in het rantsoen kan zorgen voor een

stikstofreductie van eveneens 1%. Andere maatregelen die boeren kunnen doorvoeren is het aanhouden van minder jongvee. Dit kan leiden tot een stikstofreductie van een aantal % (het precieze percentage moet later berekend worden). Daarnaast zijn er diverse stalmaatregelen die doorgevoerd kunnen worden die zullen bijdragen aan een stikstofreductie. Hierbij valt te denken aan de mestrobot vaker laten lopen, koeien langer beweiden, schoonspoelen van de stalvloer als de koeien naar buiten gaan enz.. Een meer rigoureuze maatregel – die kan naar verwachting leiden tot een stikstofreductie van 60% of meer- is het aanbrengen van een dichte vloer in de melkveestallen en de mest binnen een uur uit de stal verwijderen en afstorten in een dichte kelder. In combinatie met mestvergisting kan deze maatregel ook in financiële zin zeer effectief zijn. Immers in verse mest zit veel meer biogas dan in oude mest. Daarmee snijdt het mes aan twee kanten.

Deze maatregel voorziet in onafhankelijk innovatieadvies voor individuele ondernemers. Zodat zij zelf de regie houden op de toekomstige ontwikkeling van hun bedrijven en uiteindelijk een plan ontwikkelen, waarmee de voortzetting van hun bedrijven gewaarborgd is. Naast deze individuele bedrijfsadviesing is gaat het er ook om in de Broekheurne van elkaar te leren en samenwerken in een netwerk van ondernemers. Wat de een probeert en leert, kan de ander versneld toepassen. Of kan collectief worden toegepast. Van elkaar leren, proefondervindelijk stappen zetten, input van kennis van buiten halen en samenwerken draagt allemaal bij aan de vernieuwing van de bedrijfsmodellen. In de maatregelen staat het model van individueel advies en collectief uitwisselen in netwerken centraal. Dit model is in beginsel op elk onderwerp toe te passen en valt ook de koppelen aan maatregelen die elders onder dit thema landbouw, natuur & landschap zijn benoemd. Bij de versterking van de groenblauwe structuur bijvoorbeeld hoort ook de toepassing van ecosysteemdiensten voor onderhoud. Hoe je dat doet en inpast in het bedrijfsmodel kan zowel onderdeel zijn van individueel advies als samenwerking in een netwerk.

Lokale afzet

Lokale afzet vormt op dit moment een beperkte markt. Gezien de ligging bij de stadsrand (van een grote groeiende stad) biedt de afzet via de korte keten kansen. Deze maatregel voorziet in de opzet en ontwikkeling van een gezamenlijke korte keten “made in Broekheurne”.

Ecosysteemdiensten

Voor het behoud en de versterking van de natuur en het landschap is het belangrijk dat er nieuwe groenstructuren gerealiseerd worden. Voor het duurzaam handhaven en onderhouden van deze groenstructuren is het noodzakelijk dat deze langjarig onderhouden worden. Deze maatregel stelt voor dat er langjarige afspraken met agrarisch ondernemers gemaakt worden over het beheer van groenstructuren en landschapselementen en de vergoedingen die zij daarvoor ontvangen.

Gedeeltelijke omschakeling naar akkerbouw en andere teelten

De gedachten over het (gedeeltelijk) omvormen van de bedrijfsvoering van veehouderij naar akkerbouw zijn wisselend. De overgang naar meer diverse teelt van gewassen sluit niet goed aan op de huidige bedrijfsvoering en bij de investeringen die zijn gedaan voor de bedrijfsontwikkeling van de melkveehouderij. Deze maatregel voorziet in de begeleiding en bekostiging van deze (gedeeltelijke) omvorming van de bedrijfsvoering voor individuele agrarisch ondernemers. Ook andere teelten kunnen geschikt zijn in de Broekheurne en bijdragen aan nieuwe verdienmodellen voor agrarisch ondernemers. Hierin zit een raakvlak met eventuele vernattingsmaatregelen met de beken in dit gebied en hoe de eventuele natte gronden aangewend kunnen worden voor teelten die als basis dienen voor bouw- en isolatiemateriaal (zoals lisdodde en andere nader te definiëren biovezels).

Regeneratieve landbouw

Door op een geheel andere wijze om te gaan met de bodem, dieren en planten kan het organische stofpercentage en de soortendiversiteit in en op agrarische gronden fors toenemen. In Nederland is er nog relatief weinig bekend over regeneratieve landbouw. Een voorbeeld is strokenteelt strokenteelt waar toekomstig geëxperimenteerd kan worden met niet kerende grondbewerkingen, teelt van eiwitrijke gewassen, verschillende vormen van kruidenrijk grasland en telen van verschillende gewassen in stroken. Ook een voedselbos kan een voorbeeld zijn van een andersoortige productiewijze. Vanuit de bewoners in het gebied is hier nadrukkelijk op gewezen. Na studie in een netwerk kan het komen tot een pilot op een of meer bedrijven.

Individueel agrarisch innovatieadvies (LNL-4)

Om tot een gezamenlijke realisatie van de opgave op het gebied van stikstofreductie en andere vernieuwingen te komen is het belangrijk dat per agrarisch ondernemer een plan voor zijn/haar eigen bedrijf ontwikkeld wordt. Na een eerste verkenning van de individuele mogelijkheden (passend bij het ondernemerschap en de specifieke mogelijkheden binnen de bestaande bedrijfsvoering) kan de toepassing volgen, individueel en collectief afhankelijk van het onderwerp en de kansen die er liggen. Bij mestvergistings ligt samenwerking voor de hand, bij nieuwe teelten kan een toepassing op één bedrijf via kennisdelen op termijn ook tot nieuwe teelten op andere bedrijven leiden.

Praktijknetwerken (LNL-5)

Het is ons advies aan de boeren in het gebied Broekheurne dat zij zich verenigen om – op basis van de individuele mogelijkheden – een praktijknetwerk op te starten om de collectieve doelen voor het gebied te realiseren. Een netwerk kan zich op een specifiek onderwerp richten zoals stikstof, afzet aan lokale markten via korte ketens, andere teelten, zoals regeneratieve landbouw, voedselbos of strokenteelt. Het is ook mogelijk om één netwerk op te richten en daar verschillende onderwerpen in te behandelen, in deelnetwerken of op andere wijze. .

Binnen het netwerk van praktijkbedrijven van de WUR en LTO Noord en andere instanties is kennis beschikbaar over stikstof. Zij kunnen als kennispartijen betrokken worden bij dit netwerk.

Groenblauwe dooradering, ecologische verbindingen en biodiversiteit (LNL-6-9)

Voor de inwoners van Broekheurne is het verbeteren van de natuur in het gebied een belangrijke opgave. Dit komt de leefbaarheid ten goede. Het vergroten van de biodiversiteit binnen het gebied is een nadrukkelijke wens van alle inwoners. Ook de overheden streven naar een weerbare natuur met veel soorten in robuuste ecologische netwerken. De nadruk in dit cluster is gericht op het agrarische cultuurlandschap. Onder het cluster ‘water’ (verdroging landgoederen) wordt het belangrijkste knelpunt voor de landgoederenzone beschreven.

In agrarisch gebied moet de groenblauwe dooradering toenemen naar 10%. Hierbij sluit ook de gemeentelijke doelstelling aan om het aantal bomen in de hele gemeente met 170.000 te laten toenemen. Een belangrijk deel hiervan komt in het landelijk gebied. Uitgaande van de oppervlakte van de Broekheurne gaat het om een aantal van 10.000 – 15.000 bomen tot 2030. Om tot de groenblauwe dooradering te komen moet in beeld worden gebracht wat dit betekent en in welke mate extra houtwallen, bosjes en bomen en fijnmazige waterlopen daaraan gestalte geven. Een deel komt tot stand bij de landschappelijke inpassing van het zonneveld (tot 10 ha). Rijk en provincie hebben ook een bossenstrategie, gericht op het vergroten van de oppervlakte bos (tenminste 0,5 ha aaneengesloten en breder dan 30 meter) in Nederland. Voor de Broekheurne betekent dit het streven om ook hier bestaande bosschages uit te breiden, vooral in de landgoederenzone en mogelijk in een brede strook langs de Bruninksbeek.

Ander grondgebruik: extensivering landbouw en economische waarde van de grond

Tijdens het gebiedsproces Broekheurne is zijn diverse mogelijkheden naar voren gekomen om stukken grond een andere toepassing te geven. Dat kan met behoud van de functie landbouw. Als de grond de functie landbouw behoudt, dan telt deze grond mee in de bepaling van de veebezetting. Een andere toepassing draagt dan direct bij aan de extensivering op gebiedsniveau en daarmee aan het voldoen aan de stikstofnorm. In oppervlakte het meest omvangrijk is het beschikbaar stellen van weidegrond voor het zonneveld (inclusief de rond het zonneveld aan te planten houtwallen en de aanpassing van de Usselerstroom in het zonneveld om water beter vast te houden). Door het stoppen van de agrarische bedrijfsvoering komen er minder dieren in het gebied op dezelfde oppervlakte grond met de functie landbouw: extensivering.

Ook aanplant van houtwallen of bos elders in het agrarische cultuurlandschap leidt tot ander gebruik van landbouwgrond. Als alleen het gebruik van de grond wijzigt, is geen sprake van een nieuwe 'waardering' van de grond. Als ook de functie formeel wordt aangepast (in het bestemmingsplan) verandert de economische waarde wel. De verandering van de functie landbouw naar natuur zorgt voor forse waardedaling. Bij het inzetten van de gemeentelijke regeling Rood voor Rood (Zie Gids buitenkans met voorwaarden voor sloop stallen en verkrijgen bouwtitel woonhuis) wordt grond veel meer waard.

De invulling van de groenblauwe dooradering sluit aan op het gemeentelijke Natuur- & Landschapsplan, waarin kansen voor versterking van landschap en natuur zijn weergegeven. Aanleg en beheer kunnen deel uitmaken van de verbredingsopgave voor de landbouw. Onderhoud van houtwallen (ecosysteemdienst) kan (bescheiden) bijdragen aan het inkomen van de landbouwers. Belangrijkste uitgangspunt bij de invulling is verder dat bodem- en water sturend zijn, dat de aanplant aansluit bij de kenmerken van het landschap naar locatie en de keuze van streekeigen en inheemse bomen en struiken. De groenblauwe structuren realiseren de ontbrekende ecologische verbindingen in de jonge veldontginning.

Aanleg en onderhoud van groenstructuren: landschapselementen en bos (LNL-6)

Voor het behoud en de versterking van de natuur en het landschap is het belangrijk dat nieuwe groenstructuren en landschapselementen gerealiseerd worden. Voor het duurzaam handhaven en onderhouden van deze groenstructuren is het noodzakelijk dat deze langjarig onderhouden worden.

Een deel van de groenblauwe structuur komt tot stand bij de landschappelijke inpassing van het zonneveld (tot 10 ha). Ook kunnen kansen voor verbreding van de landbouw (combinaties met natuurontwikkeling, waterbeheer, educatie e.d.) worden onderzocht. Belangrijkste uitgangspunt hierbij is dat de voorgestelde maatregelen bodem- en watersturend dienen te zijn en dat de aanplant aansluit bij het landschap en dat het gaat om streekeigen en inheemse bomen en struiken. De aanplant helpt direct om de ecologische verbindingen in de jonge veldontginning te realiseren. Bij de invulling wordt aangesloten op het gemeentelijke Natuur- & Landschapsplan, waarin kansen voor versterking van landschap en natuur zijn weergegeven.

Aanleg van groen is stap een. Over de vergoeding die de grondeigenaren hiervoor ontvangen moeten afspraken gemaakt worden; zij leveren grond in voor de ontwikkeling van het landschap. Vervolgens gaat het om het beheer en onderhoud. Door daar landbouwers bij in te schakelen kunnen landschapselementen ook bijdragen aan het inkomen van de boeren. Dan is het nodig om langjarige afspraken te maken over het leveren van ecosysteemdiensten door agrarisch ondernemers.

Bloemrijke akkerranden (LNL-7)

Bloemrijke randen zijn belangrijk voor verschillende doelsoorten uit de Natuurkansenkaart. Ze zijn overal toe te passen in de Broekheurne en kunnen vooral in de jonge veldontginning van grote waarde zijn. Daarnaast dragen bloemrijke randen bij aan het verdienmodel van de boer in het kader van het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB).

Deze maatregel voorziet in de opstart en uitvoering van een project bloemrijke randen.

Twentse erven (LNL-8)

De gemeente streeft naar een inrichting van de erven in het landelijk gebied die aansluit op het Twentse cultuurlandschap. Dat geldt ook voor de Broekheurne. Erven van (voormalige) landbouwbedrijven komen in aanmerking voor een bijdrage bij ontwerp, inrichting en beheerplan voor de erven. In de Broekheurne kan het gaan om circa 20 erven tot 2030.

Het initiatief voor deze maatregel ligt bij de erfeigenaren.

Duurzaam bermbeheer en bomenlanen (LNL-9)

Duurzaam bermbeheer van wegen en duurzaam beheer van slootkanten is te omschrijven als het gefaseerd maaien en afvoeren van maaisel. Dit wordt ook wel uitmijnen genoemd. De berm verschraalt en er ontstaat meer variatie aan kruiden in de berm. Dit andere bermbeheer kan een hele belangrijke rol spelen in het versterken van de biodiversiteit. Door de fijnmazige dooradering van het landschap kunnen duurzaam beheerde bermen worden gezien als de haarvaten van de natuur. Vooral voor wilde bijen is duurzaam bermbeheer belangrijk.

Deze maatregel voorziet in de opstart en uitvoering van een project duurzaam bermbeheer.

Water: kwaliteit en kwantiteit (LNL-10-12)

Water is van levensbelang voor natuur en landbouw. De verdroging is een gedeeld vraagstuk dat in het hele oostelijke zandgebied speelt. Aanvoer van water is niet of nauwelijks mogelijk. Dus als regenwater is afgevoerd, is dit ook definitief niet meer beschikbaar. De klimaatverandering leidt tot droge zomers, juist als de groei het grootst is. Water vasthouden is daarom de centrale missie om de verdroging tegen te gaan. Dat geldt voor landbouwgebied en de landgoederen. Daarnaast speelt de vraag van de kwaliteit. Voor de Bruninksbeek gelden kwaliteitseisen vanuit de Kaderrichtlijn Water die vanaf 2027 moeten zijn gehaald. Daar voldoet de Bruninksbeek nu nog niet aan.

Water als bindmiddel;

Watersysteem – tegengaan verdroging agrarische gronden (LNL-10)

Verdroging van landbouwgronden heeft gevolgen voor zowel de nabijgelegen natuur als de landbouwen zelf. Het opzetten van het waterpeil met 10 – 50 cm zoals vanuit het Rijk wordt voorgesteld voor de droge zandgronden kan ook in de Broekheurne bijdragen aan een watersysteem dat beter is aangepast aan de huidige klimaatomstandigheden. Het waterschap biedt met het programma HOP (Haarvaten op Peil) mogelijkheden om tot gerichte maatregelen te komen. Daarnaast zouden boeren gebruik kunnen maken van het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW), om maatregelen te nemen in teelten bodembeheer, om op die wijze te werken aan het beter vasthouden van het neerslagoverschot.

Deze maatregel stelt voor een samenwerking aan te gaan tussen de gebiedspartners (Landschap Overijssel, waterschap Vechtstromen en LTO Noord) met als doel een plan te ontwikkelen voor de herinrichting van het watersysteem in de Broekheurne, waarmee boeren zelf beter in staat zijn het waterpeil te regelen om zo droogte en natte schade te voorkomen.

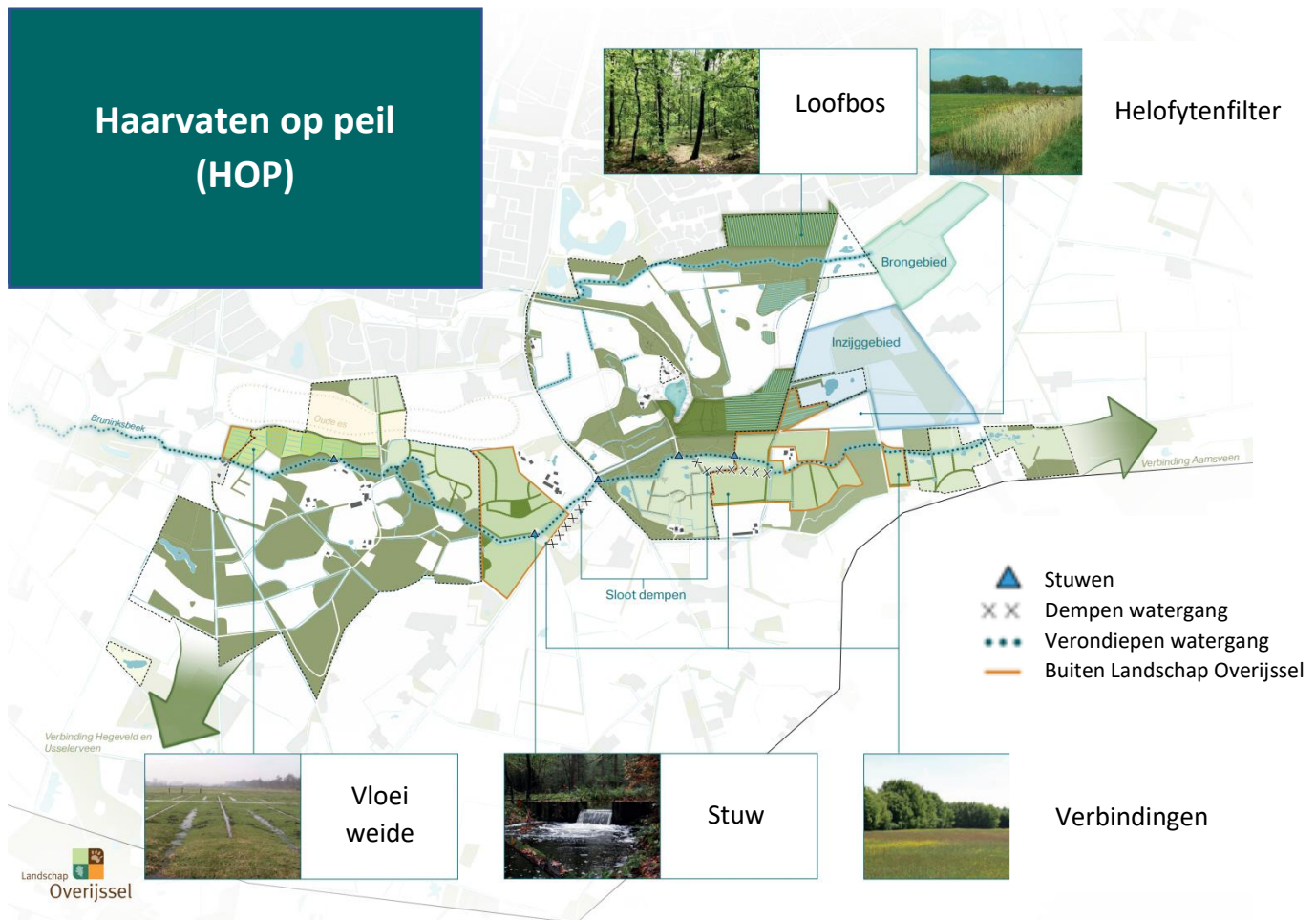
Waterkwaliteit Bruninksbeek (LNL-11)

De boeren in het gebied hebben tijdens een gebiedsavond de wens uitgesproken samen met alle gebiedspartners (inclusief provincie Overijssel en gemeente Enschede) te willen werken aan het verbeteren van de waterkwaliteit in de Bruninksbeek. Op dit moment is de waterkwaliteit in de Bruninksbeek matig. Boeren zouden graag zien dat door goed onderbouwde maatregelen de kwaliteit van het water verbetert naar goed. Belangrijk uitgangspunt voor de boeren is dat deze verbetering ten koste van zo weinig mogelijk landbouwgrond gaat. De Bruninksbeek is aangemerkt als WKW (waardevolle kleine wateren) die uitmondt in een KRW (Kaderrichtlijn Water) watergang. Door de verbetering van de waterkwaliteit van de bovenstroomse watergang de Bruninksbeek, willen de boeren een bijdrage leveren aan de KRW-doelstelling.

Deze maatregel voorziet in de opstart, ontwikkeling en uitvoering van een project ter verbetering van de waterkwaliteit in de Bruninksbeek. De Bruninksbeek (hoofdloop en zijtak) loopt voor ongeveer 5 km door de Broekheurne.

Verdroging op de landgoederen (LNL-12)

Landschap Overijssel wil de verdroging op de natuurgronden van zijn landgoederen tegengaan. Landschap Overijssel heeft een toekomstbeeld in ontwikkeling voor het gebied van (de landgoederen Stroink en Smalenbroek in samenwerking met het waterschap Vechtstromen. Het beekdal van de Bruninksbeek is de ecologische verbindingszone tussen beide landgoederen. Het voorstel is om stapsgewijs maatregelen te treffen voor het klimaatrobuust maken van de beek zelf en in het omliggende gebied de naaldbossen om te vormen tot vitaal loofbos, waardoor de verdamping afneemt en bijvoorbeeld het systeem van vloeiveiden weer te herstellen. Dit ontwikkelingsbeeld wordt opgenomen in de Gebiedsagenda Broekheurne.

Figuur 39 Haarvaten op Peil, ontwikkelidee van Landschap Overijssel om verdroging tegen te gaan op de landgoederen.

Landbouwstructuurverbetering (LNL-13)

Door de verschillende opgaven zal de druk op landbouwgrond toenemen. Door onder andere de voorgenomen inrichting van het zonneveld, de opgave voor de 10% groenblauwe dooraarding, maar ook het uitgangspunt dat bodem en water sturend worden in de Broekheurne zal het aantal hectare landbouwgrond gaan afnemen. Ook zal er door de inrichtingsmaatregelen versnippering van percelen en eigendom kunnen optreden. Dit maakt dat percelen wellicht onlogisch van vorm worden en daarmee minder efficiënt te bewerken zijn. Voor de landbouw is het van groot belang dat percelen goed te bewerken zijn en zo dicht mogelijk bij de huislocatie liggen. Een vrijwillige kavelruil kan perspectief bieden en hiertoe bijdragen.

De voorgestelde maatregel voorziet in de opzet en uitvoering van een vrijwillige kavelruil voor de Broekheurne.

5.3 Duurzame energie

5.3.1 Toekomstbeeld

Zon en mest – geen wind

Voor de invulling van duurzame opwek zijn drie bronnen overwogen: zon op land, mestvergisting en windturbines. Vanuit het oogpunt van efficiency en opbrengsten is een combinatie van zon op land en grote windturbines ideaal. Vanuit energie-oogpunt vullen zon en wind elkaar immers aan (als het waait is de zon vaak afwezig en omgekeerd) waardoor de opbrengstprijzen van de elektriciteit

gemiddeld hoger is en de kosten (dubbel gebruik van de kabel) lager zijn. Deze combinatie is besproken en onderzocht. De uitkomst is echter dat met name windenergie een te grote aanslag vormt op de leefkwaliteit voor de omwonenden. Daarom bevat de Gebiedsagenda een invulling van het thema duurzame energie met een combinatie van een zonneveld en mestvergisting.

De berekeningen laten zien dat de omvang van de opwek ver uitstijgt boven het aandeel van 88 TJ dat voor de Broekheurne als een evenredige en redelijke bijdrage is gezien aan de gemeentelijke taakstelling voor duurzame opwek tot 2030. Bij het opstellen van de Gebiedsagenda wordt ingeschat dat het zonneveld tenminste 130 TJ gaat opbrengen en de mestvergisting 25 TJ. Daarmee levert de Broekheurne voor 2030 mogelijk tot bijna het dubbele op van het vooraf meegegeven richtgetal voor duurzaam opgewekte energie.

Aangezien deze opbrengst ver uitgaat boven de opgave van de gemeente, vraagt het gebied om een tegenprestatie. Die bestaat uit het 'vrijwaren' van de Broekheurne van een nieuw zonneveld voor een periode na 2030. Daarbij is als redelijk uitgangspunt genomen dat tussen 2020 en 2030 88TJ moet worden toegevoegd. Dat is bijna 9 TJ gemiddeld per jaar. Uitgangspunt is dat diezelfde opgave ook geldt voor de periode na 2030. Dan levert de meeropbrengst boven de 88 TJ als volgt vrijgestelde jaren op na 2030. Elke meeropbrengst van 9 TJ opgesteld vermogen levert een jaar extra vrijstelling op. Stel dat het lukt om in de Broekheurne uiterlijk in 2030 130 (zon op land) +25 (mestvergisting) = 155 TJ aan vermogen te realiseren. De overwaarde is dan $155 - 88 = 67$ TJ. Dat levert $67:9$ ofwel ruim 7 jaar vrijstelling op, dus tot en met 2037. Als meer of minder panelen of mestvergisting wordt gerealiseerd verandert ook het aantal vrijgestelde jaren. Omdat ver vooruit kijken de nodige risico's kent, is de uiterste datum van vrijstelling 2040.

5.3.2 Maatregelen

Zonneveld (D-1)

De inwoners van de Broekheurne zijn bereid om het initiatief van de ontwikkelaars Enschede Energie en TPSolar en vier grondeigenaren in te passen. De logische locatie is het terrein waar in het eerste deel van de vorige eeuw huisvuil is gestort. De gronden zijn goed bruikbaar als grasland in de melkveehouderij, maar hebben wel een verminderde economische waarde. Het landschap heft basiskwaliteit. Daarvoor geldt dat een nieuw landschap kan worden ontworpen. Vanuit dat oogpunt is het zonneveld binnen het gebiedsproces verder ontwikkeld. De omwonenden van het initiatiefgebied hebben onder meer gevraagd om een compacter en minder grillig ontwerp, waarbij de panelen zo min mogelijk zichtbaar zijn en bestaande zichtlijnen behouden blijven. Vanuit de landbouw is gevraagd om rekening te houden met de verkaveling van hun bedrijven. In vergelijking tot het eerste initiatief zijn de locatie en het ontwerp hierop aangepast. Het veld is ook uitgebreid door toetreding van een vierde grondeigenaar van bruto 35 ha tot bruto 48,5 ha. Naast TPSolar is Enschede Energie mede-ontwikkelaar van het zonneveld. Dat zorgt voor meer lokaal eigenaarschap. Het ontwerp van het zonneveld is verder verbeterd om te voldoen aan de eisen die de gemeente stelt in haar beleidsregels voor zonnevelden. Het ontwerp sluit verder aan bij de grootschalige verkaveling en de openheid van het jonge ontginningslandschap.

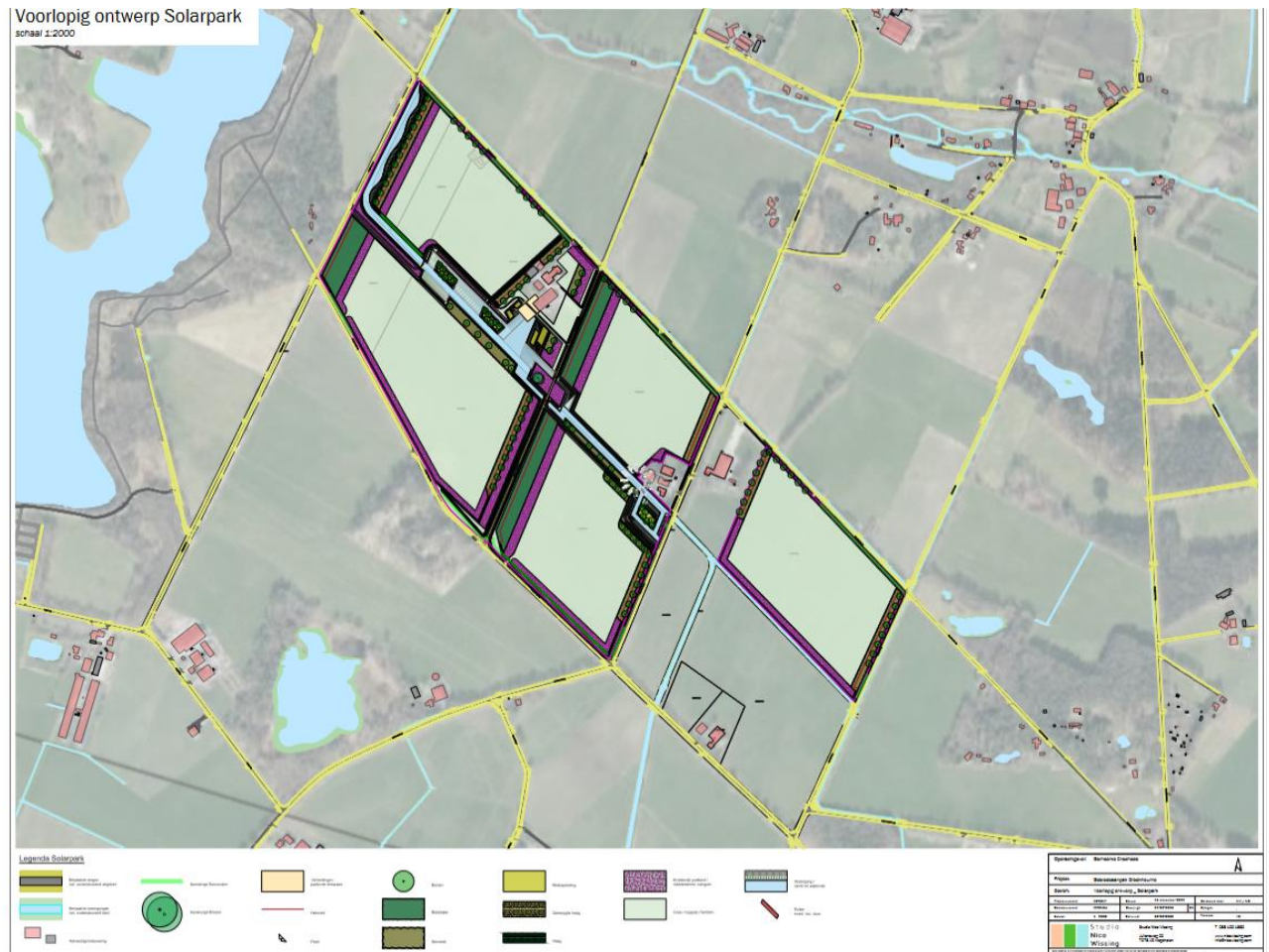
De drie ontwerpstappen zijn hieronder in kaartbeelden vastgelegd:

Figuur 3240 Concept door Arcadis e TPSolar, Zonnepanelen (zwart), bosstrook (donkergroen), gras (lichtgroen)

Figuur 3341 Aanpassingen na omwonendenbijeenkomst 12 oktober, de kavels van het zonnepark (oranje) en de begrenzing van de bestorte gronden (rood).

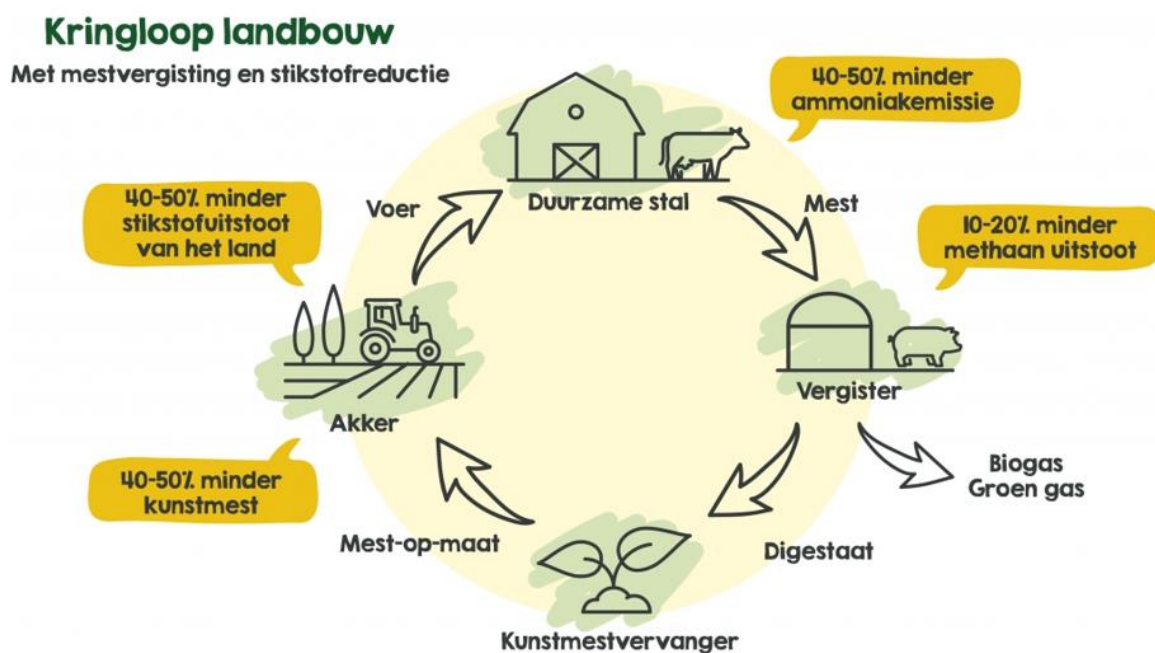
Figuur 42 voorlopig ontwerp landschappelijke inpassing zonnepark door Bureau Nico Wissing

Parallel aan de afronding van deze Gebiedsagenda is gestart met de detaillering van het zonneveld ter voorbereiding op de vergunningaanvraag door de ontwikkelaars. Bij die voorbereiding van de vergunningaanvraag betrekken de ontwikkelaars de omwonenden. De vergunningaanvraag moet vanzelfsprekend voldoen aan de reguliere vergunningvereisten (onderzoeken), het ontwerp moet voldoen aan de beleidsregels zon van de gemeente en passen in het landschap en de aanvraag moet invulling geven aan de eis van minimaal 50% financiële participatie vanuit de samenleving.

Mestvergisting (D-2)

De melkveehouderij is veruit de grootste agrarische sector in de Broekheurne. De kaart geeft de agrarische bedrijven aan in en bij de Broekheurne. Bij de bedrijfsvoering komt mest beschikbaar. Een optie is om deze mest te vergisten. Dat dient diverse doelen.

De potentie van mestvergisting in het gebied vertegenwoordigt een energiewaarde van ongeveer 50TJ. Uit een rondvraag bij de landbouwers is gebleken dat voldoende bedrijven belangstelling bestaat voor deelname aan mestvergisting. Een dergelijke maatregel werkt niet alleen gunstig uit voor de energietransitie, maar kan ook bijdragen aan de reductie van methaanemissie en stikstofemissie. Een neveneffect kan zijn dat het digestaat (voedselrijke restproduct) dat als meststof op het land wordt uitgereden, enkele weken later moet worden toegediend dan reguliere drijfmest. Dat biedt mogelijkheden om de gronden in het voorjaar wat later droog te leggen, waardoor in de zomerperiode meer water beschikbaar kan blijven voor de gewassen en de natuur. Op deze wijze is mest geen kostenpost (mestverwerking elders) en kan mestvergisting een bijdrage leveren aan het verdienvermogen in de landbouw.

Figuur 43 Kringloop mestvergisting gevisualiseerd

Voor mestvergisting bestaan diverse technische en logistieke oplossingen. Mestvergisting kan op elk bedrijf afzonderlijk plaatsvinden, waarna het biogas op één plek wordt opgewerkt tot aardgaskwaliteit. Uit nadere verkenning is gebleken dat deze optie financieel niet evengoed haalbaar is, omdat de omvang van de mest per bedrijf gering is en de operationele kosten per bedrijf hoog zijn. Opschalen maakt de businesscase gunstiger. Dat betekent samenwerking tussen bedrijven waarbij vrijwel dagelijks de mest van verschillende bedrijven naar één centrale vergister wordt

gebracht. Die bundeling maakt de installatie relatief goedkoper en ook de bedrijfsvoering kan veel beter en professioneler worden uitgevoerd. Nadeel is dat de mest moet worden getransporteerd, tenminste om de dag omdat verse mest het meeste gas oplevert en dat met verse mest een betere invulling gegeven kan worden aan de reductiedoelstellingen op stikstof en methaan.

Bij het thema toekomstbestendige landbouw en natuur wordt het onderwerp biogas verder uitgewerkt m.b.t. de effecten op stikstof, methaan en droogte. De impact op de omgeving door een monomestvergister is beperkt tot een oppervlakte van 5.000 tot 10.000 m² en daarmee niet groter dan een agrarisch bouwblok. Daar zit dan een gas opwerkingsinstallatie ter grootte van een zeecontainer, een luchtdichte mestopslag, een vergister (koepel) en een digestaatopslag bij. De hoogte van de silo's zal naar verwachting rond de 10 tot 12 meter zijn. De milieucirkels van een monomestvergister zijn naar verwachting gelijk aan die van een gemiddeld melkveebedrijf in het gebied. De aanvoer van mest en afvoer van digestaat zorgt voor 5 tot 6 vervoersbewegingen per dag als alle mest aangevoerd moet worden.

5.4 Doelbereik

Belangrijke vraag is of alle maatregelen bij elkaar invulling geven aan de doelen voor de toekomst van de Broekheurne. Een keihard en kwantitatief onderbouwd antwoord valt nog niet te geven. Immers de beleidsdoelen zijn maar deels eenduidig ingevuld. En ook vragen de maatregelen nog een uitwerkingsslag. Daarom is deze paragraaf over het doelbereik een tussenstap op weg naar een telkens beter onderbouwd inzicht over wat is bereikt en wat nog aan opgave resteert. Ook in die zin is de Gebiedsagenda geen blauwdruk, maar een proces van zoeken met vallen en opstaan. Hoofdstuk 6 (Realisatie) gaat daar verder op in.

Hier wordt op een rij gezet en onderbouwd wat het doelbereik is als de maatregelen uit de Gebiedsagenda tot uitvoering zijn gekomen. Daarbij houden we als zichtjaar 2030 aan.

5.4.1. Doelbereik voor het thema leefkwaliteit & recreatie

De doelen voor het thema leefkwaliteit zijn kwalitatief. Mensen willen vooral prettig wonen en leven in de Broekheurne. Daarvoor is langs een paar lijnen inzet nodig:

- Een plek voor ontmoeting – ook voor bewoners buiten het gebied
- Schoon en veilig
- Een aangename groene omgeving – bereikbaar en toegankelijk

De Gebiedsagenda voorziet op alle drie deze lijnen in maatregelen. Daarmee worden de omstandigheden geboden waarin de bewoners zelf en met elkaar een leefbare gemeenschap kunnen op- en uitbouwen.

Meetbaar onderdeel is de bereikbaarheid met het netwerk van wandel en fietspaden, de openbare wegen en een buurtbus waarmee de bereikbaarheid van het gebied met het openbaar vervoer zal gaan toenemen.

5.4.2. Doelbereik voor het thema Landbouw, natuur & landschap

Vanuit het PPLG bezien zijn de voornaamste doelen:

- 50% minder uitstoot van stikstof (in ammoniak)
- 30% minder uitstoot van methaan
- 10% groenblauwe dooradering

- Schoon water in de Bruninksbeek (KRW-doelen voor Waardevolle Kleine Wateren)
- Uitbreiding bosareaal

Daarnaast komen doelen van de verschillende overheden voor het verminderen van de verdroging en het behoud en de versterking van het landschap.

Aan de hand van de indicatoren in de sporen van het PPLG van de provincie Overijssel kan het volgende worden gesteld bij uitvoering van de Gebiedsagenda

Intensiteit en uitstoot veeveelt

Binnen het PPLG is stikstofreductie een leidend thema, het doelbereik ook binnen de Broekheurne is gesteld op 50%. Dat betekent dat alle boeren een taakstelling krijgen voor het reduceren van stikstof. Daarvoor zullen stalaanpassingen het belangrijkste instrument zijn. Ook zal geïnvesteerd moeten worden in zogeheten stikstofstrippers, het effect daarvan is echter nog niet juridisch geborgd. Daardoor gaan we er op dit moment voor de Broekheurne vanuit dat alle boeren hun stal gaan aanpassen met een dichte vloer en de mest binnen een uur de stal zal verlaten. Door deze stalaanpassing voor alle boeren kan er tussen de 60 en 80% stikstofuitstoot gereduceerd worden. In onze berekening gaan we uit van maximaal 60% per deelnemend bedrijf. Ook zal de praktijk uitwijzen dat niet elke boer in staat is om deze aanpassingen gerealiseerd te krijgen. We nemen aan dat alleen de boeren die hun mest gaan vergisten ook deze stalaanpassing realiseren, daarmee blijft de reductie beperkt tot ongeveer 30%.

Runderen zijn herkauwers. Ze stoten op twee manieren methaan uit: vanuit de mest en vanuit het herkauwproces, waarbij het methaan via de bek het rund verlaat. De uitstoot is in verhouding 20% uit mest en 80% uit de bek/maag van het dier. Met mestvergisting kan 80% van de uitstoot van methaan uit mest gereduceerd worden, met andere worden 80% van 20% oftewel 16%. Uit inventarisatie onder de boeren in de Broekheurne blijkt dat acht boeren, de intentie hebben om met mestvergisting aan de slag te gaan. Veiligheidshalve houden we aan dat ongeveer de helft van de mest van de aanwezige runderen in de Broekheurne vermist gaat worden. Daarmee wordt dus de helft van 16% methaan gereduceerd dat is dus 8% van de totale uitstoot aan methaan.

We gaan uit van het binnen de uitvoeringstermijn van de Gebiedsagenda (2030) verdwijnen van drie veebedrijven. Dat haalt 16% van het vee (in GVE) uit het gebied. De realisatie van groenblauwe structuur zorgt nog eens voor circa 3% minder landbouwgrond. Dit staat samen direct gelijk aan een reductie van $16 + 3 = 19\%$ stikstof en methaan.

Managementmaatregelen zijn niet juridisch bewijsbaar effectief. Daarom gaan we de effecten monitoren. De afrekening van financiële bijdragen uit het Transitiefonds voor advies en netwerk worden voorgeschoten door de gemeente en 'afgerekend' naar gelang het lukt om de uitstoot meetbaar te verminderen. Indicator is de hoeveelheid ruw eiwit in het rantsoen van de runderen. Op basis van de gemiddelde eiwitvoorziening van runderen in Nederland geldt ook in de Broekheurne dat elke kilogram droge stof van het voer circa 170 gram ruw eiwit bevat. De vermindering van 1 gram ruw eiwit (per kilogram drogestof) in het voer betekent ook een afname van 1% stikstof. Vanuit onderzoek onder andere in het netwerkpraktijkbedrijven blijkt dat het gehalte aan ruw eiwit tot 150 gram verlaagd kan worden zonder negatieve effecten op de gezondheid van het dier. Voor de Broekheurne stellen we een realistisch doel voor 160 gram ruw eiwit per kilogram drogestof, dat komt neer op 10% reductie van de stikstofuitstoot.

Door managementmaatregelen kan ook de hoeveelheid methaan gereduceerd worden.

Reductiemethode	Stikstof	Methaan
Extensivering	19%	19%
Mestvergisting		8%
Stalaanpassingen	30%	
Managementmaatregelen	10%	pm
Totaal	59%	27%

Tabel 2 reductie van stikstof en methaan door 4 toe te passen methodes

De intensiteit van het agrarische landgebruik op de 726 ha weide en akkerbouwgronden in de Broekheurne is ongeveer 2,6 Groot Vee Eenheid per hectare cultuurgrond (GVE/ha). Bij ruwe berekening, op basis van nu bekende kaders en richtlijnen, komt de veebezetting na uitvoering van de Gebiedsagenda uit op ongeveer 2,2 GVE/ha.

	GVE totaal	GVE/ha
Alle dieren	1892,5	2,61
Alle runderen	1303,5	1,80
Alle dieren na gebiedsagenda	1589,5	2,19
Alle runderen na gebiedsagenda	1053,5	1,45

Tabel 3 ontwikkeling van het aantal GVE per hectare cultuurgrond.

Groenblauwe dooradering en bos

De 10% groenblauwe dooradering van de 726 ha cultuurgrond betekent een doel van 72,6 ha aan houtwallen, kleine bosschages en waterlopen. Aanwezig is 36,7 ha groene dooradering en X ha blauwe dooradering. Restopgave is Y ha. Het zonneveld vult hiervan circa 10 ha in. De restopgave is Y-10 ha. De Gebiedsagenda vult dit resterende deel in.

Voedselbos

Een opgave in de gemeente Enschede is het realiseren van een voedselbos. De mogelijkheid om met een voedselbos te werken aan andere verdienmodellen en aan groenblauwe dooradering is kansrijk. De stadsrand, met relatief veel bezoekers uit Enschede, is hiervoor geschikt. Een voedselbos moet een bepaalde omvang hebben, 1 tot 5 hectare in totaal is wenselijk, om dit mee te laten tellen voor de groenblauwe dooradering is het van belang dat het voedselbos niet uit 1 vlak bestaat maar uit verschillende elementen. De grond onder het voedselbos blijft landbouwgrond, zoals dat geldt voor vruchtgevende bomen volgens het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid. De mestplaatsingsruimte blijft hierdoor behouden.

De verwachting is dat er gronden vrijkomen door stoppende boeren. Door vrijwillige kavelruil zouden de gronden dicht bij de stadsrand voor enerzijds het voedselbos en anderzijds de verbinding met de stad gebruikt kunnen worden.

Schoon water

Nader onderzoek is nodig om vast te stellen wat de oorzaken zijn van de verontreiniging in de Bruninksbeek. Mogelijke bronnen zijn de mestgift op aanliggende landbouwgronden, de gemeentelijke riooloverstort en de nutriënten uit de waterberging (rotte plantenresten).

Uitgangspunt is dat met maatregelen aan de aangetoonde bronnen de Bruninksbeek wel gaat voldoen aan de KRW-eis voor de chemische en ecologische waterkwaliteit

Biodiversiteit

De voorgestelde maatregelen in de landgoederenzone, de houtwallen in het agrarische cultuurlandschap en verlaging van het aantal landbouwdieren in het gebied moeten leiden tot een verhoging van de biodiversiteit. Tellingen van planten en dieren moeten uitwijzen of deze doelstelling wordt bereikt. De relatie tussen maatregel en effect is minder eenduidig te leggen dan voor bijvoorbeeld de afname van de methaanuitstoot.

5.4.3. Doelbereik voor thema Duurzame energie

Voor duurzame energie heeft de gemeente een duidelijke doelstelling van 88 TJ opwek door zon op land uiterlijk in 2030. Als de Gebiedsagenda volgens plan is uitgevoerd, dan ligt er veel eerder een zonneveld van bruto 48,5 ha. De opwek is beduidend meer dan de 88TJ en kan uitkomen op meer dan 130 TJ. De doelstelling is dan zowel eerder gehaald als ruim overtroffen in omvang.

Daar komt nog bij dat door mestvergisting 25 TJ of meer groen gas wordt gerealiseerd door de agrarische bedrijven. Deze maatregel werkt ook positief door naar het thema landbouw, natuur & en landschap.

Bij uitvoering van de Gebiedsagenda is het doelbereik voor het thema duurzame energie zeer gunstig.

6. Realisatie

De Gebiedsagenda geeft in grote lijnen aan welke toekomst de bewoners en bedrijven uit de Broekheurne voor zich zien. In de Maatregelenbundel staat welke maatregelen daarvoor nodig zijn. Na de Gebiedsagenda volgt de uitvoering. Omdat de Gebiedsagenda een integraal plan is, moet ook de uitvoering voor alle thema's min of meer gelijk oplopen. Dan komt iedereen in gelijke mate aan bod en zijn het 'zoet' (gewenste maatregelen) en het 'zuur' (maatregelen die pijn doen) eerlijk verdeeld. Verder staat de wereld niet stil na de vaststelling van de Gebiedsagenda. Het gebied moet blijven inspelen op verandering. Dat maakt dat de realisatiefase vier grote uitdagingen kent:

- 1. De opgenomen maatregelen ieder voor zich naar inhoud uitwerken, de financiering op orde krijgen en de procedure voor formele toestemming (vergunning) doorlopen.*
- 2. De samenhang tussen de maatregelen in de uitvoering behouden. Dus over de volle breedte van thema's en doelen voortgang boeken, voor evenwicht en samenhang in de uitvoering.*
- 3. Het draagvlak voor de Gebiedsagenda vasthouden en de samenwerking in het gebied behouden.*
- 4. Inspelen op nieuwe ontwikkelingen in de samenleving, op veranderingen in wensen van de bewoners en bedrijven en op aanpassingen in het beleid van de overheden.*

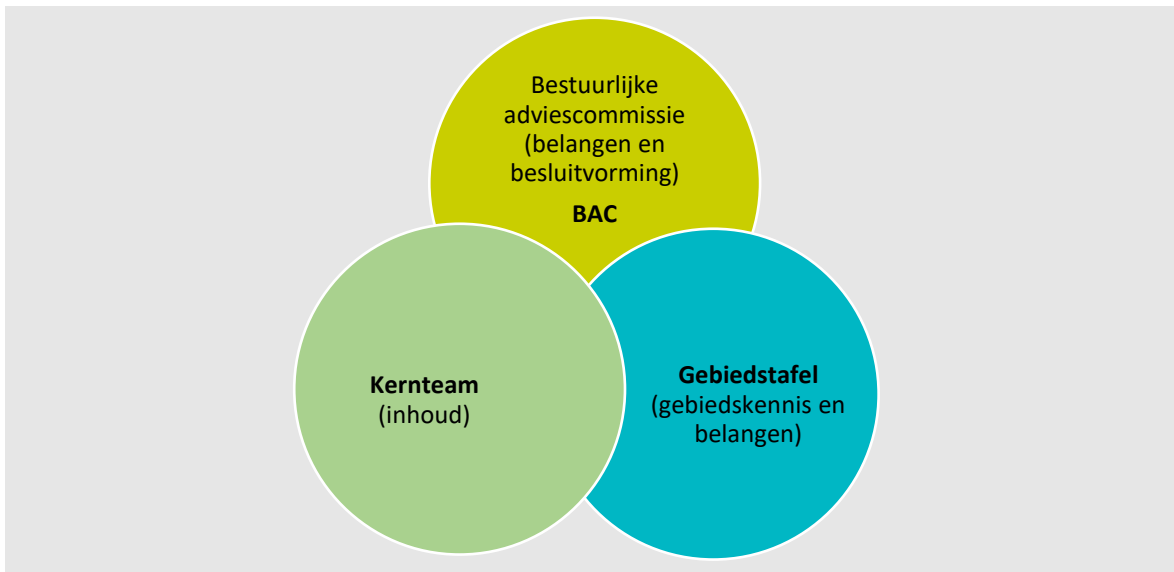
De realisatiefase vraagt om een paar aanpassingen in de organisatie van het gebiedsproces. Het moet niet helemaal 'anders' dan bij het opstellen van de Gebiedsagenda. Wel verschuift de aandacht van planvormen naar uitvoeren. Minder zoeken naar de juiste maatregelen, meer slagvaardig uitwerken wat al is bedacht. Dit hoofdstuk gaat in op de organisatie in de realisatiefase en op andere afspraken die de maatregelen uitvoerbaar moeten maken. Eerst wordt de huidige organisatie beschreven (bij het opstellen van de Gebiedsagenda), daarna welke veranderingen in uitvoeringsfase wenselijk zijn (paragraaf 6.1.). Daarna wordt een overzicht gegeven van alle maatregelen en de toedeling naar organisaties en de grote lijnen van planning en financiering (paragraaf 6.2.)

6.1 Organisatie in de realisatiefase

Organisatie bij het opstellen van de Gebiedsagenda

In de Broekheurne zijn de buurtkring Broekheurne, Stawel en de gemeente Enschede gezamenlijk opdrachtgever van het gebiedsproces. Zij hebben voor het opstellen van de Gebiedsagenda een onafhankelijke gebiedsregisseur aangesteld.

De gebiedsregisseur heeft een aantal uitgangspunten benoemd en op basis daarvan een organisatiestructuur neergezet (zie bijlage 2). Kernpunten zijn dat iedereen mee kan doen, dat alle onderwerpen besproken kunnen worden en dat openheid naar elkaar belangrijk is.

Figuur 44 Structuur van besluitvorming binnen het gebiedsproces

Het gebied staat voorop. De gebiedsregisseur is niet gebonden aan een belang of partij in het gebied. Om tot de Gebiedsagenda te komen heeft de gebiedsregisseur een Kernteam gevormd dat op een neutrale manier werkzaamheden uitvoert voor het goede verloop van het gebiedsproces. Het gaat om het voorbereiden van stukken, het doen van onderzoek, het voorbereiden van een nieuwsbrief, het organiseren van bijeenkomsten etc. Vanuit het gebied heeft de gebiedsregisseur een adviserende Gebiedstafel samengesteld met vertegenwoordigers van de voornaamste belangen uit het gebied. Tot slot besluit een Bestuurlijke Adviescommissie op het gebiedsniveau over wat wel en niet in de Gebiedsagenda wordt opgenomen. De gebiedsregisseur geeft direct leiding aan het Kernteam en is voorzitter van de Gebiedstafel en de Bestuurlijke Adviescommissie. Daarnaast houdt de gebiedsregisseur contact met zijn drie opdrachtgevers om de voortgang te bespreken en om vast te kunnen stellen of het gebiedsproces zich binnen de opdracht ontwikkelt.

Met deze organisatiestructuur is de Gebiedsagenda opgesteld. Daarnaast zijn veel mensen op andere wijze betrokken en is op veel manieren overleg gevoerd. Het overlegcircuit brengt de mensen bij elkaar. De structuur van Gebiedstafel en BAC maakt duidelijk wie aangesproken kunnen worden en hoe een vraagstuk wordt opgepakt.

Hoe zetten we de gebiedsorganisatie voort?

Naarmate het proces van het opstellen van de Gebiedsagenda vorderde kwam bij de bewoners en de (agrarische) ondernemers de vraag op naar de toekomstige wijze van samenwerken. Daarbij dachten ze aan de periode na de vaststelling van de Gebiedsagenda. Waar kunnen we dan terecht met onze zorgen als er zaken tijdens de uitvoering niet goed gaan, waar kan ik me melden als ik mee wil doen, op wat voor manier kunnen wij samen reageren op nieuwe ontwikkelingen? Wat betekenen die voor ons en hoe kunnen we blijvend meepraten?

Een ander signaal gaat over de intensiteit van het overleg. Er wordt veel van bewoners en bedrijven gevraagd. Het overleg is frequent en gaat over wezenlijke vraagstukken. Moeten en kunnen we dat op deze wijze in de toekomst voortzetten? Diezelfde vraag leeft bij de betrokken overheden, die bovendien de financiering van de regisseur en zijn team voor hun rekening nemen. De vraag is hoe de uitvoering beter en handiger kan worden georganiseerd met behoud van de waardevolle elementen uit de huidige gebiedsorganisatie? Dat leidt tot de volgende aanpak.

Structuur

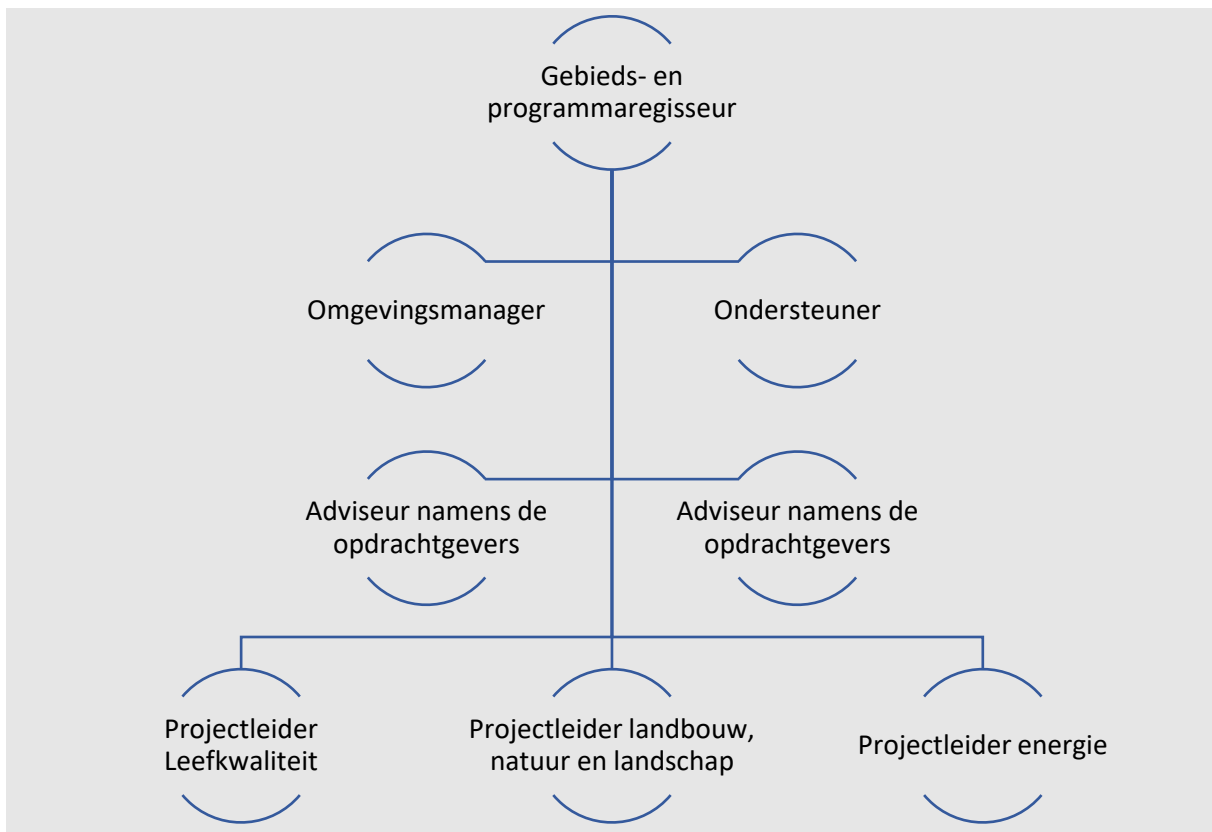
Ook in de fase van uitvoering blijven de buurtkring Broekheurne, Stawel en de gemeente Enschede gezamenlijk opdrachtgever van het gebiedsproces. Zij geven een onafhankelijke gebiedsregisseur opdracht de uitvoering te organiseren. De gebiedsregisseur en zijn ondersteunend Kernteam blijven behouden als vertrouwd aanspreekpunt voor het gebied. Vanuit het gebied blijven ook de Gebiedstafel en de BAC bestaan. Het behoud van deze twee gremia geeft de inwoners en de (agrarisch)ondernemers de meeste zekerheid dat ze betrokken blijven en hun invloed kunnen uitoefenen bij de realisatie van de Gebiedsagenda. Daarmee blijft de structuur ongewijzigd.

In de realisatiefase gaat het om het oppakken, uitwerken en uitvoeren van maatregelen. Dat vraagt wel een andere aansturing van de inhoudelijke thema's. Nieuw is de uitvoering van maatregelen. Voor elk van de maatregelen uit de Maatregelenbundel is een of meer partners in het gebiedsproces direct verantwoordelijk. De maatregelen hebben het kenmerken van een project, met een opdrachtgever en een projectleider die tot taak heeft om het omschreven resultaat op een vastgestelde einddatum te bereiken binnen een daarvoor beschikbaar budget.

De projectleiders rapporteren over hun voortgang aan de gebiedsregisseur. Die signaleert wat goed gaat en waar hij moet zorgen voor bijsturing. Bovendien zorgt de gebiedsregisseur voor het behoud van samenhang: bereiken alle maatregelen bij elkaar de in de Gebiedsagenda vastgelegde ontwikkelkoers voor de Broekheurne. Waar dat niet het geval is doet hij voorstellen voor bijsturing. Daartoe houdt de gebiedsregisseur het gesprek met het gebied op gang en met de overheden en andere organisaties rond het gebied.

Daarmee wordt de gebiedsregisseur de programmaleider die overzicht houdt over de uitvoering van de Gebiedsagenda en die optreedt waar zaken vertragen of anderszins niet volgens plan verlopen.

Onderstaand organogram geeft een inzicht hoe de structuur er uit kan zien.

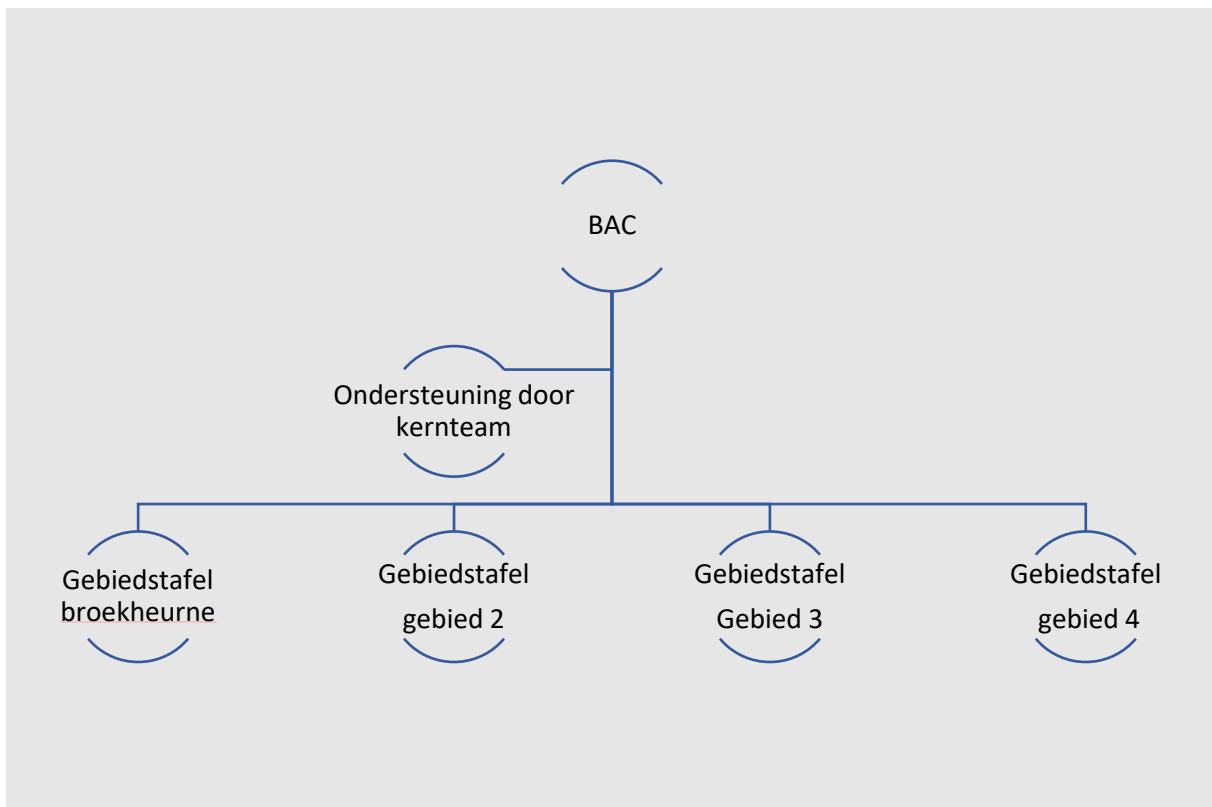

Figuur 45 Structuur van gebiedsprocessen in de uitvoeringsfase

Invulling en intensiteit

In de uitvoeringsfase zal de samenstelling en rol van de Gebiedstafel ongeveer gelijk blijven. Voor de BAC is een andere opzet mogelijk. De BAC hoeft niet exclusief te werken voor de Broekheurne en kan haar taken voor alle gebiedsdelen in het landelijk gebied van Enschede vervullen. Dan ontstaat één BAC Landelijk Gebied Enschede, die met een vaste samenstelling functioneert voor alle gebiedsprocessen in de landelijk gebied van Enschede. Dat beperkt de bestuurlijke drukte. De samenstelling (groeperingen) en de invulling (personen) moet wel goed tegen het licht worden gehouden. Wat is de optimale samenstelling als de BAC voor heel Enschede werkt.

De intensiteit van de samenwerking kan afnemen tijdens de realisatiefase. Het zwaartepunt verschuift immers naar de maatregelen/projecten die in de Gebiedsagenda zijn opgenomen. Op gebiedsniveau zal het overleg minder frequent zijn. Omdat de structuur bestaat is het wel mogelijk om snel overleg te starten als daarvoor redenen zijn. Onderstaand organogram geeft een inzicht hoe de structuur er uit kan zien.

Figuur 46 Structuur van de BAC over gebiedsprocessen in uitvoeringsfase

Monitoring en rapportage

Nieuwe taak voor de gebiedsregisseur is om jaarlijks in een korte rapportage aan de drie opdrachtgevers te melden wat de voortgang van het gebiedsproces is. Daarin behandelt de gebiedsregisseur in elk geval drie onderwerpen:

- Per maatregel de voortgang, inclusief eventuele knelpunten en voorstellen voor de oplossing daarvan
- Het overzicht van de resultaten in relatie tot de doelstellingen van de Gebiedsagenda. In welke mate doet de gewenste ontwikkeling uit de Gebiedsagenda zich voor? Waar komen nieuwe opgaven op, zijn er ontwikkelingen die het proces versnellen of (gaan) dwarsbomen etc. Heeft dit gevolgen voor de set aan maatregelen, wat zijn eventueel voorstellen voor bijsturing?
- De samenwerking binnen het gebied, met de betrokken maatschappelijke organisaties en overheden, het functioneren van de gebiedsorganisatie. Wat gaat goed, wat kan beter en op welke manier kunnen verbeteringen worden doorgevoerd.

De gebiedsregisseur bespreekt deze voortgangsrapportage met Gebiedstafel en de BAC en stuurt de rapportage vervolgens naar de drie opdrachtgevers. De voortgangsrapportage wordt jaarlijks opgesteld en uiterlijk ....[datum] opgeleverd.

6.2 Planning en financiering

6.2.1 Overzicht maatregelen, kosten en kostendragers

Overzicht

De Gebiedsagenda bestaat uit een ontwikkelingsbeeld (daar willen we naar toe) met maatregelen (daar willen we mee aan de slag). Zoals eerder gezegd is de Gebiedsagenda geen blauwdruk. Het geeft richting en benoemt de voorgenomen maatregelen. Die maatregelen moeten vervolgens worden uitgewerkt. Dan is het ook pas mogelijk om de kosten goed te ramen en de kostendragers te binden aan hun aandeel in die kosten. De Gebiedsagenda volstaat met een indicatie van de kosten en geeft aan welke kostendragers naar verwachting kunnen worden aangesproken. In de onderstaande tabel zijn alleen de publieke kosten en kostendragers opgenomen. De investeringen die bijvoorbeeld de ontwikkelaars van een zonneveld of mestvergisting doen zijn buiten beschouwing gelaten. Die investeringen zijn er wel en zijn in veel gevallen ook cruciaal voor het welslagen van een maatregel.

In deze paragraaf is het overzicht per thema opgenomen. In de volgende paragraaf is voor diverse maatregelen een korte toelichting gegeven op de aannamen die daarbij zijn gebruikt. De nummering komt overeen met de nummers in hoofdstuk 5 en in de Maatregelenbundel.

Thema Leefkwaliteit & Recreatie	Aantal	Kosten per eenheid	Kostenindicatie	Mogelijke kostendragers
LR-1 Multifunctioneel centrum	1	Projectleiding 50.000 Plankosten 50.000 Startkosten 100.000	200.000	Transitiefonds
LR-2 Toezicht en handhaving	0,5 fte	0,5 fte = 30.000/ j	210.000 (2030)	Gemeente
LR-3 Sociale veiligheid bij inrichting		Onderdeel van de reguliere kosten	Niet apart te benoemen	Initiatiefnemer
LR-4 Afval		Reguliere kosten		Gemeente
LR-5 Wegen		Reguliere kosten		Gemeente
LR-6 Buurtbus	1	PM		Transitiefonds
LR-7 Parels in landschap	PM			
LR-8 Recreatieve wegen	PM		1.000.000	
Thema Landbouw, Natuur, Landschap	Aantal	Kosten per eenheid	Kostenindicatie	Mogelijke kostendragers
LNL-1 Bedrijfsbeëindiging	3 bedrijven	2,2 mln excl. grond	6.600.000	Transitiefonds of LVB, AGF of MGA-2
LNL-2 stalaanpassingen	10 stallen	100.000	1.000.000	Transitiefonds
LNL-3 Individueel advies	15 bedrijven	5.000	75.000	Transitiefonds en Brede coalitie Enschede
LNL-4 Praktijknetwerken	2 netwerken	30.000/jaar	250.000 (tot 2030)	Transitiefonds en Brede Coalitie Enschede
LNL-5 Groenstructuren	12 ha houtwal	Aanleg 1,90 m2 Beheer 2,70 m2 Afwaardering 7,00 m2	1.400.000 (30 jaar)	Transitiefonds
	10 ha houtwal zonneveld	Onderdeel investering zonneveld	-	Private partijen
	5 ha bos	90.000 / ha	450.000	Provincie (bossenstrategie)
LNL-6 Bloemrijke akkerranden	1,8 ha	2000 /jaar	105.000 (30 jaar)	

LNL-7 Twentse erven	20	1500	30.000	Gemeente / provincie gemeente
LNL-8 Duurzaam bermbeheer	72 km berm 500 laanbomen	250 km/jaar 970 plant + onderhoud	540.000 (30 jaar) 485.000 (30 jaar)	
LNL-9 Verdroging agrarische grond	725 ha	Analyse: 15.000 uitvoering: 1.500/ha	1.000.000 (stelpost)	Waterschap
LNL-10 Waterkwaliteit Bruninksbeek	Circa 5 km beekloop	100/strekkende meter	500.000	Waterschap
LNL-11 Verdroging landgoederen	Zie plan Landschap O	Aankoop en inrichting grond / herstel beek	??	HOP-regeling
LNL-12 Landbouwstructuur	PM			Transitiefonds

Thema duurzame energie	Aantal	Kosten per eenheid	Kostenindicatie	Mogelijke kostendragers
D-1 Zonneveld	bruto 48,5 ha			Private partijen
D-2 Mestvergisting	10 boeren	Advies 2.500	25.000	Transitiefonds / realisatie private partijen

Proces	Aantal	Kosten per eenheid	Kostenindicatie	Mogelijke kostendragers
P-1 Uitvoeringsorganisatie	2,5 fte	100.000	2.000.000 (tot 2030)	Transitiefonds
P-2 Monitoring voortgang	jaarlijks	25.000 / jaar	175.000 (tot 2030)	Transitiefonds

Toelichting op diverse kostenposten

Pm

6.2.2 Planning

Een belangrijke kostendrager voor de uitvoering van de Gebiedsagenda is het Transitiefonds dat het Rijk instelt om in elke provincie de uitvoering van het Provinciale Programma Landelijk Gebied te financieren. De toekenning van middelen van het Rijk aan de provincie Overijssel moet nog plaatsvinden en daarmee zijn de omvang en het moment van beschikbaarheid van deze middelen niet bekend op het moment van afronding van de Gebiedsagenda Broekheurne. Wel beschikt de provincie Overijssel over instrumenten die nu al wel kunnen worden ingezet. De mate en het moment waarop de middelen beschikbaar komen zal van invloed zijn op de inhoud van de maatregelen en de planning van de realisatie.

PM

7. Voorgeschiedenis en opdracht en werkwijze en participatie

Dit hoofdstuk begint met de voorgeschiedenis van het gebiedsproces Broekheurne. Het begon met een initiatief voor een zonneveld. Dat was de aanzet voor een brede verkenning. Daarna kwam de opdracht voor het opstellen van de Gebiedsagenda. Daarmee is een onafhankelijke gebiedsregisseur aan de slag gegaan. Beschreven zijn de werkwijze met uitgangspunten

7.1 Aanleiding, verkenning en opdracht

Initiatief voor een zonneveld

Directe aanleiding voor de gebiedsgerichte aanpak is het initiatief van een projectontwikkelaar en drie grondeigenaren voor een zonneveld in het zuidwesten van de Broekheurne. De gemeente heeft in haar beleid vastgelegd dat een dergelijk initiatief altijd via een integrale gebiedsgerichte aanpak moet worden opgepakt. Daarin gaat het om méér dan het besluit over het zonneveld en de inpassing daarvan. In een veel groter gebied worden -samen met de bewoners en bedrijven- alle belangen meegenomen, zoals van landbouw, bewoning, natuur, landschap, recreatie en water.

Van verkenning naar opdracht

De buurtkring Broekheurne, Stawel en de gemeente Enschede hebben de gebiedsgerichte aanpak samen opgepakt. Zij zijn gezamenlijk opdrachtgever. Eerst hebben zij in 2021 een onafhankelijke verkenning laten uitvoeren. Het rapport van de verkenner is in een bijeenkomst voorgelegd aan de inwoners en bedrijven in het gebied. Hun voorzichtige conclusie tijdens die bijeenkomst was 'de gebiedsaanpak een kans te geven'. De Stadsdeelcommissie- Zuid van de gemeente Enschede heeft deze conclusie besproken en het college van burgemeester en wethouders hebben daarop besloten vervolgstappen in gang te zetten. De opdracht voor het vervolg is gebaseerd op het rapport van de verkenner, op de reacties vanuit het gebied tijdens een tweetal bijeenkomsten, de bespreking in de Stadsdeelcommissie-Zuid en de inbreng van de buurtkring Broekheurne, Stawel en de gemeente Enschede. De buurtkring, Stawel en de gemeente hebben in april 2022 gezamenlijk opdracht gegeven om een Gebiedsagenda op te stellen, samen met de bewoners en bedrijven in de Broekheurne. Een onafhankelijke gebiedsregisseur heeft de leiding gekregen over het gebiedsproces. De opdracht voor het vervolg bevat inhoudelijke kaders en stelt eisen aan het gebiedsproces.

Voorgeschiedenis

Aan de gebiedsgerichte aanpak in de Broekheurne zijn de volgende stappen voorafgegaan:

- Het initiatief voor een zonneveld (2018) was aanleiding om de voorbereiding van een gebiedsgerichte aanpak te overwegen. De Energievisie en de Visie landelijk gebied stellen dat een zonneveld >2 ha onderdeel moet zijn van een gebiedsgerichte aanpak.
- In het voorjaar van 2021 geven de buurtkring Broekheurne, Stawel en de gemeente Enschede opdracht aan een onafhankelijke verkenner om de mogelijkheden van een gebiedsgerichte aanpak in de Broekheurne te onderzoeken.
- De verkenner voert ongeveer 45 gesprekken in het gebied en rapporteert zijn rapport (30 augustus 2021) op 6 oktober 2021 aan het gebied. Aan het slot van die avond blijkt dat een groot deel van de aanwezigen de gebiedsaanpak een kans wil geven.
- De drie opdrachtgevers werken een voorstel uit voor de vervolgaanpak. Dit voorstel wordt op 11 januari 2022 (digitaal i.v.m. Corona) aan het gebied voorgelegd. Met verwerking van de gemaakte opmerkingen wordt het voorstel op 18 januari besproken met de Stadsdeelcommissie Zuid. In een memo (d.d. 14 februari 2022) geeft het College een reactie op nog openstaande vragen en voegt daarbij een (wederom) aangepaste opdracht voor de start van het gebiedsproces met de randvoorwaarden voor het vervolg.
- De drie opdrachtgevers buurtkring Broekheurne, Stawel en de gemeente Enschede bereiden op basis daarvan het vervolg voor en presenteren op 12 april 2022 aan het gebied de onafhankelijke gebiedsregisseur. Die heeft de opdracht een Gebiedsagenda Broekheurne op te stellen met een toekomstbeeld voor het gebied en een meerjarig maatregelenpakket om daar te komen. De gebiedsregisseur betreft het gebied en heeft verder ruimte om zelf zijn werkwijze te bepalen.

Inhoudelijke kaders: bekend beleid en inspelen op nieuwe ontwikkelingen

De opdracht voor het opstellen van de Gebiedsagenda bevat een aantal inhoudelijke kaders.

De Gebiedsagenda moet voldoen aan de volgende inhoudelijke kaders:

- Bijdragen aan de vier ontwikkelingsprincipes en de opgaven uit de Visie landelijk gebied Enschede. Keuzen moeten worden onderbouwd en verantwoord. De vier ontwikkelingsprincipes zijn: (1) versterken groenblauwe structuur; (2) vanuit het landschap ontwikkelen; (3) verbinden stad-land; (4) vernieuwen: ruimtelijk, economisch, sociaal en bestuurlijk.
- De strategie voor het landschap uit de Visie landelijk gebied moet navolgbaar worden toegepast (zie bijlage 3).
- Bijdragen aan de energietransitie met een eerlijk en evenredig aandeel in de duurzame opwek van de gemeente Enschede. Dit betekent duurzame opwek van 88 TJ uiterlijk in 2030 met zonnepanelen op land.
- De gebiedsagenda en het uitvoeringsprogramma moeten uitvoerbaar zijn: passend of passend te maken binnen de wettelijke en beleidsregels van Rijk, provincie en gemeente en economisch haalbaar.
- Waar ambities en opgaven tot tegengestelde oplossingen leiden moet de Gebiedsagenda met alternatieven duidelijk maken hoe de ene opgave of ambitie de andere in de weg zit. Met dat inzicht kan de Gemeenteraad bepalen welk alternatief zij acceptabel acht binnen het geheel aan gemeentebrede beleidskaders en visies

Daarnaast gelden wettelijke en beleidsmatige regels van Rijk en provincie Overijssel. Het Rijk vraagt uit te gaan van de natuurlijke omstandigheden: 'water en bodem zijn sturend'. Het Provinciaal Programma Landelijk Gebied (PPLG) krijgt met regels voor natuur, water en klimaat grote invloed op de inrichting en het gebruik van de Broekheurne. Naast regels bevat het PPLG middelen voor de uitvoering. Het PPLG was niet gereed op het moment dat de Gebiedsagenda werd opgesteld. In overleg met de provincie Overijssel is zo goed mogelijk vooruitgelopen op de inhoud van het PPLG.

Niet alleen voor het PPLG, ook voor andere onderwerpen staat de ontwikkeling van beleid niet stil. Omstandigheden veranderen, (agrarische) bedrijven en bewoners krijgen nieuwe kennis en wensen. Ook de komende jaren ontstaan nieuwe inzichten, ontwikkelt de samenleving zich en treden weer volgende wetten en beleidsregels in werking. De vraag komt op hoe het gebied kan blijven inspelen op ontwikkelingen die we nu nog niet kennen? Hoofdstuk 5 van de Gebiedsagenda gaat in op de uitvoering van de Gebiedsagenda. Daarbij hoort ook de manier waarop het gebied inspeelt op de nieuwe ontwikkelingen die ook aan de Broekheurne niet voorbij zullen gaan.

Co-creatie

De opdracht bevat ook eisen voor de werkwijze bij het opstellen van de Gebiedsagenda. Voorop staat dat de Gebiedsagenda met grote betrokkenheid vanuit het gebied tot stand moet komen. De gemeente noemt deze intensieve vorm van participatie 'co-creatie'.

Het opstellen van de Gebiedsagenda gaat in co-creatie

- De gebiedsregisseur richt de participatie in op niveau 4 (co-creatie) uit de gemeentelijke participatieverordening (2021): 'inwoners/betrokkenen en gemeente beslissen samen'.
- De gemeenteraad neemt de adviezen en conclusies uit het participatietraject over mits deze passen binnen de vooraf gestelde inhoudelijke, financiële en procedurele kaders.
- De Gebiedsagenda moet duidelijk maken hoe de participatie is verlopen. Die beschrijving geeft de gemeenteraad inzicht in de wijze waarop de participatie heeft plaatsgevonden, wie betrokken waren, wat de inbreng van de bewoners en bedrijven is geweest en hoe de inbreng in de Gebiedsagenda doorwerkt.

Bij 'co-creatie' krijgt het gebied de ruimte om binnen inhoudelijke kaders (zie paragraaf 1.2) zelf keuzen te maken. De gemeenteraad gaat achteraf na in welke mate de kaders zijn gevolgd. Aan de hand daarvan bepaalt de gemeenteraad of de Gebiedsagenda haar instemming kan krijgen. Als dat het geval is, dan ligt het vervolgens ook in de rede dat de gemeenteraad vervolgbesluiten, die invulling geven aan de vastgestelde Gebiedsagenda, positief zal benaderen. Vervolgbesluiten passen dan immers in een plan (de Gebiedsagenda) waar de gemeenteraad akkoord mee is gegaan. Bij vervolgbesluiten valt te denken aan vergunningverlening (voor bijvoorbeeld centrale mestvergisting),

aan inzet van geld en menskracht (zoals medefinanciering van inrichtingsmaatregelen of de intensivering van toezicht en handhaving) en aan het maken van nieuwe beleidskeuzen met gevolgen voor de Broekheurne (hoe past een zoekgebied voor woningbouw in de Gebiedsagenda). Hierbij hoort wel een waarschuwing: de Gebiedsagenda is geen garantie voor positieve vervolgbesluiten want elk voorstel wordt op zichzelf beoordeeld en volgt een eigen procedure.

7.2 Invulling van het gebiedsproces

De gebiedsregisseur heeft voor het opstellen van de Gebiedsagenda een gebiedsproces ingericht. Hier komen aan de orde de uitgangspunten, de organisatie en de planning.

7.2.1 Uitgangspunten gebiedsproces

Voor een gebiedsproces is samenwerking in onderling vertrouwen essentieel. In elk gebiedsproces gaan zaken fouten, door ongelukjes in de communicatie, verkeerde informatie, menselijke fouten etc. Dergelijke fouten kunnen makkelijk ontsporen en het gebiedsproces moeilijk maken. Alleen als er voldoende onderling vertrouwen kunnen zaken die fout gaan worden hersteld en blijft het oog op het gezamenlijk te bereiken eindresultaat. In de Broekheurne zijn drie spelregels als basis gebruikt voor de samenwerking in het gebiedsproces:

- Alle beschikbare informatie wordt met alle gebiedspartijen gedeeld. Niets wordt achtergehouden, hoe gevoelig de informatie op voorhand ook mag zijn. Dat betekent bijvoorbeeld ook dat voor de start van het gebiedsproces duidelijk moet zijn wat de opgave met betrekking tot duurzame energie van de gemeente Enschede is en of deze opgave alleen door een zonneveld gerealiseerd kan worden of dat er ruimte is om breder te onderzoeken.
- Alle gebiedspartijen zitten aan tafel, er wordt met mensen gesproken en niet over.
- In gebiedsprocessen als deze zijn proces en inhoud onlosmakelijk met elkaar verbonden, daarbij is het echter wel van groot belang goed te kaderen waar beide onderdelen voor staan en hoe ze elkaar beïnvloeden. In het proces komen alle belangen samen (alle belangenpartijen zitten aan tafel) en de inhoud moet absoluut onafhankelijk en overtuigend zijn, waarbij het proces de inhoud terdege moet kunnen controleren. Bij het proces is het verder van belang om een scheiding te maken tussen een rechtstreeks persoonlijk belang en een afgeleid belang (bestuurlijk). Door deze scheiding te maken is het mogelijk om te komen tot een snellere besluitvorming waarbij er geen persoonlijke belangen op de achtergrond meespelen die vertragend werken. Dit uitgangspunt kan de leidraad zijn voor de te vormen organisatiestructuur.

7.2.2 Gebiedsproces: communiceren en organiseren

Communiceren

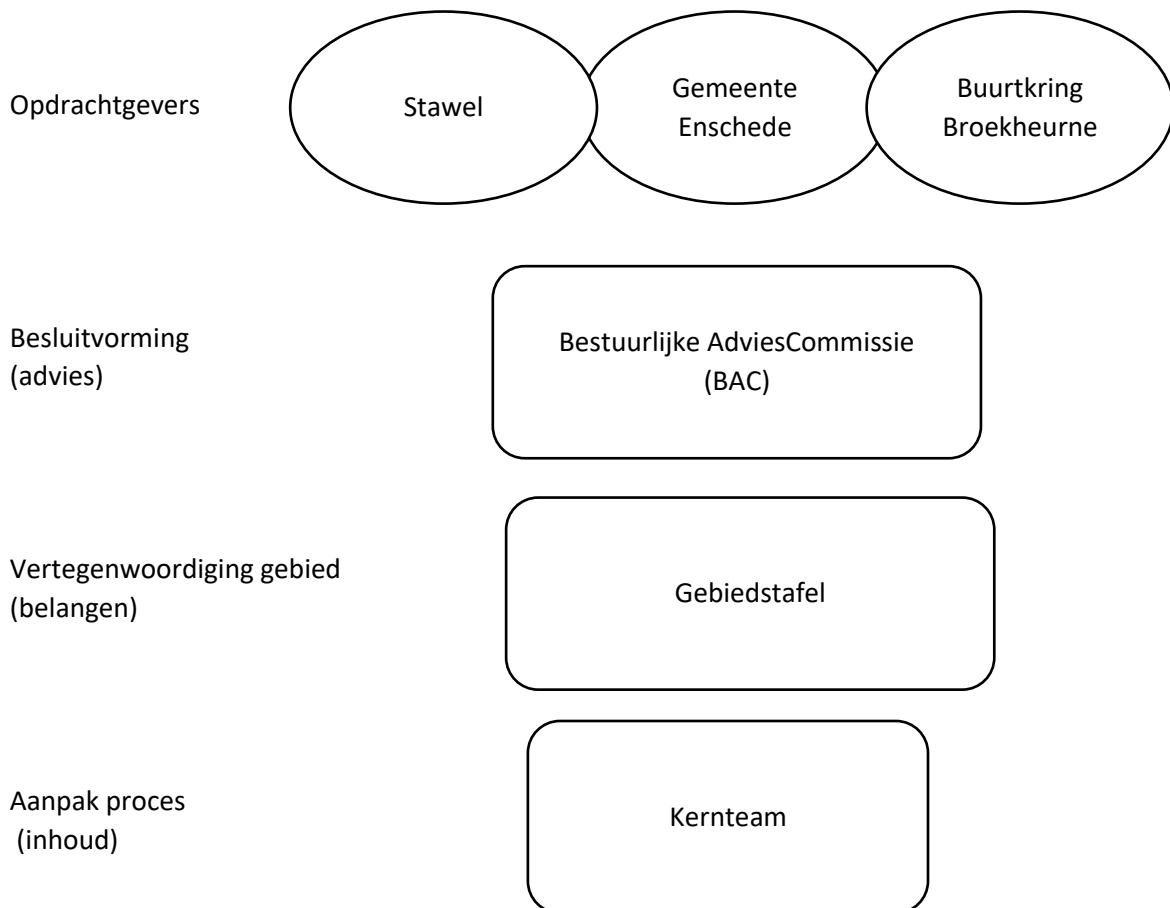
De gevolgde werkwijze bestaat uit veel overleg met openheid naar elkaar. In korte tijd ontstonden tal van overlegcircuits in de Broekheurne, met georganiseerde vergaderingen, gebiedsbijeenkomsten en achterbangesprekken. Daarnaast vormden zich informele app-groepen, zijn e-mails verstuurd en is telefonisch en ad-hoc overleg gevoerd. Informatie is ook gedeeld in een nieuwsbrief. Het lijkt ontzettend veel en dat is het ook. Zonder het directe contact tussen de gebiedsregisseur en alle betrokkenen komt de Gebiedsagenda niet tot stand.

De gebiedsregisseur voert talrijke gesprekken in het gebied (vaak aan de keukentafel) al dan niet samen met zijn omgevingsmanager. Zij onderhouden samen alle contacten binnen het gebied. Dat gebeurt naast de keukentafelgesprekken ook via e-mail, app en telefonisch.

Over bijzondere onderwerpen (wind, zon, mestvergisting) vonden aparte bijeenkomsten plaats. Ook zijn enkele bijeenkomsten georganiseerd waar alle bewoners en bedrijven welkom waren.

Organiseren

Voor het opstellen van de Gebiedsagenda heeft de gebiedsregisseur een kleine organisatie opgezet.

De opdrachtgevers zijn de buurtkring Broekheurne, Stawel en de gemeente Enschede. Zij hebben als opdrachtgevers regelmatig contact met de gebiedsregisseur. Centrale vraag is dan telkens hoe het gebiedsproces verloopt binnen de kaders van de opdracht naar inhoud en proces, tijd en geld.

Voor de afstemming met alle gebiedspartijen over de Gebiedsagenda zijn een Gebiedstafel (adviserend) en een Bestuurlijke Adviescommissie (BAC - besluitvormend) gevormd. Voorafgaand aan de bijeenkomsten van de Gebiedstafel en de BAC vonden vaak bijeenkomsten plaats van alleen bewoners, boeren of recreatieondernemers. In die achterbanbijeenkomsten bereiden de vertegenwoordigers van deze groeperingen hun inbreng in de Gebiedstafel en de BAC voor.

De gebiedsregisseur heeft een klein Kernteam dat onder zijn leiding alle 'dagelijkse' werkzaamheden uitvoert: stukken voorbereiden, nieuwsbrieven maken, zoekwerk, bijeenkomsten beleggen etc.

Door de organisatie op te zetten zoals in bovenstaand model is het mogelijk inhoudelijk snel stappen te zetten. De door het kernteam gedane uitwerking kan getoetst worden bij de gebiedstafel, waar een vertegenwoordiging is van elke partij die betrokken is bij het proces. Aan de gebiedstafel kunnen ook personen zitten met een persoonlijk belang, want juist zij zullen over veel gebiedskennis beschikken. In overleg met de gebiedstafel kan ook bepaald worden wanneer en voor welke

achterbannen er gebiedsbijeenkomsten georganiseerd zullen worden. Op basis van de inhoud gecombineerd met het advies van de gebiedstafel en de kennis uit het gebied kan het kernteam de adviescommissie adviseren met betrekking tot de vast te stellen gebiedsagenda. Na besluitvorming kan de adviescommissie de door hun vastgestelde gebiedsagenda voorleggen aan de opdrachtgevers.

Wie en wat in het gebiedsproces Broekheurne

Kernteam

De gebiedsregisseur heeft een kernteam samengesteld met o.a. een omgevingsmanager en een landschapsarchitect, waarmee hij de Gebiedsagenda voorbereidt. Het kernteam werkt onafhankelijk en zet het gebied Broekheurne voorop.

Keukentafelgesprekken

De gesprekken met de bewoners, bedrijven en andere betrokkenen in de Broekheurne vormen de basis voor de Gebiedsagenda. Veel wensen en de belangen worden op de keukentafel gelegd. Daar komen ideeën naar voren en worden mogelijkheden afgetast.

Gebiedsbijeenkomsten

Bij de Gebiedsbijeenkomsten is iedereen welkom. We praten daar met elkaar over de voortgang, halen ideeën op, wisselen informatie uit, luisteren naar elkaar en komen tot suggesties. Af en toe vindt een bijeenkomst plaats over één onderwerp, zoals over het zonneveld.

Achterbanbijeenkomsten

Er zijn achterbanbijeenkomsten voor zowel inwoners als boeren uit het gebied. Daar praten ze over hun eigen belang.

Gebiedstafel

Aan de Gebiedstafel zitten vertegenwoordigers van de voornaamste groeperingen uit de Broekheurne, zoals bewoners, boeren, recreanten eigenaren. Zij bespreken voorstellen voor de Gebiedsagenda en dragen daarvoor suggesties aan.

Bestuurlijke Advies Commissie (BAC)

In de Bestuurlijke Adviescommissie (BAC) zitten bestuurders voor de verschillende belangen. Ze staan op enige afstand van het gebied Broekheurne, maar kunnen wel vanuit hun vakgebied of belang verstandige dingen zeggen over de Gebiedsagenda. De BAC kijkt of de plannen die voorgedragen worden vanuit het Kernteam en de Gebiedstafel passen binnen de kaders en regelgeving en of belangen voldoende in beeld komen en gediend worden. Het is aan de BAC om een besluit te nemen of knopen door te hakken.

De drie opdrachtgevers

De buurtkring Broekheurne, Stawel en de gemeente Enschede zijn samen de opdrachtgevers voor de gebiedsgerichte aanpak. Zij zullen de Gebiedsagenda met daarbij het advies van de BAC in ontvangst nemen. Elk van de drie opdrachtgevers zal in haar eigen bestuur de Gebiedsagenda beoordelen. De gemeenteraad van Enschede heeft daarbij een bijzondere rol. De raad geeft immers toestemming voor de uitvoering van maatregelen, inclusief beschikbaar budget.

Planning: Samen op zoek

Kenmerkend voor het gebiedsproces is het gesprek in het gebied en met het gebied. De gebiedsregisseur begeleidt dat proces en speelt telkens in op de vragen en de behoeften uit het gebied. Bij een dergelijke aanpak loopt het proces niet in een rechte lijn naar het doel op een vaste einddatum. In praktijk wordt al zoekend en slingerend de juiste weg gezocht.

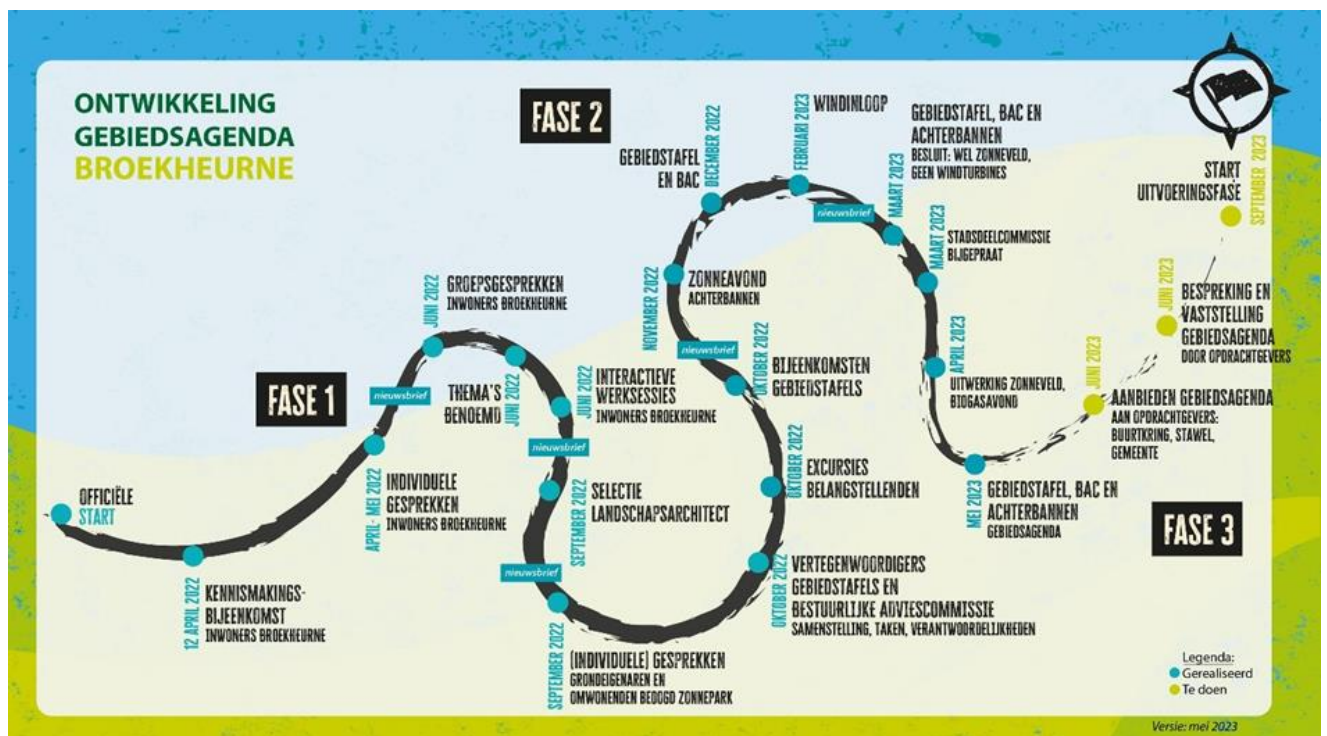
In de verkennende fase (1) heeft de gebiedsregisseur veel gesprekken gevoerd. Doel was het gebied, de bewoners en de bedrijven leren kennen, vragen stellen, luisteren welke onderwerpen spelen en wat voor meningen er zijn. Vooral nog geen conclusies trekken. Tijdens de verkennende fase zijn de thema's naar voren gekomen, waar de Gebiedsagenda op in moet gaan. In de volgende fase (2) zijn suggesties voor oplossingen gedaan, zijn verdiepende vragen gesteld, onderzoeken uitgevoerd en zijn brokstukken voor de Gebiedsagenda verkend. Vervolgens is het gebiedsproces geleidelijk aan in een concluderende fase (3) beland. Daarin is het gewenste toekomstbeeld geschetst en zijn plannen en maatregelen uitgeschreven. Een enkele maatregel kan concreet worden uitgewerkt, andere maatregelen worden klaargezet voor uitwerking in de realisatiefase. De Gebiedsagenda is in een laatste ronde met het gebied besproken en daarna afgerond.

7.3 Procesverloop gebiedsproces Broekheurne

Een gebiedsagenda is een plan voor het toekomstbestendig maken van de leefomgeving in een buitengebied. Er bestaat geen blauwdruk of format voor een gebiedsagenda, de inhoud wordt in samenspraak met alle belanghebbenden uit het gebied ontwikkeld. Het is een verkenning van ambitie, potentie, opgaven en mogelijke maatregelen, binnen geldende kaders zoals wet- en regelgeving. Waarbij het veelal onduidelijk is hoe deze kaders zich gaan ontwikkelen en er geen concrete duiding is van de toekomstige opgaven.

Het gebiedsproces is grofweg ingedeeld in drie fasen. De stappen die gedurende de drie fasen zijn doorlopen worden in dit procesverslag toelicht.

- o Fase 1: informatie- en oriëntatie | maart 2022 – november 2022 à keukentafelgesprekken en interactieve werksessie
- o Fase 2: besluitvorming binnen het gebiedsproces | november 2022 – december 2022 à doorlopen besluitvormingsproces
- o Fase 3: grove vaststelling, specificering en uitwerking | december 2022 – mei 2023

Figuur 47 de "slinger" van het gebiedsproces

Fase 1: informatie en oriëntatie maart – november 2022

De buurtkring de Broekheurne, Stawel en gemeente Enschede hebben gezamenlijk het gebiedsproces de Broekheurne in opdracht gegeven. Na de eerste verkennende gesprekken met vertegenwoordigers van gemeente Enschede, Stawel en de buurtkring de Broekheurne is het gebiedsproces op dinsdag 12 april 2022 gestart met een zogeheten 'kick-off' bijeenkomst in het gebied. Tijdens deze bijeenkomst waren ongeveer 60 direct betrokkenen aanwezig en heeft

wethouder Jurgen van Houdt het startsein gegeven voor het gebiedsproces. De avond stond in het teken van een eerste kennismaking en een nadere toelichting van het proces.

In de periode van 12 april tot 28 juni zijn er vele keukentafelgesprekken gevoerd in het gebied. Deze gesprekken hadden tot doel de direct betrokkenen te bezoeken en hun belangen goed in beeld te krijgen. Daarnaast boden deze gesprekken de mogelijkheid om het proces nader toe te lichten.

In de periode van september tot november 2022 hebben we de structuur neergezet voor het besluitvormingsproces. De bemensing van de advies en beslisorganen van het proces – de Gebiedstafel en de Bestuurlijke Advies Commissie (BAC) – is vormgegeven. De overleg en vergaderstructuur is opgezet. En gedurende deze gehele periode is de communicatie met belanghebbenden onderhouden.

In oktober-november 2022 hebben belanghebbenden zich breed georiënteerd op alternatieve vormen van energieopwekking zoals zonne-energie en biogas.

Fase 2: besluitvorming binnen het gebiedsproces de Broekheurne november 2022 – december 2023

Na afronding van de eerste oriënterende fase zijn in fase 2 en 3 zijn de besluitvormingsstappen herhaaldelijk doorlopen. Deze stappen zien er als volgt uit:

Stap 1: organiseren achterbanavonden (inwoner- en recreatieachterban & boerenachterban).

Doel: communiceren van de inhoud. Over welke onderwerpen gaan de gebiedstafel en BAC besluiten nemen? Gaat de achterban hiermee akkoord? Nadrukkelijke wensen worden dan nog meegenomen in de stukken voor de gebiedstafel. Tijdens achterbanavonden wordt genotuleerd.

Stap 2: de leden van de gebiedstafel ontvangen ruim van tevoren de stukken waar zij op basis van gebiedskennis en belangen een mening mogen vormen. Ook deze bijeenkomsten worden genotuleerd.

Stap 3: de gebiedsregisseur schrijft op basis hiervan een notitie die wordt toegevoegd aan de inhoudelijke stukken. Gewenste wijzingen of aanvullingen worden meegenomen. Leden van de BAC ontvangen zowel de notitie als de inhoudelijke stukken.

Stap 4: De notitie vanuit de gebiedstafel én inhoudelijke stukken worden integraal overgenomen door de BAC, waarna besluitvorming plaatsvindt. Ook deze vergaderingen worden genotuleerd. De notulen worden accordeerd door de leden van de BAC, waarna deze gedeeld worden met de inwoners (via de [projectpagina](#) op Stawel.nl). Dit wordt in de nieuwsbrief die na het doorlopen van de stappen vermeld.

Fase 3: Grove vaststelling, specificering, uitwerking december 2022 – mei 2023

Eind december is de opbouw van de gebiedsagenda voorgesteld aan het gebied en heeft er besluitvorming plaatsgevonden inzake de omvang van het zonne-park met de daarbij behorende randvoorwaarden uit het gebied en de invulling van het thema leefbaarheid en recreatie.

In de periode vanaf januari 2023 tot mei 2023 is de gebiedsagenda inhoudelijk verrijkt en ontwikkelt. Dit gebeurde o.a. in het landschapsoverleg, waarbij het kernteam, de gebiedsregisseur en Gerbrand Naeff van gemeente Enschede tientallen gesprekken met medewerkers van gemeente Enschede voerden en ging de omgevingsmanager regelmatig terug het gebied in om in contact te blijven met grondeigenaren en inwoners. Verder kwamen het kernteam en de landschapsarchitect regelmatig bijeen om tot fysieke producten te komen.

In de afrondende fase is vanaf april 2023 nog een wekelijks overleg ingezet met diverse personen omtrent het onderwerp 'landschap'. Het kernteam was hierbij aanwezig, enkele personen van gemeente Enschede en landschapsarchitect Michel Dekkers van Studio Nico Wissing.

Toelichting op Fase 1

Kennismakingsbijeenkomst 12 april

Om zo veel mogelijk mensen in staat te stellen aan het gebiedsproces deel te nemen, is het volgende gedaan; aan het begin van het gebiedsproces (voorjaar 2022) is aan alle bekende adressen in de Broekheurne een schriftelijke uitnodiging verstuurd voor een bijeenkomst om kennis te maken met de gebiedsregisseur. Waar de indruk was dat mensen niet waren bereikt (bijvoorbeeld omdat het adres ontbrak of niet juist bleek te zijn) is het gebied doorgedaan om een brief af te geven. Als niemand thuis was is een brief in de bus gedaan. Tijdens de kennismakingsbijeenkomst op 12 april is het grootste gedeelte van de namen en contactgegevens van de inwoners opgehaald, zodat zij in het vervolg ook digitaal uitgenodigd konden worden.

Keukentafelgesprekken (en groepsgesprekken)

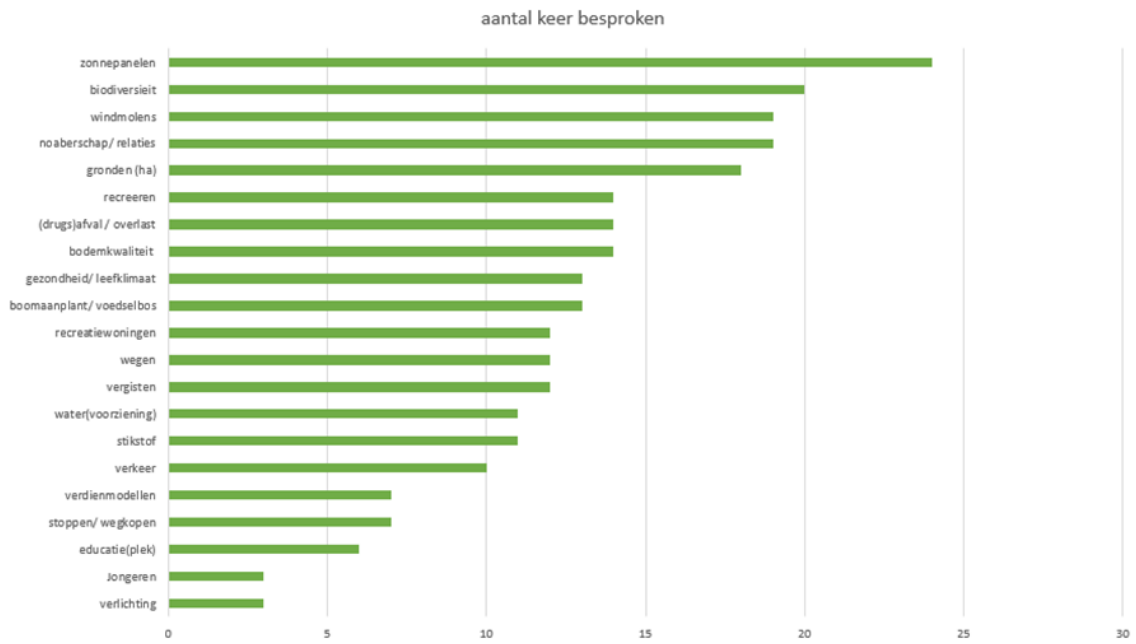
De gesprekken gingen over uiteenlopende onderwerpen en begonnen heel open met vragen zoals: Hoe is het leven in de Broekheurne? Wat leeft er bij jullie? Wat gaat goed? Wat kan beter? Hoe staat u tegenover het zonnepark? Is biogas ook een optie wat u betreft? Boeren: hoe ziet u uw toekomst hier? Hoe is de bodemkwaliteit? Waar zitten jullie zorgen? etc etc.... hoe meer gesprekken we voerden, hoe vaker geluiden vergelijkbaar werden en een rode draad ontstond.

Na fase 1 is een eerste inventarisatie gemaakt van welke onderwerpen benoemd werden en waar de inwoners allemaal woonden. Deze zijn te vinden in figuur 41 en 42.

Figuur 48 boerenachterban aan de keukentafel

GESPREKSONDERWERPEN

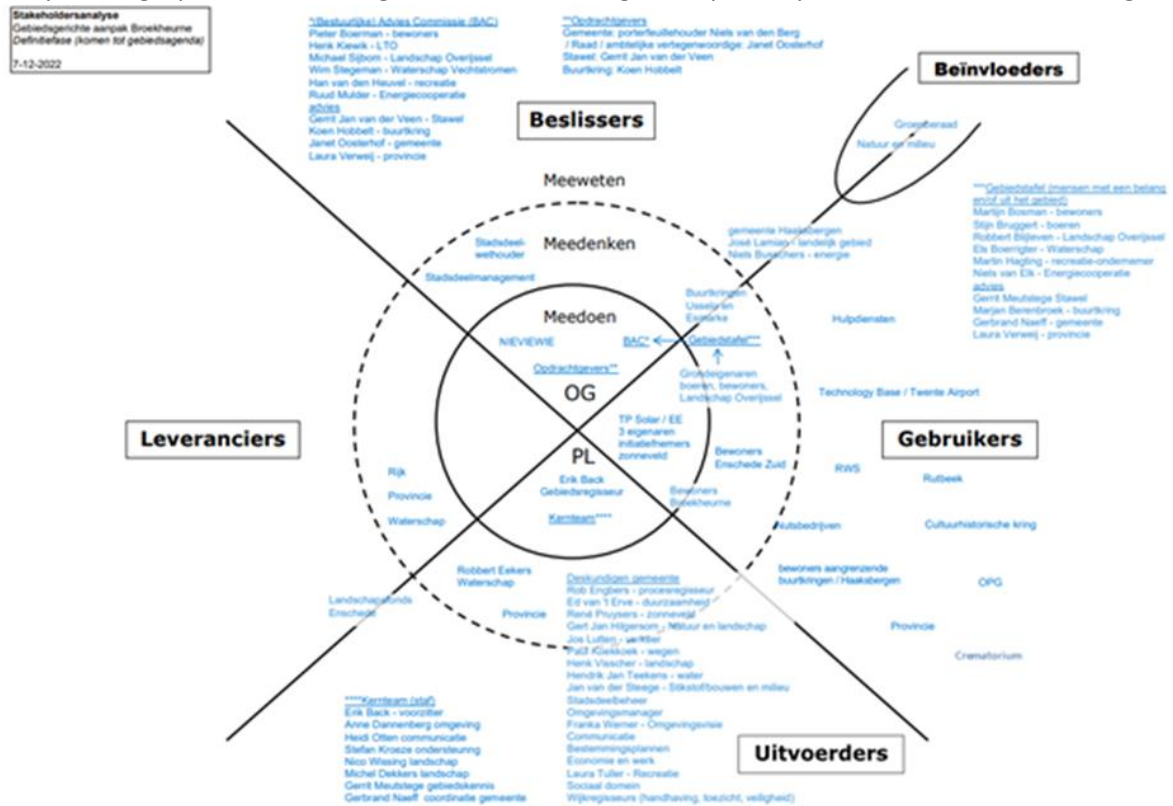
Figuur 49 Gespreksonderwerpen tijdens fase 1: keukentafelgesprekken

Figuur 50 waar wonen de keukentafelgesprekspartners gedurende het gebiedsproces? à 36 adressen zijn ten minste 1x bezocht.

Gesprekken met stakeholders

Naast inwoners werd ook gesproken met stakeholders die soms ook belanghebbende zijn. Zo spraken we met de 'buren' Crematoria Twente, Rutbeek en andere betrokken partijen zoals: Energie Enschede, TP Solar, Waterschap Vechtstromen, LTO, gemeente Haaksbergen, OPG. Zie ook stakeholderanalyse. Let op: deze gesprekken vonden gedurende het hele gebiedsproces plaats. Niet alleen in het begin.

Figuur 51 stakeholderanalyse: wie is betrokken geweest en welke invloed hadden zij?

Werkessie 28 juni

Op dinsdag 28 juni zijn alle inwoners uitgenodigd voor een tweede gebiedsavond. Tijdens deze gebiedsavonden ontvingen de inwoners een plenaire terugkoppeling van alle individuele gesprekken. Herkennen zij zich Erik's verhaal? Het antwoord hier op was: 'ja'. De mensen herkenden zich in de rode draad is ontstaan.

Na de plenaire terugkoppeling was het tijd voor de hoofdactiviteit van de avond: de werksessies. Doel van de werksessies was:

- Ophalen dromen en ambities voor Broekheurne als ideale plek om te wonen, werken/ondernemen en recreëren (*stel je voor; het is 2032....*)
- Brede benadering, doorgaan op basis van informatie die in individuele gesprekken is opgehaald.
- Verbinding zoeken tussen ecologie, economie en leefbaarheid en tussen bewoners, gebruikers, bedrijven, natuurorganisaties die elkaars belangen respecteren en wederzijds versterken.
- Informatie vastleggen op plattegrond en met notities.

Aanwezigen gingen aan tafel bij twee van vier gespreksleiders om aan te geven welke kansen, dilemma's er zijn per thema, wat behouden en wat losgelaten moet worden, zie figuur 6.

Figuur 52 Interactief aan de slag met de thema's op 28-6-2022

Wederom werden zo veel mogelijk namen, telefoonnummer en (email)adressen werden verzamelen en naderhand was tijd om na te borrelen, verder in gesprek te gaan en elkaar beter te leren kennen. In andere woorden: het noaberschap te vergroten. Een mooie bijkomstigheid van het organiseren van gebiedsbijeenkomsten in een gebiedsproces.

Na deze werksessie kregen we vanuit inwoners de boodschap om niet langer informatie meer op te halen, maar aan de slag te gaan. De mensen wilden niet meer 'meedenken' / dromen / input geven. Ze willen weten waar ze aan toe zijn en duidelijkheid verkrijgen.

Vastlegging gesprekken

Zowel keukentafelgesprekken als de werksessies per thema zijn vastgelegd en vertrouwelijk opgeslagen, waarna een geanonimiseerde samenvatting is geschreven en vier thema's werden vastgesteld:

- Thema 1: Leefbaarheid landelijk gebied en recreatie
- Thema 2: Duurzame opwek van energie
- Thema 3: Beleven van landschap en natuur
- Thema 4: Toekomstbestendige agrariërs

*let op: in een later stadium zijn deze thema's gebundeld tot de drie thema's die we kennen uit de gebiedsagenda.

De samenvatting werd een uitgebreid document: “wat is er gezegd, per thema”. Een mooie basis om in later stadium ook te kunnen delen met bijvoorbeeld de landschapsarchitect. Een terugkoppeling van de avond is tevens beschreven in de volgende nieuwsbrief die in augustus is verzonden.

Toelichting Fase 2

Vaststellen deelnemers gebiedstafel + BAC

Het kernteam wist welke partijen zij vertegenwoordigd wilden hebben aan de gebiedstafel en BAC. Maar welke personen kies je hiervoor? Vanuit betrokken partijen zijn diverse personen benaderd uit eigen netwerk. Personen met kennis van zaken, zeggenschap, en bij voorkeur met bestuurlijke ervaring. In veel gevallen wilden zij een rol in het gebiedsproces vervullen, uiteraard ook vanwege eigen belang, in sommige gevallen droegen zij een collega aan.

Vertegenwoordigers vanuit het gebied zijn vastgesteld in overleg met de omgevingsmanager. Het samenstellen vond plaats in september/ oktober 2022 toen het gebiedsproces al enkele maanden gaande was. Met name de omgevingsmanager had in zicht welke inwoners actiever betrokken zijn bij het gebiedsproces en inventariseerde wie geschikt zou kunnen zijn. Inwoners droegen enkele personen naar voren en in overleg zijn de vertegenwoordigers geselecteerd.

De officiële goedkeuring vond plaats tijdens de achterbanavonden middels ‘acclamatie’. “Gaan jullie akkoord met de voorgestelde persoon als vertegenwoordiger aan de gebiedstafel/ BAC namens de betreffende achterban?” Gevolgd door een applaus (zie figuur 45).

Figuur 53 keuze vertegenwoordiger inwonersachterban aan de BAC

Wisselingen deelnemers Gebiedstafel en BAC

Ook hebben gedurende het proces enkele wisselingen plaatsgevonden. Gedurende het gebiedsproces is één van de opdrachtgevers gewijzigd. Vanuit gemeente Enschede heeft Janet Oosterhof Scholten Linde het stokje overgedragen aan Rob Engbers. Zijn nieuwe taak is de rol van “Opdrachtgever landelijk gebied en grootschalige opwek”. Hij vervult ook in de afronding van gebiedsproces Broekheurne, o.a. in een adviserende rol in de BAC. Verder verliet Laura Verweij van provincie Overijssel haar werkgever. Marlies Meulman werd haar opvolger. Als laatste ging Wim Stegeman van Waterschap Vechtstromen met pensioen. Helaas was hij er tijdens de laatste BAC ook niet meer bij, maar zal collega Els Boerrichter (vertegenwoordiger gebiedstafel) hem tijdens de laatste BAC vervangen.

Deelnemers gebiedstafel

Naam	Organisatie
Deelnemend	
Martijn Boshuis	vertegenwoordiger bewoners
Stijn Bruggert	vertegenwoordiger boeren
Robbert Blijleven	Landschap Overijssel
Els Boerrichter	Waterschap Vechtstromen
Martin Hagting	Recreatiesector
Niels van Elk	Energiecoöperatie
Adviserend	
Gerrit Meutstege	Stawel
Marjan Berenbroek	buurtkring Broekheurne
Gerbrand Naeff	gemeente Enschede
Marlies Meulman	provincie Overijssel

Deelnemers BAC (Bestuurlijke advies commissie)

Naam	Organisatie
Deelnemend	
Pieter Boerman	vertegenwoordiger bewoners
Henk Kiewik	vertegenwoordiger boeren (LTO)
Michael Sijbom	Landschap Overijssel
Wim Stegeman	Waterschap Vechtstromen
Han van den Heuvel	Recreatiesector
Ruud Mulder	Energiecoöperatie
Adviserend	
Gerrit Jan van de Veen	Stawel
Koen Hobbelt	buurtkring Broekheurne
Rob Engbers	gemeente Enschede
Marlies Meulman	provincie Overijssel

Figuur 54 Deelnemers gebiedstafel & BAC gedurende laatste fase.

Figuur 55 De leden van de BAC & Gebiedstafel maken kennis @oktober 2022

Excursies belangstellenden

Om inwoners de mogelijkheid te geven om beoogde ontwikkelingen te ervaren werden in september drie excursies georganiseerd. Drie excursies werden aangeboden:

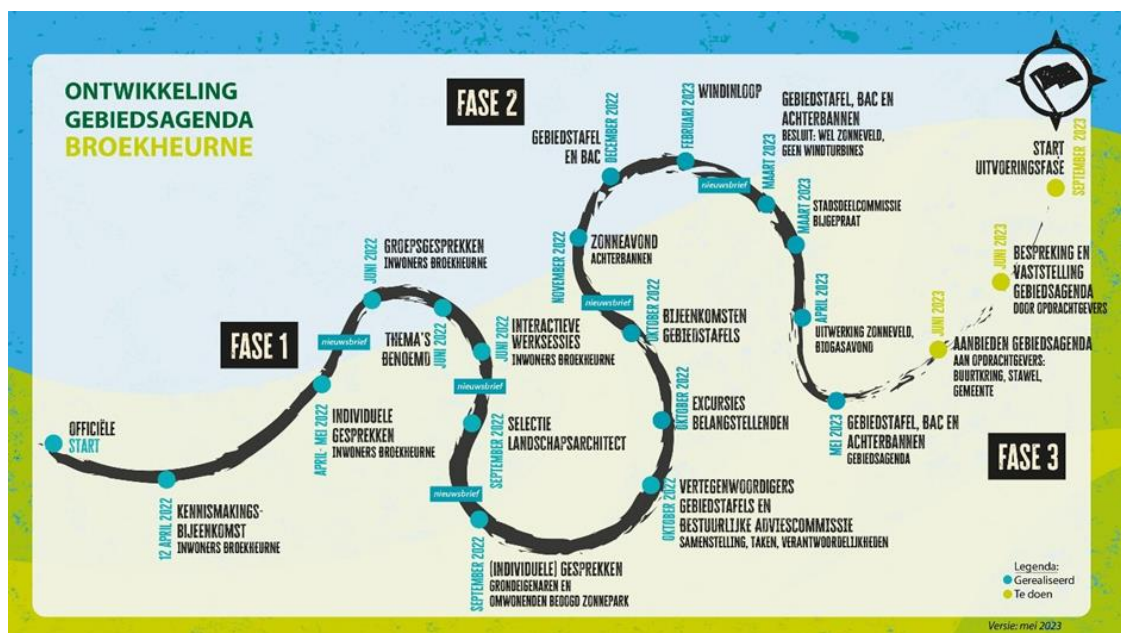
1. Excursie naar de Future Farm in Lutten waar het thema biogas centraal stond.
2. Excursie naar Stichting Renkums Beekdal. De onderwerpen voedselbos en sociale cohesie stonden hierbij centraal.
3. Excursie 'Windsafari Nijmegen-Betuwe'. Thema lokaal energie opwekken met windenergie stond centraal.

Inwoners zijn middels nieuwsbrief 1 in augustus uitgenodigd. Helaas was het animo zeer beperkt, waardoor slechts één van de drie excursies doorging. Maar ook pas op later moment. Hierover leest u meer onder het kopje 'biogasexcursie' in fase 2.

Uitwerking zonneveld en zonneparkavond op 12 oktober 2022.

Na de zomervakantie werd binnen het gebiedsproces focus aangebracht op thema 2: opwek duurzame energie. De grondeigenaren en daarmee de 'plek' vastgesteld. Na het doorlopen van de stappen: achterbanavond – gebiedstafel – BAC werden omwonenden uitgenodigd, om dit keer specifiek over het zonnepark in gesprek te gaan. De landschapsarchitect was tijdens deze avond voor het eerst aanwezig en lieten hun voorlopige schetsen zien aan de inwoners.

Toelichting Fase 3: Grove vaststelling, specificering en uitwerking | december 2022 – mei 2023

Figuur 48 Slinger weergave

Werkbezoek GS aan Broekheurne

Op 7 februari vindt een bijzondere bijeenkomst plaats in de Broekheurne. De leden van Gedeputeerde Staten van Overijssel brengen dan een werkbezoek aan de gemeente Enschede over de gebiedsgerichte aanpak in het landelijk gebied. De Broekheurne is het voorbeeld; het bezoek vindt ook plaats in de Broekheurne. Als onderdeel van een uitgebreider programma presenteert gebiedsregisseur Erik Back samen met de leden van de Bestuurlijke Adviescommissie de werkwijze en vraagpunten in het gebiedsproces Broekheurne.

Windinloop

Gedurende het proces bleef onderwerp 'windenergie' onderwerp van gesprek. Met name (groot) grondeigenaren bleven windenergie overwegen door de grote gronddruk. Dit baarde veel inwoners die 'tegen windenergie' zijn grote zorgen. Tegelijkertijd nam de druk vanuit Provincie Overijssel toe. "Als er geen zoekgebieden aangewezen worden, gaat de provincie locaties toewijzen" en is er geen ruimte meer voor inspraak. Twee zoekgebieden uit het (openbare) [rapport van Pondera](#) bevinden zich in de Broekheurne. Eén net buiten de Broekheurne. Het werd tijd om dit onderwerp bij de kop te pakken en besluitvorming hierop te organiseren binnen gebiedsproces Broekheurne.

Op 23 februari 2023 volgde het kernteam daarom het advies van de laatste ronde gebiedstafel + BAC op en organiseerde in samenwerking met WindUnie (een neutrale partij met veel kennis, zonder belang), de lokale energiecoöperatie Enschede Energie en Kr8Consultancy (onafhankelijk procesbegeleider) op 23 februari 2023 een inloopbijeenkomst over Windenergie.

Alle inwoners van adressen in de straal van 1 KM rondom de drie zoekgebieden werden (persoonlijk) uitgenodigd met behulp van een flyer. De betreffende inwoners mochten tussen 16.00 en 21.00 uur binnenlopen bij Captain Jack en konden al hun vragen stellen over het onderwerp windenergie.

Voor inwoners van buiten de Broekheurne die tot dusver niet op de hoogte waren van het gebiedsproces was dit best een schok. Wat is een gebiedsproces? Krijgen wij windturbines in onze leefomgeving?

De kernboodschap van de inloopbijeenkomst over windenergie luidde als volgt (samengevat):

Windenergie roept vaak emotie op. Dat is logisch, het gaat ook ergens over. Daarbij laten we ons gevoel spreken. Toch is het ook goed om met elkaar in gesprek te gaan over de inhoud en de achtergrond van de plussen en de minnen van windenergie. Daarom is het jammer dat de aankondiging van een inloopbijeenkomst over windenergie in de Broekheurne onrust geeft. De bijeenkomst is juist bedoeld om informatie te geven en met elkaar te delen.

Om direct duidelijk te zijn: Er is nog geen besluit genomen, er is geen project of plan voor windturbines in de Broekheurne. De provincie Overijssel heeft -geheel los van het gebiedsproces- wel in heel Overijssel aangegeven waar zij mogelijkheden ziet voor windenergie, ook in de Broekheurne. Maar in het gebiedsproces Broekheurne is nog geen precieze plek aangewezen voor een mogelijke toekomstige turbine. Waarom dan toch een inloopbijeenkomst? Dat komt omdat gedurende het gebiedsproces Broekheurne het onderwerp vanuit het gebied zelf naar voren is gebracht. Om tot een gebiedsagenda voor de Broekheurne te komen vinden veel gesprekken plaats over alle mogelijke onderwerpen. Tijdens keukentafelgesprekken en inloopavonden is door betrokkenen (dus door de inwoners van het gebied zelf) vaak gesproken over duurzame energie. Mensen hebben zorgen, anderen ideeën, zoals over een mix van zonne-energie, winde-energie en biogas. Een achterliggende gedachte is onder meer: doe het in een keer goed, dan zijn wij in de Broekheurne klaar voor de periode tot 2050.

Windenergie is dus vanuit het gebied ter sprake gebracht. Met heel tegengestelde meningen. Een aantal mensen is zeer bezorgd over windturbines, anderen zien kansen. De bestuurlijke adviescommissie (BAC), waarin alle betrokkenen vertegenwoordigd zijn, heeft hierop de gebiedsregisseur gevraagd om eerst te verkennen wat windenergie voor het gebied kan betekenen. Zonder mening vooraf in beeld brengen welke mogelijkheden en onmogelijkheden er zijn voor windenergie. Daarbij gaat het over de ruimtelijke inpasbaarheid, de technische aspecten (hoe groot

is een turbine, wat levert het op aan energie), de effecten op de woonomgeving (geluid en slagschaduw), natuur en landschap en de mogelijkheden voor omwonenden om financieel te participeren.

Met die informatie kan iedereen in het gebied zelf een onderbouwd beeld vormen over windenergie en dit terugkoppelen aan de vertegenwoordigers in het gebiedsproces. Dan kan op basis van feiten als onderdeel van het gebiedsproces, dus met en door het gebied, aan een conclusie worden gewerkt. Die conclusie maakt onderdeel uit van de op te stellen Gebiedsagenda Broekheurne, waarin de ontwikkeling van de Broekheurne over de volle breedte aan bod komt. Naast duurzame energie gaat de Gebiedsagenda over het thema landbouw, natuur & landschap en het thema leefbaarheid & recreatie.

De opkomst was groot. Alle vragen werden beantwoord en zorgen aangehoord. De inloopbijeenkomst verliep zeer rustig, er was voldoende ruimte voor de aanwezigen om zich goed te laten informeren en aansluiten nog even gezellig na te praten. Met name de medewerkers van WindUnie waren hierdoor aangenaam verrast. Zij hebben veel ervaring met bijeenkomsten rondom dit thema en deze blijken vaak onrustig te verlopen. Des te mooier, mede dankzij het doorlopen van een gebiedsproces, dat de rust behouden bleef.

Persbericht Coöperatie Enschede Energie schreef een artikel n.a.v. van de inloopbijeenkomst: [Coöperatie Enschede Energie Gebiedsplan Broekheurne: Enschede Energie denkt mee \(enschede-energie.nl\)](#)

Gebiedstafel + BAC ronde 3

Stadsdeelcommissie bijgepraat

In maart 2023 gaf de gebiedsregisseur de stadsdeelcommissie een update. Hoe ziet een gebiedsproces eruit? Welke stappen zijn genomen? Hoe organiseer je participatie? Hoe is de besluitvorming georganiseerd? Wie zijn betrokken? De raadsleden konden hun vragen stellen en twee inwoners vertelden hoe zij als boer en inwoner het procesproces ervaren vanuit hun perspectief.

Biogasexcursie en -avond

Biogasexcursie

Voor boeren kan de productie van biogas een mooie aanvulling zijn op hun inkomen. Tegelijkertijd draagt het bij aan de reductie van stikstof. Op zaterdag 15 oktober ontving Erik Back een aantal boeren en inwoners uit Broekheurne voor een rondleiding op zijn Future Farm in Lutten. Het bezoek geeft aanleiding om met elkaar na te denken over hoe je als boer individueel of met elkaar biogas kunt produceren en wat het oplevert. Bij een doorkijk naar de ontwikkeling van de Gebiedsagenda Broekheurne kun je denken aan verschillende onderwerpen, zoals: Wat zijn de voor- en nadelen van een centrale locatie met een vergister (hub) in het gebied, of is het toch beter om te vergisten op bedrijfsniveau? Wat betekent dat voor logistiek en voor het verkeer in het gebied? Als meerdere boeren een vergister hebben, hoe blijft dat dan werkbaar en hoe kun je dan gezamenlijk optrekken? Wat is nodig om leidingen aan te leggen naar bijvoorbeeld de stadsverwarming en is dat überhaupt mogelijk?

Onder aanwezigen werd de wens geuit om meerdere plekken te bezoeken waar biogas wordt geproduceerd, om zo een nog beter beeld van de mogelijkheden te krijgen. Dit onderwerp wordt vervolgd. “Het bezoek een Future Farm was een praktische en eerlijke introductie van een pioniersbedrijf. Kansrijk maar zeker niet zonder risico’s”, was een reactie van een boer in de Broekheurne.

Figuur 56 Biogasexcursie Future Farm

Biogasavond

In april 2023 is nog een biogasbijeenkomst georganiseerd. In samenwerking met Stawel, HoSt en coöperatie Boerengas. Ook daar was de opkomst groot. Zo'n 50 boeren vanuit Broekheurne en daarbuiten kwamen samen in verenigingsgebouw Usselo. Na de bijeenkomst is vanuit het gebiedsproces een enquête uitgezet voor de agrarisch ondernemers die het thema biogas / mestvergisting verder willen verkennen. 11 van hen gaven aan serieus geïnteresseerd te zijn en het onderwerp verder te willen verkennen voor hun bedrijf. Dat zijn 11 van de 13 grote veehouders, en 11 van de in totaal 30 landeigenaren uit het gebied.

Gebiedstafel + BAC ronde 4

Aanbieden gebiedsagenda

Zonneparkavond georganiseerd door direct omwonenden voor direct omwonenden

Gedurende de laatste fase van de planfase werden de eerste stappen naar de uitvoeringsfase al gezet. De direct omwonenden kregen vanuit gemeente Enschede budget toegevoerd voor het aanstellen van een externe adviseur omtrent de inrichting en aankleding van het beoogde zonnepark. Rob Rietveld werd deze externe adviseur, aangesteld vanuit het netwerk vanuit één van de direct omwonenden. Kr8Consultancy ondersteunde wederom in het uitnodigen van alle inwoners in een straal van 1 km rondom het beoogde zonnepark. Op woensdag 10 mei werd Rob voorgesteld aan zijn achterban. Enkele inwoners die nog niet bekend waren met het gebiedsproces waren enigszins verrast. De gebiedsregisseur werd gevraagd e.e.a. toe te lichten over het gebiedsproces. Het doel van de aangestelde adviseur was vooral behoeftes/ wensen ophalen. Zowel op samenwerkingsgebied als wensen rondom de in- en aankleding van het beoogde zonnepark.

Bureau Nico Wissing blijft n.a.v. het gebiedsproces de landschapsarchitect van het zonnepark. Ook in de uitvoeringsfase.

Bespreken en vaststellen gebiedsagenda

<aanvullen?> **Resultaten?** à = inhoud

Communicatie naar soort, aantallen en tijdstippen

Nieuwsbrieven

Inwoners zijn periodiek op de hoogte gehouden van het gebiedsproces. Op de website van [Stawel](#) bij projecten à Gebiedsproces Broekheurne zijn de vier nieuwsbrieven terug te vinden. De nieuwsbrieven zijn verstuurd in augustus 2022, november 2022, januari 2023 en mei 2023. Deze zomer zal de laatste nieuwsbrief verzonden worden en daarin een update over de definitieve gebiedsagenda.

Nieuwsbrieven zijn steeds in de 'huisstijl' van het gebiedsproces verstuurd. De inmiddels welbekende routekaart is steeds bijgewerkt en staat in de nieuwsbrief vermeld. We werden regelmatig gebeld door inwoners die vragen hadden over de nieuwsbrief en om verduidelijking vroegen.

Nieuwsbrieven zijn gecommuniceerd via de volgende kanalen:

1. Per mail naar alle mailadressen die bekend zijn. Dat zijn er zo'n 74.
2. Via de website van Stawel op de projectpagina van Broekheurne. Tevens via het mailadressenbestand van Stawel.
3. Per post naar alle +/- 200 adressen in de Broekheurne. Verzending werd steeds georganiseerd i.s.m. MSG postkoeriers uit Enschede.
4. Whatsapp. Zie hieronder.

Whatsappgroepen, telefonisch contact en mail

Naast veelvuldig contact per mail, what's app en telefonisch ontstonden gedurende het proces ontstonden steeds meer WhatsApp-groepen waar nieuwsbrieven, uitnodigingen voor bijeenkomsten en vragen laagdrempelig gesteld konden worden. De omgevingsmanager communiceerde met de volgende whatsappgroepen:

- Landeigenaren Broekheurne (31 grondeigenaren)
- Recreatieachterban (6 recreatieondernemers)
- Direct omwonenden zonnepark
- Bestuur Buurtkring Broekheurne
- Vertegenwoordigers gebiedsproces Broekheurne (7 deelnemers)

Dit laagdrempelige contact wordt als zeer prettig en persoonlijk ervaren.

Diverse artikelen in de lokale media

[Gebiedsgerichte co-creatie - Enschede geeft buitengebied een boost | VNG](#)

[Coöperatie Enschede Energie Gebiedsplan Broekheurne: Enschede Energie denkt mee \(enschede-energie.nl\)](#)

Conclusie: soorten en aantal fysieke contactmomenten

250	Personen gesproken o.a. aan de keukentafel. Een enkele keer telefonisch.	gedurende hele proces
3	Inwoner- en recreatie achterbanavonden	oktober 2022, december 2022, maart 2023, mei 2023.

3	Boerenachterbanavonden	oktober 2022, december 2022, maart 2023, mei 2023.
9	Plenaire bijeenkomsten, waarvan 2x specifiek over het zonnepark, 1 over biogas 1 werksessie.	gedurende hele proces
4	Nieuwsbrieven	augustus 2022, november 2022, januari 2023 en mei 2023.
1	Biogas excursie (Future Farm, boerderij Erik Back)	oktober 2022
1	Inloophbijeenkomst wind	februari 2023
Ontelbare	Telefoontjes, appjes, mailtjes.	gedurende hele proces

Conclusie: fysieke contactmomenten in de tijd

April 2022	Plenaire introductie, keukentafelgesprekken
Mei 2022	Keukentafelgesprekken
Juni 2022	Werksessies thema's, keukentafelgesprekken
September 2022	Eerste zonnepark avond, (keukentafel)gesprekken (focus op thema 2 duurzame energie).
Oktober 2022	Keukentafelgesprekken, achterbannen, zonnepark avond, biogasexcursie.
November 2022	(Keukentafel)gesprekken
December 2022	(Keukentafel)gesprekken, Gebiedstafel + BAC
Januari 2023	(Keukentafel)gesprekken
Februari 2023	(Keukentafel)gesprekken, inloophbijeenkomst windenergie, werkbezoek GS aan Broekheurne
Maart 2023	(Keukentafel)gesprekken, achterban, gebiedstafel + BAC.
April 2023	Biogas avond i.s.m. Stawel, HoSt en Boerengas. Start wekelijkse landschapsoverleg
Mei/ juni 2023	Zonneparkavond georganiseerd door direct omwonenden, voor direct omwonenden (straal van 1 KM). Projectleider Rob Rietveld werd geïntroduceerd en maakte kennis met de inwoners. Achterbannen, gebiedstafel + BAC (ronde 3)

Wat is er gedaan met de participatie?

Op welke manieren is er geluisterd naar de mensen. Op welke manier blijkt dat. Wat zijn voorbeelden?

Beschrijving en verantwoording van het proces

Naast dit procesverslag hebben de drie opdrachtgevers ook een evaluatie uitgevoerd waarin aan een aantal deelnemers aan het gebiedsproces én aan mensen die meer zijdelings of niet waren betrokken is gevraagd hoe zij het gebiedsproces hebben beleefd. Deze narratieve (= verhalende) evaluatie wordt los van de Gebiedsagenda uitgebracht.